

Gramatica der occitan aranés

BROLHON EN PROCÈS DERA
DARRÈRA CORRECCION
(Març 2019)

Collaboracion de

FUNDACIÓ PERE COROMINES

Era existència der *Institut d'Estudis Aranesi – Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Conselh Generau d'Aran
Generalitat de Catalonha
 Departament de Cultura
 Departament d'Ensenhament
 Departament de Justícia
Fundació La Caixa
Baqueira-Beret
Ajuntament de Naut Aran
Ajuntament d'Es Bòrdes
Ajuntament de Vilamòs
Associacion Es Paums e donacions privades

Era seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi – Acadèmia aranesa dera lengua occitana ei formada per Jusèp Loís Sans, Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Elvira Riu, Lourdes España e Bernat Arrous. Formen era seccion estandard Joan Salas-Lostau, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Florian Vernet, Felip Carbona e Claudi Balaguer

Aguest exemplar s'a entregat a

pendent eth mes de mai de 2019
damb era finalitat de que corre-
gisque, damb creion visible, aquerò
que considèrè incorrècte e la retorne
ara Acadèmia, a miei seteme de 2019,
entà que sigue corregit deth trabalh
definitiu

Aguest ei eth brolhon dera Gramatica der aranés que publicarà er *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* dempús dera darrèra correccion. Aguest document s'a penjat en pagina web dera Acadèmia <http://www.institutestudisaranesi.cat/> entà facilitar er accés a toti es que volguen díder era sua.

Eth format d'aguest document ei hèt pensant en sòn emplec enes escòles e ena formacion en generau.

Era publicacion d'aguest trabalh anarà acompanhada d'ua presentacion qu'indicarà:

- 1.- Estructura dera gramatica
- 2.- Critèris d'elaboracion e aportacions diuèrses.
- 3.- Procés de decision, de collaboracion e de participacion.

Era Gramatica serà completada un viatge ar an, en format d'internet, e s'includirà en papèr en ua naua publicacion, damb es aportacions que harà era Societat Filiau-Comission deth Diccionari e Gramatica , creada ena estructura dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

ENSENHADOR

GRAFIA E FONETICA

1. Alfabet e signes diuèrsi
2. Estudi e grafia des sons
 - 2.1. Vocaus
 - 2.2. Consonantes
 - 2.3. Accentuacion
 - 2.4. Trèma
 - 2.5. Junhent
 - 2.6. Apostròf
 - 2.7. Diftongs
 - 2.8. Triftongs
 - 2.9. Separacion ortografica de sillabes

MORFOLOGIA

1. Determinants
 - 1.1. Article definit
 - 1.2. Article indefinit
 - 1.3. Partitius occitans
 - 1.4. Article personau
 - 1.5. Demonstratius
 - 1.6. Possessius
 - 1.7. Quantitatius

- 1.8. Indefinitis
- 1.9. Interrogatius
- 1.10. Numeraus cardinaus
- 1.11. Numeraus ordinaus
- 2. Substantius e adjectius
 - 2.1. Genre des substantius
 - 2.2. Genre des adjectius
 - 2.3. Nombre des substantius
 - 2.4. Nombre des adjectius
 - 2.5. Suffixes diminutius e aumatius
 - 2.5.1. Suffixes diminutius
 - 2.5.2. Suffixes aumatius
 - 2.6. Comparatiu superlatiu
 - 2.6.1. Comparatiu
 - 2.6.2. Superlatiu
- 3. Pronòms
 - 3.1. Pronòms personaus
 - 3.2. Pronòms atòns
 - 3.2.1. Consideracions generaus
 - 3.2.2. Posicion des pronòms atòns: variacion contextua
 - 3.2.2.1. Pronòms proclitics e enclitics
 - 3.2.3. Aspèctes formaus
 - 3.2.3.1. Variacions morfologiquas
 - 3.2.3.2. Combinasons de pronòms atòns
 - 3.2.4. Aspèctes foncionaus
 - 3.2.4.1. Es pronòms personaus atòns
 - 3.2.4.2. Es pronòms reflexius e es non reflexius
 - 3.2.4.3. Es pronòms atòns de tresau persona o pronòms complement
 - 3.2.4.4. Es pronòms adverbiaus
 - 3.2.4.5. Eth pronòm nèutre (*ac*)
 - 3.2.4.6. Pronominalizacion des complements
 - 3.2.4.7. Combinason de CD + CI
 - 3.2.4.8. Foncions des pronòms atòns
 - 3.3. Pronòms relatius
 - 3.3.1. Oracions relatives adjectives
 - 3.3.2. Substantives
- 4. Vèrbs
 - 4.1. Prumèra conjugason
 - 4.2. Dusau conjugason
 - 4.3. Tresau conjugason
 - 4.4. Vèrbs auxiliars
 - 4.4.1. Auer
 - 4.4.2. Èster
 - 4.4.2.1. Emplec deth vèrb èster
 - 4.4.3. Vèrbs irregulars
- 5. Preposicions
 - 5.1. Emplecs de *en*

- 5.2. Emplecs de *entà/tà*
- 5.3. Emplecs de *de*
- 5.4. Emplec de *per*
- 5.5. Emplec de *cap a*
- 5.6. Emplec de *enquia*
- 5.7. Contraccions de preposicion e article
- 6. Advèrbis e locucions verbaus
 - 6.1. Advèrbis de manera e quantitat
 - 6.2. Advèrbis de lòc
 - 6.3. Advèrbis de temps
 - 6.4. Advèrbis d'afirmacion, dobte e negacion
 - 6.4.1. Emplec de *non, non pas, non bric, ...*
 - 6.4.2. Emplec de *òc*
 - 6.4.3. Emplec de *òbe* [/'ɔβe/, /'ɔwβe/, /'ɔβa/]
 - 6.4.4. Emplec de *tiò*
 - 6.4.4. Emplec de *ja*
 - 6.4.5. Emplec de *tan*
 - 6.4.6. Emplec de *cap*
 - 6.4.7. Emplec de *plan*
 - 6.4.8. Emplec de *tanben, tanplan*
- 7. Conjoncions
 - 7.1. Conjoncions de coordinacion
 - 7.2. Conjoncions de subordinacion
 - 7.3. Emplec de *que*
 - 7.4. Emplec de *se*
 - 7.5. Emplec de *com*
 - 7.6. Emplec de *però*
 - 7.7. Emplec de *sonque*
- 8. Interjeccions

FORMACION DE PARAULES

- 1. Derivacion
 - 1.1. Suffixes
 - 1.1.1. Suffixes nominaus
 - 1.1.2 Suffixes des adjectius
 - 1.1.3. Suffixes verbaus
 - 1.1.3.1. Presuffixes
 - 1.2. Prefixes

Grafia e fonetica

1. Alfabet e signes dièrsi

A	a	À, à
B	b	
C	c	
Ç	ç	
D	d	
E	e	È, è, É, é
F	f	
G	g	
H	h	
I	i	Í, í, Ī, ĩ
J	j	
K	k	
L	l	
M	m	
N	n	
O	o	Ò, ò, Ó, ó
P	p	
Q	q	
R	r	
S	s	
T	t	
U	u	Ú, ú, Ü, ü
V	v	
W	w	
X	x	
Y	y	
Z	z	

2. Estudi e grafia des sons

2.1. Vocaus

	Anteriores				Centraus		Posteriores	
	non arredonides		arredonides		non arredonides		arredonides	
Barrades	/i/		/y/				/u/	
	i	í	u	ú			o	ó
	vida	vedí	unitat	Salardú			union	dejós
Semibarrades	/e/							
	e	é						
	hemna	gèsser						
Semidubèrtes	/ɛ/						/ɔ/	
	è						ò	
	hèsta						pòble	
Dubèrtes					/a/			
					a	à		
					ara	harà		

2.2. Consonantes

	Labiaus			Dentaus					
	sordes	sonores		sordes				sonores	
Oclusives	/p/	/b/		/t/				/d/	
	p	b	v	t				d	
	putz	ben	vin	tròç				dent	
Fricatives	/f/			/s/				/z/	
	f			s	ss	ç	c	z	s
	cafè			segur	uassi	çaça	ceba	zèro	casa
Africades				/ts/				/dz/	
				-tz	-ts		tz		
				prètz	dits		dotze		
Nasaus		/m/						/n/	
		m						n	
		man						nas	
Lateraus								/l/	

					l libre
Vibrantes					/r/ rr, r- carrèr, ràbia
Batudes					/r/ r cara
Glides		/w/ u + vocau guaire	vocau + u cèu		
	Palataus		Velares		Glotaus
	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes
Oclusives			/k/ c casa	qu quimic	/g/ g gat gu guitèra
Fricatives	/ʃ/ (i)sh peish, shivau	/ʒ/ j jamès	g gimnàs		/h/ h hèst
Africades	/tʃ/ ch chut, pòcha	/dʒ/ tj potja	tg hitge		
Nasaus		/ɲ/ nh companhia		(/ŋ/ (-n) cançon	
Lateraus		/ʎ/ lh oelha			
Glides		/j/ i + vocau istòria	vocau + i aigua		

2.3. Accentuacion

Er aranés, coma d'autres varietats dera lengua occitana (niçard, provençau alpenc, ...), a mantengut er us de cèrtes formes proparoxitònes. Ara, d'acòrd damb era solucion majoritària en occitan, aqueres madeishes formes an soent tendéncia a tornar-se paroxitònes (planes). Atau:

/^ʔmyzika/ tanben se ditz /my^ʔziko/ (= *musica*)
/gra^ʔmatika/ tanben se ditz /grama^ʔtiko/ (= *gramatica*)
/pu^ʔlitika/ tanben se ditz /puli^ʔtiko/ (= *politica*)

Dera madeisha manèra, es mots paroxitòns, susceptibles de tornar-se proparoxitòns en femenin, passen a èster oxitòns.

Per aquerò non se met er accent grafic: *musica*, *gramatica*, *politica*, *logic*, *economic*, etc.

Escriuem accent grafic sus:

a) Totes es vocaus *e* e *o* dubèrtes: *bèra*, *pè*, *òme*, *pòcha*.

b) Es paraules oxitònes (agudes) acabades en vocau o vocau + *s*:

-à, -às : veirà, hornàs	-ó, -ós : Arró, amistós
-é, -és : aué, francés	-ò, -òs : mijò, Vilamòs ¹
-í, -ís : daurí, decidís	-ú, -ús : Salarú, dempús

c) Es paraules paroxitònes acabades en consonanta diferenta de *s*, en diftong o diftong + *s*: *parlàuem*, *córrer*, *notícia* - *notícies*, *abséncia* - *abséncies*.

d) Es formes verbaus dera tresau persona deth plurau deth futur d'indicatiu: *parlaràn*, *volaràn*.

e) Es formes verbaus paroxitònes qu'acaben en *-en* sonque s'accentuen quan *-en* ei precedida de vocau atòna: *anóncien*, *renóncien*.

Non s'accentuen quan *-en* ei precedida de vocau tonica o de consonanta: *metien*, *saben*, *artenhen*.

f) Era prumèra persona deth present d'indicatiu des vèrbs qu'acaben en *-iar* en infinitiu, enes cassi en qué siguen paroxitònes: *pronóncii*, *sémii*, *càmbii*.

¹ Que s'accentuen, tanben, per èster *o dubèrta*.

Remèrca

Era dobla *i* finau correspon ath lexèma e ath morfèma de 1ª persona deth singular deth present d'indicatiu.

g) Es mots monosillabics següents:

- *tà*, forma abreujada d'*entà*.
- *é* per *ei* en *i é*: Era gojata non *i é*
- *qué* interrogatiu o relatiu quan ei precedit de preposicion:

Qué vòs? /Qué as? (Interrogatiu)

Er ahèr de qué parli. (Relatiu precedit de preposicion.)

Remèrca:

S'es règles hèn a coïncidir eth trèma e er accent sus era madeisha vocau, sonque s'escriu er accent: *país*.

2.4. Trèma

Eth trèma s'emplegue entà mercar dues causes:

- a) Que *i* o *u* non apertien ara madeisha sillaba qu'era vocau precedentia:
païsi, confluïm, coïncidir, veïcul.
- b) Qu'era *u* en *gu* e *qu* seguit de *e* e *i* se pronóncie /kw/ o /gw/: *aigües, lingüística, engüeg, següent, qüestion.*

2.5. Junhent

Eth junhent s'emplegue entà amassar graficament mots diuèrsi qu'an ua clara unitat prosodica, formau o semantica:

- a) Entà amassar pronòms atòns en posicion enclítica, dempús dera forma verbau, exceptat qu'ena sua plaça se pogue emplegar un apostròf pr'amor d'ua elision. Exemples:

Voi parlar-te d'eth. | Canta-me ua cançon.

Cau portà'c.

b) Enes numeraus: 17, 18, 19, e deth 21 ath 29. Exemples: *dètz-e-sèt, dètz-e-ueit, dètz-e-nau, vint-e-un*.

c) Enes paraules compausades, sonque quan:

- es dus elements dera composicion hèn eth plurau. Exemples: *gat-garièr/gats-garièrs, arrata-cauda/arrates-caudes*.
- era paraula compausada ei hèta damb era repeticion o era succession de formes verbaus, d'onomatopèies o de formes expressives. Exemples: *anin-anan, calamic-calamac, lipos-lapos*.
- es punts cardinaus o quan eth primèr mot ei un punt cardinau. Exemples: *nòrd-èst, sud-american*.
- enes mots compausats damb eth prefixe *non*. Exemples: *non-violéncia*.

2.6. Apostroff

Er apostroff mèrque era elision d'ua vocau o era supression d'ua consonanta. Lo tenguem enes cassi que seguissen:

a) Conjoncion *se*. Deuant deth pronòm atòn *i* s'a d'apostroffar tanben, encara qu'ena lengua parlada non se hè era elision:

S'auesse explicat era qüestion...

S'i vau, t'ac diderè.

b) *que*, lheuath deuant deth pronòm atòn *i*, deuant d'ua semiconsonanta, e deuant de «un aute», «ua auta», «uns auti», «ues autes»:

Eth tèma **qu'**auíem comentat hè dus dies.

Non volie **que i** auesse massa persones.

c) Era preposicion *de* excèpte deuant d'ua semiconsonanta, e deuant de *un aute*, *ua auta*, *uns auti*, *ues autes*:

Miquèu ven **d'**Arròs.

Ei **de un aute** personatge

Aguest pòstre ei **de** ueu.

d) Entà representar es formes redusides o elidides des pronòms atòns:

M'as dat aquerò? | **Te'n** diguí ua.

e) Entà mercar era elision deth pronòm nèutre *ac* darrèr d'un vèrb:

Hè'c. | **Portà'c.**

f) Entà substituïr era consonanta finau der advèrbi negatiu *non* deuant deth pronòm *en* (*ne*):

No'n voi saber arren!

g) Entàs pronòms *mos* e *vos* en contacte damb un pronòm de tresau persona o *en/ne*:

Mo'n dan. | **Vo'la** pòrti. | **Mo'n** portaràn.

h) Entàs pronòms de tresau persona *le*, *lo* e *la* deuant d'ua vocau:

L'auem vist.

L'auetz trapada, era solucion?

i) Entàs indefinits e locucions prepositives o conjontives següentes: *quauqu'un*, *quauqu'ua*, *quauqu'uns*, *quauqu'ues*, *pr'amor de*, *per'mor de*, *pr'amor que*, *per'mor que*.

j) Entà elidir era *r* finau d'un infinitiu seguit deth pronòm adverbial *i*:

Anà'i.

Remèrques

- Non cau utilizar pas er apostròf deuant de *h*: «Ua taula de husta».
- En quauqui endrets existissen tanben es formes '*m*', '*t*', '*s*', de *me*, *te*, *se*, que pòden aparéisher darrèr de vèrbs.

2.7. Diftongs

I an vocaus que hèn foncion consonantica. Se placen ath cant deth nucli vocalic sense formar per eres madeishes ua sillaba. Son es semiconsonantes; se grafien coma ua vocau mès era sua foncion ei de consonanta.

Per exemple en *ièrla* que hè era realizacion fonetica /'jerla/, era *i* ei ua semiconsonanta; o en *causa* que se realize /'kawza/, era *u* ei ua semiconsonanta.

Es diftongs son grops constituïts pera combinason d'ua vocau, qu'ei nucli sillabic, tamb ua des dues semiconsonantes /j/ (notada *i*) o /w/ (notada *o* o *u*).

Existissen dus tipus de diftongs:

a) Decreishents (estructura VC)

- /aj/ : mair, lairar, lairon
- /ej/ : veire, rei, leiton
- /ɛj/ : pèira, glèisa, lèit
- /uj/ : poirir, voi
- /oj/ : polòi, beròi
- /aw/ : audèth, mau, causa
- /ew/ : peu, neurir, reumatològ
- /ɛw/ : cèu, Miquèu, burèu
- /iw/ : liure, escrúer

b) Creishents (estructura CV)

- /ja/ : amiar, istòria, justícia
- /je/ : vielh, tierè
- /jɛ/ : Ièrla, plumièr
- /jo/ : piòc, tiò
- /ju/ : violon, parion
- /wa/ : guardar, quate, quan, bessoar, carboada
- /we/ : huec, cuer, huelha, joen,
- /wɛ/ : aigüèra, carboèr

Quan es grafies *e*, *i*, *u* non formen diftong, ei remercat per miei de trèma: *veïcul*, *païsi*, *païsan*, *Loïsa*, *reïnir*, *taüt*, *baülh*, *flaüta*... En cas des digrafs *qu* e *gu*, cau mercar *ü* quan aquesta vocau ei realizada /w/ deuant de *i* e de *e*, qüestion /kwes'tjun/.

2.8. Triftongs

Ei quan ua semiconsonanta precedís ath nucli vocalic e n'i a ua auta que lo seguís, ena estructura CVC: *miei*, *ueit*, *vediau*...

/jaw/ : vediau, leiau, noviau
/jew/ : Dieu²
/jej/ : miei
/jow/ : vantariòu
/wej/ : ueit, lueira
/waj/ : guaire, chauaire
/waw/ : quau
/wew/ : ueu

2.9. Separacion ortografica de sillabes

Quan cau trincar un mot se hè en tot respectar es sillabes.
Es digrafs (e trigrafs) se separen dera següenta forma:

ss	cas- se
rr	ar- rat
tj	rat- ja
tg	viat- ge
tz	dot- ze
ll	pal- le
ish	cai- sha

Es digrafs *tz*, *th* e eth trigraf *ish* non se pòden separar se representen eth darrèr son deth mot. Exemples:

ca-laish, boish, di-boish, can-tatz, di-detz,
per-ditz, patz, cas-tèth, còth, ve-dèth...

Es digrafs següents non se separen jamès:

lh	ca- lha -da
nh	mon-ta- nha
ch	chau- char
gu	re- gu -lar
qu	pi- què

² Segontes indique Peire Bec en 1968 «L'aranais proprement dit se caractérise essentiellement: (...) 4° Par la dipht. *yéw* (*hyéw*; *arryéu*; *éstyéw*), au lieu du *yw* du Bavartès et de la vallée de Canejan». Winkelmann en 1989 senhale que [aquiéu] e [adiéu] son majoritaris peth deuant de [aquiú] e [adiú].

Morfologia

1. Determinants

1.1. Article definit

	Masculin	Femenin
Singular	eth/er ³	era
Plurau	es	es

Er article masculin singular *er* s'emplegue deuant de vocau. Exemples:

Eth gojat de Vielha. | Er òme d'Arròs.
Era hemna de Canejan.
Es gojats de Vielha. | Es hemnes d'Arties.

En aranés non i a article nèutre.⁴

1.2. Article indefinit

	Masculin	Femenin
Singular	un	ua
Plurau	uns	ues

Exemples:

Un gojat de Vielha. | **Ua** hemna de Canejan.
Uns gojats de Salardú. | **Ues** hemnes d'Arties.

³ Ena prononciacion de «eth» era «t» s'assimile ara consonanta següenta [ek kamun], [ep pare], [eb bɔsk], [ed dimɔni], [em maitin], [el lirɔt]. Deuant de «h» era assimilacion ei en sentit contrari [et tuek], [et tym]. Aquesta assimilacion a cedit espaci a er+vocau [er uek], [er ym]. Aquíu a on s'a mantengut existís ua vacillacion entre [et ymarau] e [et tymarau]. Ena varianta canejanesa se realise [ech uek], [ech ym] (Coromines).

⁴ Era forma «lo» der article, qu'auie existit en aranés, sonque en queden dues petites referéncias (ultra eth neutre «lo madeish»). Damb «unfèrn» se ditz «lunfèrn». Tanben i a eth cas de «londeman» (Coromines). Es Tucs de Locampo ei ua mòstra d'aguesta forma en toponímia. E totun s'emplegue era forma «lo» damb valor neutra: «lo que», «en castig de lo qu'auie passat»(Condó). Ac è dit pr'amor de saber lo que tu pensaues». «Encara que non ei ben ben un article, s'i relacione» (Coromines). Deth caractèr der article neutre a quedat «lo madeish» e tanben introduïnt un adjectiu «eth ladre ei lo primèr que se tròbe dempús dera pela»

1.3. Partitiu occitans

Er occitan non-gascon utilize un article partitiu quasi desconeishut en aranés. Era sua forma ei *de* o *de* + article segontes es diferenti parlars. Maugrat que non existís guaire en aranés, ac calerà tier en compde ara ora de comunicar-mos damb d'auti territòris occitans o de liéger tèxtes de d'auti parlars.

En occitan, non gascon:

Vòli **de** pan. | Vòli **de** vin. | Vòli **d'**aiga.

En aranés:

Voi pan. | Voi vin. | Voi aigua.

Maugrat tot e sense massa extension la podem trobar en aranés («an tocat a sometent / un bèth ramat de còps contra era França / e *d'auti* contra es Comdes de Palhars» (Condò)). Ua construccion aranesa: «ei *hèr deth* ..., *hèr deth* bèstia». ⁵

1.4. Article personau

Er occitan aranés non utilize cap d'article personau. Totun, i a fòrça parlars occitans que l'utilizen plan soent. Cau tier en compde, donc, qu'en occitan (non aranés) podem liéger e entèner frases coma aquestes:

Lo Miquèl vendrà deman.

La Joana sap a quina ora i cal èsser.

En aranés:

Miquèu vierà deman.

Joana sap tà quina ora i cau èster.

⁵ Jordi Suïls en Quae Dicerem (difusion digitau) indique que en aranés «damb es nòms femenins non trobaram *de* partitiu». «Per contra, *shinhau* non pòt anar sonque jos era forma un *shinhau de*».

1.5. Demonstratiu⁶

Adjectius e pronòms:	Masculin	Singular:	aguest	aqueth
		Plurau:	aguesti	aqueri
	Femenin	Singular:	aguesta	aquera
		Plurau:	aguestes	aqueres
Pronòm nèutre:			açò	aquerò
			çò	çò
Advèrbi:			aciu/ací	aquiu/aquí ⁷

Exemples:

Ei aguest gojat d'aciu e non aqueth d'aquiu.
 Aquesta estudianta ven es deluns. Aquera auta es dijaus.
 Aguesti tres anaràn damb aqueri quate.
 Aguestes varietats son coma es der aute costat.
 Açò qu'ei mèn. Aquerò qu'ei tòt.
 Çò de bon, çò de dolent.
 Aciu se viu fôrça ben.
 Aquiu non coneishem ad arrés.

Quan volem indicar un element mès luenhan didem: Aqueth gojat d'*aquiu delà* ei eth mèn frair.

1.6. Possessius

	Singular		Plurau	
	masculin	femenin	masculin	femenin
Un possessor:	1 eth mèn ⁸	era mia	es mèn	es mies

⁶ Anticament auie existit eth demostratiu «est», «esta», deth latin ISTE, qu'ère predominant ena lengua des trobadors, e qu'encara se consèrve ena combinacion «est'an passat» 'er an passat'.

⁷ Era forma *aquí* non s'emplegue, actuaument, en Aran, però ei viua en d'utes zònes d'Occitània. Coromines rebrembe que «aquí» non ei completament extingit ena Val d'Aran. Otto Winkelmann en 1989 en Untersuchungen Zur sprachvariations des Gaskognischen im Val d'Aran apòrte que era pronóncia ei majoritariamente [acieu] [aquieu].

⁸ En Pujòlo diden [et mɛ]

	2	eth tòñ	era tua	es tòns	es tues
	3	eth sòn ⁹	era sua	es sòns	es sues ¹⁰
Mès d'un possessor:	6	eth nòste	era nòsta	es nòsti	es nòstes
	5	eth vòste	era vòsta	es vòsti	es vòstes
	4	eth sòn	era sua	es sòns	es sues

Exemples:

Eth mèn telefon. | Era mia casa. | Es mèns shivaus. | Es mies garies.

Eth tòñ telefon. | Era tua casa. | Es tòns shivaus. | Es tues garies.

Açò ei mèn. | Que non, qu'ei sòn.

1.7. Quantitativus

Variables	Invariables
	ben-ben
	bric
	fòrça
guaire, guaira, guairi, guaires ¹¹	
	massa
	mens
	mès
molt, molta, molti, moltes	
	plan
pòc, pòca, pòqui, pòques	
	pro
quant, quanta, quanti, quantes	
tant/tan, tanta, tanti, tantes	
	un pialèr, un shinhau, un arramat...

⁹ Provenent de IPSE, er article e possessiu «sa» ei molt viu ena toponimia aranesa: Sacuba, Sacòsta, Saplan, Sacòrda, Samorèra, Sapòda, Sasseuva, Socasau (cognòm), Sacoma, Saforcada (Cognòm), Sagalièra, Satronca, Sapertega, Salana, Sasatrada (cognòm), Sacortia, Sarriba... (Coromines). Ei ua mostra deth lengatge pregascon congelat ena toponimia. Aué encara la podem escotar en «sa pair, sa mair». Winkelmann en 1989 ditz qu'aguesta forma ei majoritària peth deuant de «eth sòn pare». Tanben ei viua era segona persona entà dider «ta pair», «ta mair».

¹⁰ En Pujòlo en diden «era sòn mare», «es sòns vaques» coma tresau persona femenina, singular e plurau.

¹¹ Coromines ditz que «guaire» ei invariable, coma en occitan antic, però enes darrèrs tempsi l'auem recuelhut en femenin e en plurau. Coma advèrbi la consideram invariable.

Remèrques

Es formes *molt*, *molta*, *molti*, *moltes* e *quant*, *quanta*, *quanti*, *quantas* son fòrça utilizades ena lengua parlada, mès tanben podem emplegar *fòrça* e *guaire*, *guaira*, *guairi*, *guaires*.

Exemples:

I a ben-ben gent. | Auíem ben-ben problèmes.
Non auem bric de poder aciu.
I auie fòrça interès. | An vengut fòrça estudiants.
Non a guairi contactes. Veigui massa problèmes.
A crompat mès minjar. | I a mens nhèu qu'ager.
Aciu i a fòrça gent interessanta. | Veigui molti aranesi.
Auem plan causes en comun.
Joana minge pòca fruta. | I a pòqui cassi.
N'è pro de sau. | Aué auem hèt pro causes.
Non vò tanta carn coma tu.

1.8. Indefinits

Adjectius

Masculin		Femenin	
singular	plurau	singular	plurau
	andús		andues
aute	auti	auta	autes
bèth	bèri	bèra	bères
cada ¹²		cada	
cèrt	cèrti	cèrta	cèrtes
	diferenti		diferentes
	diuèrsi		diuèrses
madeish	madeishi	madeisha	madeishes
	uns quanti		ues quantes
quauque	quauqui	quauque	quauques
quinsevolh		quinsevolha	
tot	toti ¹³	tota	totes
tau	taus	tau	taus

¹² Cada ère molt freqüent ena lengua des trobadors però ena rèsta d'occitània a reculat fòrça.

¹³ Aitor Carrera ena *Gramatica aranesa* indique que «Cau evitar er forma totom, qu'ena Val d'Aran ei ben probablaments un catalanisme recent».

Exemples:

Andues professoras vieràn.
 Voi un aute vin, jo. | Vòs ua auta cervesa, tu?
 Bèth dia vierè damb tu. | N'as vist bèra ua, de gojata? | Cada
 an ei era madeisha istòria. Non i a cap de çaçaire.
 I a cèrta oposicion. | Cèrti membres se n'anaràn. | Diferents
 participants ac an demanat. | Diferentes personas vieràn
 tara conferéncia. | Diuèrsi estudiants an participat ena
 jornada.
 Viui en madeish pòble que tu. | M'ac diguec eth director
 madeish. | Auem estudiat uns quanti cassi.
 Sò d'acòrd en tau e tau causa, mès non en tau auta. | I van
 toti amassa. | Tot acòrd ei possible.

Pronòms

Masculin		Femenin	
singular	plurau	singular	plurau
	andús		andues
arren			
arrés ¹⁴ , degun			
aute	auti	auta	autes
bèth un	bèri uns	bèra ua	bères ues
cada un ¹⁵		cada ua	
cap			
madeish	madeishi	madeisha	madeishes
	uns quanti		ues quantes
quauqu'un	quauqu'uns	quauqu'ua	quauqu'ues
quauquarrés			
quauquedegun			
quinsevolh		quinsevolha	
tot	toti	tota	totes
un	uns	ua	ues

¹⁴ *Arrés*, ven der occitan antic «res». Er emplec de «arrés» damb caratèr personau a diferéncia deth catalan e deth francés, s'explique pera tendéncia fòrça manifestada enes trobadors d'aplicà'c a personas (Coromines).

¹⁵ Aitor Carrera ena Gramatica aranesa indique que «En Naut Aran qu'existís era forma *cadascun*, que ben probablaments non ei cap arren mès qu'un catalanisme que cau refusar».

Exemples:

Vieràn. | Andues pensen atau. | Arren non ei previst.
Non a vengut arrés.
Eth ac vò, mès er aute, non. | Es auti ac acceptaràn. | N'i a
bèth un qu'ac volerie crompar. | Bères ues vieràn. | Cada
ua a de poder votar.
Non n'an cap. | Non i auie degun.
Ja sabes que son es madeishi.
Finaument, auem vengut ues quantes!
I a quauquarren que non veigui clar.
Cau saber se quauquarrés/quauquedegun ei disponible.
Açò ac pòt hèr quinsevolh. | Les an portat en un lòc
quinsevolh.
Toti volem auançar. | An vengut totes.

1.9. Interrogatius

<u>Pronòms (invariables)</u>	<u>Adjectius e pronòms (variables en genre e nombre)</u>	<u>Advèrbis (invariables)</u>
qui	quin, quina, quini, quines	quan
qué	guaire, guaira, guairi,	com/quin
perqué	guaires ¹⁶	a on

Exemples:

Qui vò vier?
Qué vòs? | De qué parles? | Entà qué servís? | Perqué crides?
Quina gojata t'agrade mès? | En quin pòble voleries víuer?
Guaires gojates vieràn? | Guaire me cau pagar?
Guairi vieràn? | Guaira aigua auetz de besonh?
Quan ei era reünion? | Quan vòs qu'ac hèsca?
Com vieràs tara reünion?
A on haram era reünion? | A on ès? | A on arribèretz?

¹⁶ Coromines la ten coma invariable, ena forma *guaire*.

1.10. Numeraus cardinaus

0.....	zèro	25.....	vint-e-cinc
1.....	un, ua	26.....	vint-e-sies
2.....	dus, dues	27.....	vint-e-sèt
3.....	tres	28.....	vint-e-ueit
4.....	quate	29.....	vint-e-nau
5.....	cinc	30.....	trenta
6.....	sies	31.....	trenta un (ua)
7.....	sèt	32.....	trenta dus (dues)
8.....	ueit	33.....	trenta tres
9.....	nau	40.....	quaranta
10.....	dètz	50.....	cinquanta
11.....	onze	60.....	seishanta
12.....	dotze	70.....	setanta
13.....	tretze	80.....	ueitanta
14.....	catorze	90.....	nauanta, novanta
15.....	quinze	100.....	cent
16.....	setze	200....	dus cents o dues centes
17.....	dètz-e-sèt	1.000.....	mil
18.....	dètz-e-ueit	10.000.....	dètz mil
19.....	dètz-e-nau	20.000.....	vint mil
20.....	vint	100.000.....	cent mil
21.....	vint-e-un (-ua)	1.000.000.....	un milion
22.....	vint-e-dus (-dues)	1.000.000.000.....	un miliard
23.....	vint-e-tres	1.000.000.000.000....	un bilion
24.....	vint-e-quate		

1.11. Numeraus ordinaus

<u>Cardinau</u>	<u>Ordinau</u>
un, ua	prumèr, primèra
dus, dues	segon, segona, dusau
tres	tercèr, tresau
quate	quart, quatau
cinc	quint, cincau
setanta	setantau

Exemples

Ei eth prumèr òme.
Eth segon (dusau) viatge.
Eth tresau President.
Eth quatau mes.
Era cincau leçon.
Eth setantatu anniversari.

2. Substantius e adjectius

2.1. Genre des substantius ¹⁷

Er occitan a dus genres, eth masculin e eth femenin. Non existís ua règla generau tara formacion deth genre. Ei er usatge e era tradicion çò qu'a hèt qu'es nòms de tròben laguens d'un o un aute genre. Ath long des ans bèri nòms per efècte der emplec an cambiant de genre. I an nòms as que mos cau considerar damb es dus genres, damb eth madeish significat.

De manèra generau es formes femenines s'empleguen entà designar un sens collectiu o aumentatiu: *era fruta*, *era huelha* (ensem), *eth uart/era òrta*, *caçòla*, *ròca*... Es nòms en *-a* acostumen a entener-se coma femenins, en tot qu'es nòms en *-e*, *-i* e finau consonantic son entenudi coma masculins. Totun açò non ei totau, ja que auem paraules coma *problèma*, *pianista*, *diplòma*... que son masculines.

Masculin	Femenin: masculin + a
gojat	gojata
pagés	pagesa
sant	santa
codinèr	codinèra

Masculin	Femenin
masculin en <i>-th</i> e femenin en <i>-èra</i>	
vedèth	vedèra
audèth	audèra
anhèth	anhèra
anèth	anèra

17 PRINCIPIS GRAMATICALS DE L'OCCITAN ALIBERT GRAMATICA OCCITANA DE 1935: En principi, los substantius sèrvan lo genre qu'avián en latin o en germanic. Los masculins respòndon a de masculins e los femenins a de femenins

De divergèncias de detalh se son produïtas. Es atal que los masculins en *-or* an donat de femenins: *dolor*, *color*, *labor*, *susor*, etc. Los noms d'arbres femenins son devenguts generalament masculins: *pibol*, *olm(e)*, *vèrni*, *euse*, *calpre*, *arbre*, etc. Qualques noms de la tercera declinason latina an passat del masculin al femenin: *dent*, *flor*, *font*, *lèbre*, *penche*, *piuse*, *paret*, *cinze*. De la meteissa faïçon, de neutres latins an donat de noms femenins: *mèl*, *sal*, *mar*, *lait*. Cal ajustar los neutres grècs en *-ma* d'anciana introduccion coma: *cauma*, *fantauma*, *flèuma*, *lèma*, *postèma*, *rèuma*, *sauma*, *tèma* (mania).

Masculin	Femenin
masculin -n finau	velara, en femenin se pèrd ena n
vesin	vesia
cosin	cosia
lairon	lairoa
besson	bessoa

Masculin	Femenin: substitucion dera -e deth masculin per -a
mèstre	mèstra
ministre	ministra
monge	monja
emperaire	emperaira (tanben emperatriz)
panaire	panaira

Masculin	Femenin: masculin + -essa
comde	comdessa
prince	princessa
abat	abadessa
metge	metgessa
duc	duquessa
paom	paouessa

Masculin	Femenin: masculin + itz
trobador	trobairitz

Masculin	Femenin
masculin e femenin d'arraïtz disparièra	
pair	mair
òme	hemna
gendre	ireua, nòra
oncle	tia
taure	vaca
shivau	cavala, ègua

- Es substantius masculins acabadi en consonanta simpla sorda, se sonorizen en femenin:

amic → amiga | lop → loba | nebot → neboda | sèrf → sèrva...

I an excepcions:

lit → ita | guit → uita | gat → gata
guinhauet → guinhaueta | gojat → gojata...

I an substantius que patissen ua transformacion dera consonanta ena qu'acaben:

can → canha...

- I a substantius qu'an era madeisha forma entath masculin qu'entath femenin:

sèrp, rossinhou, artista, omicida, membre...

- Es substantius acabats en diftong en *-u*, provenents dera vocalizacion dera *-l*, son invariables. Tanben pòden auer era forma masculina en *-l* e alavetz era forma femenina se hè ahigent ua *-a*:

generau o general → generala | civiu o civil → civila...

- Es formes masculines acabades en *-a*, de formacion sabenta, demoren invariables (epicen):

torista, socialista, dentista, comunista, futbolista, anarquista,
pianista... Totun entà *poèta* acostumam a hèr *poetessa*.

2.2. Genre des adjectius

Coma enes substantius, ben soent es formes femenines des adjectius en singular son era forma masculina damb era terminason *-a*.

Exemples:

Masculin	Femenin
bon	bona
pishaire	pishaira
capable	capabla
gran	grana

Mès, tanben coma enes substantius, eth passatge d'ua forma masculina a ua femenina pòt provocar modificacions que van ath delà dera terminason:

- Es adjectius acabadi en masculin en *-e* cambien pera ua *-a*:

terrible → **terribla** | possible → **possibla** | aimable → **aimabla**
 |
 praube → **prauba** | alègre → **alègra** | rasonable → **rasonabla**...

- Es adjectius acabadi en *-i*, en masculin, ahigen *-a* en femenin:

pròpri → **pròpria** | primari → **primària** | contrari → **contrària**
 voluntari → **volontària** | necessari → **necessària**...

En passar tath femenin se convertissen en paroxitones e s'accentuen graficament.

- Es adjectius masculins acabadi en diftong o en *-u* ahigen ua *-a* ath femenin:

blu → **blua** | beròi → **beròia** | ròi → **ròia**...

- Es adjectius en masculin acabadi en *-au*, *-iu*, *-ou* en qu'er *-u* proven d'ua *v* o *b* latines, pòt préner es formes *u/v* en femenin:

esclau → **esclaua**/esclava | tardiu → **tardiua**/tardiva
 judiu → **judiua**/judiva | ombriu → **ombriua**/ombriva...

S'er *-u* proven d'ua *-l* finau vocalizada, aguesta se convertís en *l* en femenin:

auriòu → **auriòla** | longuirou → **longuiròla** | mau → **mala**...

- Es masculins acabadi en consonanta simpla sorda, se sonorizen en femenin:

mut → **muda** | pauruc → **pauruga** | esberit → **esberida**
 hlorit → **hlorida** | polit → **polida**...

I an fòrça excepcions:

adret → **adreta** | net → **neta** | naut → **nauta** | sec → **seca**,
 espés → **espessa**, pegàs → **pegassa**, lordàs → **lordassa**...

En aguesti darrerri cassi cau ahiger ua *-s-* ortografica entà mantier eth son.

- Es adjectius acabats en *-g* en masculin transformen en *-j* en femenin:

mòg → **mòja** | lèg → **lèja**...

- Es masculins acabats en *-th* provenets de *ll* latina se convertissen en femenins en *-ra*:

bè**th** → bè**ra** | aqueth → aquera | nauè**th** → nauè**ra**...

- Es formes masculines acabades en *-a*, de formacion sabenta, demoren invariables (epicen):

torista, socialista, dentista, comunista, futbolista,
anarquista, pianista, autista...

- A viatges se pèrd era *-n* finau velara per trapar-se en posicion intervocalica:

plen → plea | lairon → lairoa...

- I an adjectius acabats en *-l* que la doblen ortograficament, sense variar era prononciacion:

nul → nulla, tranquil → tranquilla...

I an fòrça excepcions: abil → abila, hòl → hòla...

- I an adjectius que pòden hèr eth femenin en *-itz*¹⁸:

conductor → conduct**ritz** (tanben *conductora*)
generador → generat**ritz** (tanben *generadora*)...

- Es formes damb ua seqüència finau *-au* se mantien totemp invariables:

servici**au**, mort**au**, princip**au**, ann**au**, qu**au**, manu**au**...

Exemples:

Ua persona norm**au**. | Ua operacion accident**au**.

- Es formes masculines acabades en *-eu* cambien era *-u* per *-a*:

cretacè**u** → cretacè**a** | contemporanè**u** → contemporanè**a**
idonè**u** → idonè**a**...

¹⁸ Es femenins en *-airitz*, *-eiritz* son arcaïcs, però es escriptors tendissen a restaurar-les. (Alibèrt)

2.3. Nombre des substantius

Singular	Plurau: substantiu + s
òme	òmes
tèxte	tèxtes
monge	monges
empeaire	empeaires
mèstre	mèstres
man	mans
can	cans
Singular	Plurau: substitucion dera -a finau deth singular per -es en plurau
dia	dies
aigua	aigües
hemna	hemnes
problèma	problèmes
Singular	Plurau: substantiu + i
país	païsi
còs	còssi
brèç	brèci
braç	braci
temps	tempsi
mes	mesi
bòsc	bòsqui
peish	peishi
moth	mothi
Singular	Plurau: substantiu + -es enes mots acabadi en -tz
votz	votzes
perditz	perditzes
lutz	lutzes
arraïtz	arraïtzes

2.4. Nombre des adjectius

Singular	Plurau: masculin + <i>i</i>
plen	plei
bèth	bèri
dolent	dolenti
brave	bravi
lèg	lègi
gròs	gròssi
lord	lordi
verd	verdi
parlat	parladi
caud	caudi

Singular	Plurau: substitucion dera <i>-a</i> finau deth singular per <i>-es</i> en plurau
omicida	omicides
dubèrta	dubèrtes
polida	polides
comunista	comunistes

Singular	Plurau: masculin + <i>s</i>
abituau	abituaus
beròi	beròis
servidor	servidors
idonèu	idonèus
suau	suaus
arab	arabs
timid	timids
barròc	barròcs
agradable	agradables
imaginari	imagnaris

Singular	Plurau: masculin + <i>s</i> o + <i>i</i>
darrèr	darrèrs/darrèri
polit	polits/polidi

Remèrques

En cas de sonorizacion i a cambis a finau de mot:

polit → polidi | parlat → parladi

2.5. Sufixes diminutius e aumentatius

2.5.1. Sufixes diminutius

Quauqui sufixes diminutius:

- a) **-et, -eta**: passet, tauleta
- b) **-onh, -onha**: petitonh, petitonha
- c) **-òt, -òta**: omenòt, hemnòta, casalòt, canhòt

Observacions

Es sufixes diminutius s'utilizen en substantius, nòms de persona, adjectius e advèrbis:

libre → libret | Pèire → Peiròt | doç → docet

2.5.2. Sufixes aumentatius

Eth sufix aumentatiu ei *-às, -assa*, e pòt auer un sens despectiu: *bestiassa, libràs, hemnassa*.

2.6. Comparatiu superlatiu

2.6.1. Comparatiu

- a) Superioritat: *mès ... que*. Exemple:

Sò mès vielh que tu.

- b) Inferioritat: *mens ... que*. Exemple:

Joan ei mens intelligent que Pau.

Observacion

En comparatius (superioritat e inferioritat), *que* pòt èster seguit per *non pas*. Exemple:

Sò mès fòrt que non pas tu.

Joan ei mens joen que non pas Pau.

c) Egalitat: *tan ... com(a)*, deuant d'adjectius o advèrbis. Exemple:

Eth mèn pair ei tan vielh coma eth tòn.
Joan non ei tan gran coma Pèir.

d) Comparatius irregulars e sintetics:

	Comparatiu	Exemple
bon	milhor	Aguest vin ei milhor.
mau	pitjor ¹⁹	Auram eth pitjor ostiu.
gran	major	Era major part dera gent vò votar.
petit	mendre	Era mendre causa li interèsse.
naut	superior, -a	En pis superior.
baish	inferior, -a	Ena part inferiora dera plana i a eth numèro.

2.6.2. Superlatiu

a) **Superlatiu absolut.** Se forme damb es advèrbis *molt*, *plan*, *fòrça*, *tot plen*. S'utilizen tanben quauques formes coma aguestes: *mès*, *mès que*, etc. Exemple:

Ei mès que valent.

Observacion:

Plan e *fòrça* son es advèrbis mès utilizadi.

b) **Superlatiu relatiu.** Se forme damb *eth*, *era*, *çò de...*, seguit per *mès* e *mens*. Exemple:

Era cançon mès polida.
Çò de mens important.

¹⁹ En Aran ei fòrça emplegat «piri». Alibèrt ena Gramatica Occitana ditz que cau «remplaçar lo gallicisme *piri* qu'es pas admissible dins la lenga literària»

3. Pronòms

3.1. Pronòms personaus

	Singular		Plurau	
	mascul.	femenin	masculin	femenin
Persona	1	jo	nosati	nosates
	2	tu	vosati	vosates
	3	eth	era	eres

3.2. Pronòms atòns²⁰

		Formes plees	Formes renfortides	Formes elidides	Formes reducidas ²¹
Persona	1 sing.	me	em	m'	'm
Persona	2 sing.	te	et	t'	't
Persona 3 sing.	Acusatiu masc.	lo/le	au	l'	'u
	Acusatiu feme.	la	-	l'	-
	Nèutre	ac	-	-	'c
Persona 3	Reflexiu	se	es	s'	's
	Datiu	li/le	au	l'	'u
	Persona 1 plur.	mos	-	-	-
	Persona 2 plur.	vos	-	-	-
	Persona 3 plur. (acusatiu/datiu)	les (es)	-	-	's
	Adverbiau (1)	ne	en	n'	'n
	Adverbiau (2)	i	-	-	-

²⁰ Eth document basa des pronòms atons a estat elaborat per Miquèu Segalàs

²¹ Aquesta reduccion, fòrça viua en Canejan e Bausen, a vengut mantenguda des des trobadors.

Comentaris

a) Es formes renfortides s'empleguen sonque en Bausen e Canejan (se ben açò contunhe ath delà dera frontèra). S'empleguen en posicion proclitica cada còp qu'ei possible.

b) Maugrat açò, eth pronòm *ne* a ua forma renfortida en tota era Val d'Aran.

Exemples:

En voi un. | En cromparàs dus.

c) Cada còp que sigue possible, eth pronòm cau que vengue ua forma elidida. Cau méter er apostròf a dreita. Exemples:

M'a parlat de tu. | Te n'è crompat un.

d) Es pronòms *mos* e *vos* s'apostròfen en contacte damb un aute pronòm de tresau persona:

Vo'la portarè deman.

3.2.1. Consideracions generaus

Es pronòms atòns son particules gramaticaus qu'apertien ara classa des clitics, elements atòns que depenen fonologicament de un aute element tonic. En cas des pronòms atòns er element tonic qu'ei eth vèrb, e formen ua unitat fonetica damb eth.

Era sua foncion qu'ei de substituir un complement explicít pr'amor d'evitar era sua repeticion, per açò, eth pronòm a utilizar variarà en foncion de: Era naturalesa o tipe de complement, eth sòn grad de definicion, eth sòn genre e nombre, era possibla combinason de dus o mès pronòms.²²

²² A tier en compde era publicacion dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana* PRINCIPIS GRAMATICALS DE L'OCCITAN ALIBERT GRAMATICA OCCITANA DE 1935: «Las combinasons pronominalas pòdon èsser formadas de dos, tres, quatre o cinc pronoms. Las de dos pronoms son correntas dins la lenga escrita, mas las de tres, quatre e cinc pronoms se tròban gaire que dins la lenga parlada. L'òrdre dels pronoms es variable segon los parlars.»

3.2.2. Posicion des pronòms atòns: variacion contextuai

3.2.2.1. Pronòms proclitics e enclitics

Es pronòms atòns se pòden plaçar autant deuant com darrèr deth vèrb. En prumèr cas receben eth nòm de **pronòms proclitics**; e en dusau, eth nòm de **pronòms enclitics**.

Coma norma generau de foncionament, se placen deuant deth vèrb en totes es sues formes, excèpte se se tracte d'un imperatiu, d'un infinitiu o d'un gerondui. Cau remarcar qu'en occitan aranés cau evitar era formacion de perifrasis de gerondui: es formes com «està dant-li era man» o «ara estam dinant» les calerà substituir per «li da era man» o «ara dinam».²³

A. Es pronòms proclitics e enclitics

Pronòm proclitic	Pronòm enclitic
Li da era man.	Da-li era man
Li darà era man.	Volie dar-li era man.
Li a dat era man.	En tot dar-li era man o dant-li era man.
Li dèc era man.	

B. Formes plees, reforçades, redusides e elidides

Pr'amor deth sòn caractèr atòn, fòrça d'aguesti pronòms adòpten formes desparières segontes siguen proclitics o enclitics, e segontes eth tipe de contacte (vocalic o consonantic) que mantien respècte ath vèrb. En tot tier en compde era forma e era posicion des pronòms, se parle de formes plees, formes redusides e formes elidides, totes utilizades en occitan-aranés.

a) Era **forma plea** se pospause ath vèrb acabat en vocau o en consonanta:

portar-**me**, didetz-**me**, cara-**te**!

b) Era **forma redusida** non ei presenta en aranés generau, e se ten sonque en bèth endret de Quate Lòcs, com es localitats de Bausen e Canejan. Ena rèsta dera Val d'Aran s'utilize era forma plea:

Aurie de lauà's es mans mès soent. (elidida)

²³ Cau refusar es formes perifrastiques des vèrbs, per influéncia deth catalan; formes com «va dar-li era man» o «li va dar era man» les cau substituir per «li dèc era man».

Aurie de lauar-se es mans mès soent. (plea)

Ei abituau tanben, enes madeishi endrets, er emplec des pronòms redusits darrèr de bères particules, com eth *que* enonciatiu o interrogatiu:

que't volia demanar quauquarren! | qué't deui, de tot açò?

c) Era **forma elidida** se presente tostemp deuant d'un vèrb començat en vocau:

m'agrade, **t'**è vist.

Coma cas excepcionau cau nomenar era elision dera *s* enes pronòms de prumèra e segona persona deth plurau (*mos e vos*) quan van deuant de un aute pronòm que non sigue eth nèutre *ac* o er adverbiau *i*:

Mo'lo minjaram tot, eth camalhon! | **Vo'**les darè deman, es presents!

En cas qu'eth vèrb comence en vocau, serà convenient de non elidir era *s* e elidir era vocau deth pronòm que seguís: «era television, **mos** l'auem crompada aué.» | «**Vos** l'auetz minjat tot, eth camalhon?», encara qu'ena lengua parlada era realizacion sigue era madeisha d'adès: /mula'wem/, /bula'wets/.

3.2.3. Aspèctes formaus

3.2.3.1. Variacions morfologiques

Talament com es pronòms personaus fòrta, es pronòms personaus atòns presenten diferéncias formaus restacades as categories de persona (prumèra, dusau e tresau), de nombre (singular e plurau), de genre (masculin, femenin e nèutre) e de cas (acusatiu o complement dirècte e datiu o complement indirècte). Totun, eth pronòm nèutre e es pronòms adverbiaus non presenten pas cap de variacion. Aguestes diferéncias apareishen esquematizadas ena taula que seguís.

		Singular	Plurau
Personaus	1a persona	me	mos
	2a persona	te	vos

3au persona	Acusatiu	Masculin	lo, le, au	
		Femenin	la	les
	Datiu		li	les
	Reflexiu			se
Nèutre				ac
	Adverbiaus			ne (en) i

Exceptat deth pronòm reflexiu *se*, toti es pronòms personaus atòns an formes desparières entath singular e eth plurau. En cambi, sonque es de tresau persona presenten formes desparières segontes eth cas e sonque es acusatius de tresau persona singular establissen distincions de genre, en tot qu'es auti non ac hèn pas.

Ara seguida s'indiquen es formes que pòt adoptar cada pronòm.

Es formes des pronòms atòns

	A				B	C		D	E		
Forma plea	me	te	se	ne en	lo, le, au, la	les	mos	vos	li	ac	i
Forma reducida	'm	't	's	'n						'c	
Forma elidida	m'	t'	s'	n'	l'		mo'	vo'	l'		

A.- Grop A. Formes des pronòms *me*, *te*, *se* e *ne (en)*

Es pronòms deth grop A presenten dues formes desparières:

Darrèr de vèrb acabat en		Deuant vèrb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- me guardà' m	guarda- me guarda' m	me garde	m' escote
guardar- te guardà' t	guarda- te guarda' t	te garde	t' escote
guardar- se guardà' s	perder- se pèrde' s	se pèrd	s' escote
crompar- ne crompà' n	crompa- ne crompa' n	ne crompe	n' agarre

Observacions

- Era forma reforçada ei practicament desapareishuda der aranès. S'utilize encara en quate lòcs: «Es vò maridar lèu.»
- Consideraram era madeisha forma enes dues situacions des clitics en forma plea, coma proclitics o coma enclitics.
- Era forma redusida existís en bèth endret deth Baish Aran, en Quate Lòcs. Era consonanta darrèra deth vèrb se pèrd.

B.- Grop B. Formes des pronòms *lo* e *la*

Es pronòms d'aguest grop (*lo* e *la*) foncionen com es deth grop A, damb era possibilitat d'elision dera vocau.

Darrèr de vèrb acabat en		Deuant de vèrb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- lo	guarda- lo	lo garde	l' escote
guardar- la	guarda- la	la garde	l' escote

C.- Grop C. Formes des pronòms *les* e *mos*

Es pronòms deth grop C (*les* e *mos*) an era madeisha alternança respècte ath vèrb mès, a diferéncia de *lo* e *la*, non an pas forma elidida. Eth pronòm *mos* elidís era *s* deuant des pronòms *lo*, *la*, *les* e *ne* (*en*), autament se presente tostemp en forma plea.

Darrèr de vèrb acabat en		Deuant de vèrb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- les	guarda- les	les garde	les escote
guardar- mos	guarda- mos	mos garde	mos escote

Observacions

- Ena lengua parlada ei tanben abituau er emplec des pronòms *mos* e *vos* tostemp en forma plea.
- Eth pronòm *mos* foncione darrèr d'un vèrb acabat en vocau sonque ena forma der imperatiu: «Pòrta-mos eth dinar!»

D.- Grop D. Formes deth pronòm vos

Eth pronòm *vos* presente forma plea autant deuant com darrèr deth vèrb, tostemp que non apareish combinat damb es pronòms *lo, la, les o ne (en)*.

Darrèr de vèrb acabat en		Deuant de vèrb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- vos		vos garde	vos escote
escriuetz- vos	trè- vos	vos escriuetz	vos escotatz

Observacion

Er emplec deth pronòm *vos* darrèr d'un vèrb acabat en vocau ei fòrça restringit, encara qu'en bèth endret dera Val se pogue entèner era forma «Trè-vos era giqueta», non ei pas çò de mès abituau.

E.- Grop E. Formes des pronòms *li, ac, i*

Es pronòms d'aguest darrèr grop tanben pòden presentar variantes formaus en tot depèner dera categoria damb era quau se combinen e dera sua posicion. Es pronòms *ac* e *i* son estudiadi damb mès detalh laguens der apartat deth pronòm nèutre e des pronòms adverbiaus.

Darrèr de vèrb acabat en		Deuant de vèrb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
parlar- li	parla- li	li parle	li escriu
guardà' c	guarda' c	ac garde	ac escriu
guardà' i	guarda- i	i garde	i escriu

3.2.3.2. Combinasons de pronòms atòns

A. Er orde des pronòms atòns

Es pronòms atòns pòden emplegar-se en combinasons binàries (aqueres a on se combinen dus pronòms), e mès esporadicament en combinasons ternàries (aqueres a on se combinaríen mès de dus pronòms). Agustes darrères combinasons, pr'amor que representen situacions de mès mau prononciar, son lèu tostemp evitades pes parlants.

De hèt, era abséncia deth tresau pronòm, non modifique eth contengut deth messatge: en ua oracion com «Pòrta eth vrespalh ath mainatge en estudi», era combinason ternària serie «Pòrta-l'ac-i». Damb ua simpla combinason binària com «Pòrta-l'ac», e dat que se tracte d'un contèxte coneishut, eth receptor receberie eth madeish messatge.

Er orde des pronòms febles

3au persona	2au persona	1a persona	3au persona		Adverbiaus e nèutre	
reflexiu			datiu	acusati u		
se	te vos	me mos	li les	lo la les	ne (en)	i
					ac	

Observacion Son possibles es combinasons de pronòms de columnes desparières, mès non pas es qu'apertien a ua madeisha columna.

B. Era forma des pronòms atòns

Es pronòms atòns pòden adoptar formes desparières segontes era posicion qu'aucupen respècte ath vèrb e era combinason en qué apareishen. Era forma e era grafia des pronòms seguissen es normes generaus generaus següentes:

- a) Es pronòms atòns se placen amassa en tot formar un grop proclitic o enclitic:

M'ac vò díder. o **Vò dider-m'ac.**
L'ac darè. o **da-l'ac.**

- b) En posicion proclitica, es pronòms s'escruien o ben separadi o ben apostrofadi:

Te la cromparè deman.
 Ja **se n'a** anat.
 Non **me'n** parles.

- c) En posicion enclitica, se restaquen ath vèrb o entre eri per miei de junhents o damb apostròfs:

Crompa-**te-la** deman.
Vè-**te'n** ja!
Non vòs dider-**m'ac**?

- d) Enes combinasons en qué apareishen formes elidides o redusides, er apostròf se place tant ara dreita com sigue possible:

Ja **se n'**a anat. *e* **Se'n** vò anar d'ora.
Lo'n vau a trèir. *e* **Lo n'**è trèt.

Observacion Eth pronòm adverbiau *ne (en)* adòpte tostemp forma elidida o redusida en contacte damb un aute pronòm o d'autes particules com *que*. Damb er advèrbi de negacion *non* formarà *no'n*

- e) Es pronòms *me*, *te* e *se* adòpten es formes plees quan son en primèr lòc d'ua combinason proclitica:

Me la regalèren eri.
Quan **te** n'anaràs de vacances?
Non **se'n** dèc compde d'arren.

Observacion

- Es pronòms anteriors adòpten es formes elidides quan son seguidi d'*ac* o de quinsevolh mot començat per vocau, excèpte eth pronòm adverbiau *i*:

Quan **m'ac** dideràs? | **T'ac** as creigut? | **S'**amagarà tot eth dia.

En cambi:

Te i estaràs tota era vrespada. | **Me i** an acompanyat toti.

- S'admet era elision deth pronòm *se* deuant der adverbiau *i*:

S'i estarà tota era vrespada.

- f) Es pronòms *mos* e *vos* elidissen era *s* deuant de un aute pronòm que non sigue *ac* o *i*:

Mo'les portaràn deman. *o* Pòrta-**mo'les** ara madeish.
Vo'n brembatz de jo? *o* Brembatz-**vo'n** de jo.

Ena taula que seguís s'esquematzizen es formes que presenten es pronòms enes desparières combinasons binàries possibles, e, concrètament, era forma e er orde qu'adòpten quan eth grop pronominau ei deuant de vèrb començat en consonanta, deuant de vèrb començat en vocau, dempús de vèrb acabat en consonanta e dempús de vèrb acabat en vocau.

C. Es combinasons binàries de pronòms

		me	te	lo	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
me	deuant cons.			me lo	me la	m'ac	me li	me'n	me i			me les
	deuant vocau			me l'	me l'	m'ac	me li	me n'	me i			me les
	darrèr cons.			-me-lo	-me-la	-m'ac	-me-li	-me'n	-me-i			-me-les
	darrèr vocau			-me-lo	-me-la	-m'ac	-me-li	-me'n	-me-i			-me-les

		me	te	lo	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
te	deuant cons.	te me		te lo	te la	t'ac	te li	te'n	te i	te mos		te les
	deuant vocau	te m'		te l'	te l'	t'ac	te li	te n'	te i	te mos		te les
	darrèr cons.	-te-me		-te-lo	-te-la	-t'ac	-te-li	-te'n	-te-i	-te-mos		-te-les
	darrèr vocau	-te-me		-te-lo	-te-la	-t'ac	-te-li	-te'n	-te-i	-te-mos		-te-les

		me	te	lo	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
se	deuant cons.	se me se'm*	se te se't*	se lo se'l*	se la	S'ac	se li	se'n	se i s'i	se mos	se vos	se les
	deuant vocau	se m'	se t'	se l'	se l'	s'ac	se li	se n'	se i s'i	se mos	se vos	se les
	darrèr cons.	-se-me	-se-te	-se-lo	-se-la	-s'ac	-se-li	-se'n	-se i -s'i	-se-mos	-se-vos	-se-les
	darrèr vocau	-se-me	-se-te	-se-lo	-se-la	-s'ac	-se-li	-se'n	-se i -s'i	-se-mos	-se-vos	-se-les

		me	te	lo	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
lo	deuant cons.	lo me*	lo te*			l'ac		lo'n	lo i	lo mos*	lo vos*	
	deuant vocau	lo m'*	lo t'*			l'ac		lo n'	lo i	lo mos*	lo vos*	

darrèr cons.	-lo-me*	-lo-te*			-l'ac		-lo'n	-lo-i	-lo-mos*	-lo-vos*
darrèr vocau	-lo-me*	-lo-te*			-l'ac		-lo'n	-lo-i	-lo-mos*	-lo-vos*

me te lo la ac li ne(en) i mos vos les

la	deuant cons.	la me*	la te*			l'ac	la'n	la i	la mos*	la vos*
	deuant vocau	la m'*	la t'*			l'ac	la n'	la i	la mos*	la vos*
	darrèr cons.	-la-me*	-la-te*			-l'ac	-la'n	-la-i	-la-mos*	-la-vos*
	darrèr vocau	-la-me*	-la-te*			-l'ac	-la'n	-la-i	-la-mos*	-la-vos*

me te lo la ac li ne(en) i mos vos les

li	deuant cons.					l'ac	li'n			
	deuant vocau					l'ac	li n'			
	darrèr cons.					-l'ac	-li'n			
	darrèr vocau					-l'ac	-li'n			

me te lo la ac li ne(en) i mos vos les

en (ne)	deuant cons.					n'ac		n'i		
	deuant vocau					n'ac		n'i		
	darrèr cons.					-n'ac		-n'i		
	darrèr vocau					-n'ac		-n'i		

me te lo la ac li ne(en) i mos vos les

mos	deuant cons.		mo'lo	mo'la	mos ac	mo'li	mo'n	mos i		mo'les
	deuant vocau		mos l'	mos l'	mos ac	mo'li	mo'n mos n'	mos i		mo'les
	darrèr cons.		-mo'lo	-mo'la	-mos- ac	-mo'li	-mo'n	-mos- i		-mo'les
	darrèr vocau		-mo'lo	-mo'la	-mos- ac		-mo'n	-mos- i		-mo'les

		me	te	lo	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
vos	deuant cons.			vo'lo	vo'la	vos ac	vo'li	vo'n	vos i			vo'les
	deuant vocau			vos l'	vos l'	vos ac	vo'li	vo'n vos n'	vos i			vo'les
	darrèr cons.	-vo'lo	-vo'la	-vos-ac	-vo'li	-vo'n	-vos-i				-vo'les	
	darrèr vocau	-vo'lo	-vo'la	-vos-ac		-vo'n	-vos-i				-vo'les	
les	deuant cons.	les me	les te			les ac		les ne les en	les i			
	deuant vocau	les m'	les t'			les ac		les ne les en	les i			
	darrèr cons.	-les-me	-les-te			-les-ac		-les-ne -les-en	-les-i			
	darrèr vocau											

3.2.4. Aspèctes foncionaus

Er emplec des pronòms atòns de 3au persona, deth nèutre e des adverbiaus qu'ei tostemp restacat ara preséncia d'un antecedent, ei a díder, a un element apareishut en discors prèvi ath quau substituís, çò que les da eth caractèr anaforic. Se pòt observar en aguest exemple:

As portat eth libre?—Non, encara non l'è portat.

En aguest exemple, eth pronòm *l'* a coma antecedent eth sintagma nominau *eth libre*, e lo remplace ena naua oracion. Aurà, per tant, era madeisha foncion sintactica, en aguest cas d'acusatiu.

Era substitucion d'un element oracionau per un pronòm recep eth nòm de *pronominalizacion*. Respècte ar exemple anterior se pòt díder que *l'* pronominalize eth sintagma nominau *eth libre*.

En d'auti cassi, es pronòms non hèn pas referéncia a un antecedent, senon a un conseqüent, ei a díder, a un element qu'encara non a apareishut. En aguest cas era referéncia qu'ei cataforica. Se pòt observar en aguest exemple:

Quan lo veigues, ditz ath ton frair que mos digue quauquarren.

3.2.4.1. Es pronòms personaus atòns

Son: *me, te, se, mos, vos, se.*

Representen es 6 personas dera accion verbau. Pòden foncionar coma acusatiu (CD) o datiu (CI).

S'apostrofen deuant de vocau.

Jo **me** laui. (CD)

Jo **me** laui es mans. (CI)

M'agrade eth tòn tricòt.

T'as minjat tot eth camalhon!

Era forma redusida d'aguesti pronòms ei restringida as tèrmes de Bausen e Canejan.

Pòrta'**m** entà casa.

Pòsa'**t** un moment.

Es pronòms *mos* e *vos* s'apostrofaràn deuant d'un pronòm de 3au. persona, en tot pèrder era *s*.

Aguesta istòria **mo'**la vòlen hèr a creir com as mainatges.

Diden qu'an trapat fòrça ceps e **mo'n** portaràn bèth un.

Es problèmes economics **vo'**les auratz de solucionar vosati.

3.2.4.2. Es pronòms reflexius e es non reflexius

Es pronòms personaus atòns pòden foncionar coma complement dirècte o indirècte e, ath delà, pòden èster *reflexius* e *non reflexius*.

Es **pronòms reflexius** an coma antecedent eth subjècte dera oracion, e per tant eth subjècte e eth complement dirècte o indirècte designen era madeisha persona:

Encara non **t'**as lheuut?

Maria **se** coheisse cada dimenge.

Mos auem crompat ua bicicleta de montanha.

En cas des pronòms reflexius pluraus cada ua des personas realize ua accion que requè sus era auta d'aguestes personas. Ei recipròca:

Es mainades **se** pienten era ua ara auta.

Damb aquera familha **mos** hèm fòrça.

Per contra, es **pronòms atòns non reflexius** designen ua persona, o ua entitat non umana, desparièra ara designada peth subjècte dera oracion:

Non te'n hèsques, jo **te** cridarè.

Avisa-**me** abans de gésser.

Mos an regalat ua bicicleta de montanha.

Es pronòms reflexius e non reflexius

		Acusatiu	Datiu
1a e 2au persona	Reflexius e non reflexius	me, mos te, vos	
3au persona	Reflexiu	se	
	Non reflexius	lo, la, les	li, les

Remèrca

A mès dera foncion reflexiva, eth pronòm *se* tanben s'emplegue de forma impersonau enes oracion passives pronominaus:

En aguest pòble s'a bastit a tòrt e a dret, sense cap d'orde.

3.2.4.3. Es pronòms atòns de tresau persona o pronòms complement

Es pronòms de tresau persona, nomentadi tanben *pronòms complement*, substitüissen sintagmes nominaus e foncionen coma acusatius (complement dirècte) o datius (complement indirècte):

È deishat eth tornavitz en calaish. Pòrta-me-**lo** se te platz.
(*lo* = «eth tornavitz»)

Crompa ua barra de pan e pòrta-me-**la**. (*la* = «ua barra de pan»)

Cau dider ath tòt frair que vengue. Se non **li** didem arren, se'n desbrembarà. (*li* = «ath tòt frair»)

Pòrta eth paquet as vesins. Non les digues qu'ei mèn. (*les* = «as vesins»)

A. Concordança deth participi

Eth participi des tempsi compausadi a de concordar en genre e nombre damb es pronòms d'acusatiu de tresau persona *lo, la e les* quan aguesti se li placen ath deuant:

As trapat era giqueta que cercaues? Òc, **I**'è **trapada** en armari.

Non **les** è pas **perdudes** jo, es claus.

Ena lengua parlada ei freqüenta era repeticion deth pronòm datiu de tresau persona e deth pròpri complement indirècte quan aguest apareish en posicion postverbau o se tracte d'un interrogatiu o d'un relatiu:

Li as premanit er esdejoar **ath mainatge**?

Aguest ei eth vesin **a qui li** toquèc era loteria.

A qui li as condat tot açò?

B. Classes

a) lo, la, les: foncionen coma CD definit (masc. fem. sing. o plur.). Eth CD ei introdusit per un article definit, un demostratiu o un possessiu. *Lo e la* s'an d'apostrofar deuant de vocau. Ex.:

Eth mèn coche? Guarda-lo. Òc, ja **lo** (*la*) veigui.

Es costelhes entà dinar, partatz-**les** vosati.

Es ahèrs damb es amics **les** cau solucionar entre toti.

A Maria, **I**'è vista aguest maitin en mercat.

b) li, les: foncionen coma CI (sing. o plur.). Ex.:

Pòrta-**li** eth vrespalh.

Me güege de dar-**les** era mala notícia.

3.2.4.4. Es pronòms adverbiaus

A. Eth pronòm *i*

Foncione damb es preposicions *a, de cap a, damb, tà, entà, en, per e enquia*. Ex.:

Anaram **entara** hèsta major d'Es Bòrdes. → **I** anaram.

Era aigua **dera** mar arribèc **enquiath** pòrt. → **I** arribèc.

En arribar en Campsaure mos cau tirar **de cap ara**
Montjòia. → Mos **i** cau tirar.
Ara èm just **en** miei deth poble. → Ara **i** èm.
Escriui **damb** eth creion. → I escriui.

Eth pronòm adverbial *i* substituís constituents oracionaus damb foncions diuèrses:

- Substituís eth complement circonstanciau de lòc (CCL) o eth complement de destinacion que s'expressen damb vèrbs com *viuer* o *residir* (en un lòc), *trapar-se* (en un endret), *anar* (tà un lòc), *passar* (per un lòc), *entrar* (en un lòc), etc.:

Hè quauque temps viuien en Les, mès ara non **i** viuen pas. (*i* = «en Les»)

Estúdie en Tolosa mès, non s'**i** trape massa ben. (*i* = «en Tolosa»)

Tostemp crompam ena madeisha botiga. Tu tanben **i** crompes? (*i* = «ena madeisha botiga»)

An dit qu'era carretèra ère barrada, mès encara **i** passe fòrça gent. (*i* = «era carretèra»)

Anèrem entara tuta e **i** entrèrem enquia laguens. (*i* = «era tuta»)

- Substituís un complement de regim verbau (CRV) introduit pes preposicions que non siguen *de*:

È pensat que poderiem viatjar amassa. E tu, tanben **i** as pensat? (*i* = «que poderiem viatjar amassa»)

Non me **i** acabi d'acostumar ad aquest estil de vida. (*i* = «ad aquest estil de vida»)

Ager parlè seriosament damb eth. Vosati tanben **i** auez parlat (*i* = «damb eth»)

Li aufriren un bon trabalh, mès **i** renuncièc. (*i* = «ath trabalh»)

M'agradarie participar ena vòsta convèrsa, mès non **i** compreni pas arren. (*i* = «dera vòsta convèrsa»)

- Substituís un complement predicatiu (CPred):

Tostemp camine decidit. Tostemp **i** camine.

- Pronominalize es complements circonstanciaus de manèra:

Me semble que parle pro tranquillement. Òc, tostemp **i** parle. (*i* = «tranquillement»)

- Substituís eth complement circonstanciau d'esturment:

Tostemp vau tath trabalh damb er autobús, mes aué non **i** pogui cap anar. (*i* = «damb er autobús»)

- Substituís tanben es complements circonstanciaus de companhia:

Me coheissèc que damb eth ja non **i** podie víuer mès. (*i* = «damb eth»)

Foncione damb es preposicions *en, damb, tà o entà, per, enquia, de cap a...*

B. Eth pronòm *ne* (*en*)

A eth sòn origen ena forma latina *inde*, damb eth sentit de 'd'aqueth lòc' o 'd'aquera causa'. S'utilize damb ua sèrie de vèrbs pronominaus qu'indiquen eth desplaçament d'un lòc estant entà un aute, com *anar* (*anar-se'n*), *tornar* (*tornar-se'n*), *gèsser* (*gèsser-se'n*)... o hè referéncia a un antecedent coneishut pr'amor d'evitar era sua repeticion.

Me **n'**anè deth balh tàs dues dera maitiada.

Non ère guaire content en aguest grop, per açò se'**n** gessec.

Me'**n** tornè d'ora tà casa.

Ath delà d'aguest ròtle, eth pronòm *ne* substituís constituents oracionaus damb diuèrses foncions:

- Damb foncion partitiva, substituís eth subjècte d'ua oracion quan ei indefinit, quantificat, numerau o sense determinant:

An arribat es convidats?

Òc, ja **n'**a arribat bèth un. (*n'* = «de convidat»)

I auie gent en partit?

Non, non **n'**i auie pas massa. (*n'* = «de gent»)

Dera mòstra de cinèma occitan sonque me'**n** demore un CD.

(*n* = «dera mòstra de cinèma occitan»)

Respècte ath vèrb, se pòt presentar en posicion proclitica o enclitica.

Cau observar en aguesti exemples qu'eth pronòm substituís eth nuclèu deth sintagma nominau, mès non elimine pas es quantificadors.

Encara que se dongue era substitucion deth nuclèu deth sintagma nominau, ei possible de mantier es complements, damb era preposicion *de*:

As portat còrda tà estacar eth can ?
Òc, **n'**è portat ua de longa. (*n'* = «de còrda»)

T'as minjat es escares?
Òc, **n'**è minjat tres de ben gròsses. (*n'* = «d'escares»)

Ei possible tanben qu'es complements deth nuclèu deth sintagma nominau apareishen precedits de ua auta preposicion:

Me didec de méter gasolina sense plomb, mès **ne** meti damb plomb. (*ne* = «de gasolina»)

- Substituís eth complement dirècte quan s'exprèsse de forma indefinida, numerau, quantificada o sense determinant:

S'i a ahraques, pòrta-me'**n** un quilò. (*n* = «d'ahraques»)
Campa se trapes ueus ena garièra e pòrta-**ne** un parelh. (*ne* = «de ueus»)

- Substituís eth complement der adjectiu damb foncion d'atribut deth vèrb èster:

N'ei plan orgulhós, des sòns hilhs. (*n'* = «des sòns hilhs»)
È acabat eth projècte e **ne** sò plan satisfèt. (*ne* = «deth projècte»)

- Substituís eth complement de regim verbau quan ei introdusit pera preposicion *de*:

D'aguest ahèr, **ne** parlaram deman. (*ne* = «d'aguest ahèr»)
Les auia de telefonar ager mès non me'**n** brembè. (*n* = «de trucar»)

- Substituís eth complement de procedéncia o origina qu'acompanhe a vèrbs com *vier* (de bèth lòc), *tornar* (de bèth lòc), *trèir* (quauquarren d'un lòc). Foncione tostemp damb era preposicion *de*.

Vas tath mercat o **ne** tornes? (*ne* = «deth mercat»)

Quan nosati vam tà un lòc, eth ja **ne** ven. (*ne* = «deth lòc»)
An viatjat tà Cuba e **n'an** tornat encantadi. (*n'* = «de Cuba»)

- Substituíis eth complement predicatiu deth vèrb *hèr* introdusit pera preposicion *de*:

De mèstre, ja hè tres ans que non **ne** hè. (*ne* = «de mèstre»)

Eth pronòm adverbiau *ne* (*en*) se redusís totemp darrèr des pronòms personaus atòns *me*, *te*, *se*, *mos* e *vos* e darrèr des pronòms atòns de tresau persona acabadi en vocau *lo*, *la* e *li*.

An dit que **me'n** portarien bèth un, de cep.

Mo'n cau brempar, d'agarrar sòs deth calaish.

Te'n brembes d'aqueri dies ena plaja?

Eth libre, trè-**lo'n** deth morralet, se te platz.

Li'n da totemp massa, de sòs ath mainatge

Se redusís tanben darrèr der advèrbi de negacion *non*:

No'n digues mès, de pegueries.

En toti aguesti exemples observam qu'eth vèrb que seguís eth pronòm adverbiau *ne* comence en consonanta. En cas qu'eth vèrb comence en vocau, er apostrof se place deuant deth vèrb, en tot apostrofar mès entara dreita:

Me **n'an** portat bèth un, de cep.

Mos **n'auem** brempat de vosati. (*mos* consèrve era s)

Eth libre, lo **n'as** trèt deth calaish?

- Substituíis eth complement atributiu quan aguest ei un adjectiu:

Aguesti mainatges son **intelligenti**.

Òc, que'**n** son. (*n* = «intelligenti»)

Era pellicula d'aué semble mès interessanta qu'era d'ager.

Òc, **ne** semble. (*ne* = «d'interessanta»)

Foncione sonque damb era preposicion *de*.

3.2.4.5. Eth pronòm nèutre (*ac*)

- Apareish enes contèxtes a on eth complement dirècte ei representat pes pronòms demostratius nèutres *açò*, *çò* o *aquerò* en oracions simples:

Açò non ei pas guaire ben hèt. **Ac** pòs hèr tu? (*ac* = «açò»)

Aquerò que te diguí ager, non **ac** expliques ad arres. (*ac* = «aquerò que te diguí ager»)

- Pronominalize proposicions subordinades substantives, damb foncion de CD, en oracions compausades. Aguestes proposicions son introdusides pera conjoncion *que* o era preposicion *de*:

Mos an dit *que se vòlen maridar en junh*. Mos **ac** an dit. (*ac* = «que se vòlen maridar en junh»)

As dit as amics *de vier a dinar en casa*? Les **ac** as dit? (*ac* = «de vier a dinar en casa»)

- Apareish tanben enes combinasons d'acusatiu e datiu entà evitar cacofonies entre es pronòms naturaus:

Ja l'**ac** è dit, que carèsse!

3.2.4.6. Pronominalizacion des complements

A. Acusatiu o complement dirècte (CD)

Eth CD se pòt presentar ena oracion de diuèrses manèrs:

- a) De forma definida (introdusit per un determinant que definís er objècte), ei a d'ider, es articles definitis, es demostratius definitis e es possessius. En aguest cas tieram es pronòms **lo, la, les** (mas. fem. e plur.). Ex.:

Pòrta eth libre. → Pòrta-**lo**.

Pòrta aguest libre. → Pòrta-**lo**.

Pòrta eth tòn libre. → Pòrta-**lo**.

(Çò de madeish damb eth fem. *la* e es pluraus *les*.)

- b) De forma indefinida damb un article indefinit, numerau, damb quantificador o sense determinant. En aguest cas tieram eth pronòm **ne** (**en**). Ex.:

Pòrta un libre dera biblioteca. → Pòrta-**ne**. (*un dera bibliotèca*).

Pòrta tres libres. → Pòrta-**ne** tres.

Pòrta bèth (quauque, fòrça) libre. → Pòrta-**ne** bèth un. (*quauqu'un, fòrça*).

Pòrta libres. → Pòrta-**ne**.

c) En forma de demostratiu nèutre (*açò, çò* o *aquerò*). En aquest cas tieram eth pronòm nèutre **ac**. Ex.:

Pòrta *açò* (aquerò) entà delà. → Pòrta'**c** entà delà.

d) En forma de proposicion subordinada substantiva (introducida pera preposicion *de* o es conjoncions *que* e *se*). En aquest cas tieram eth pronòm nèutre **ac**, que reduïram en contacte damb era vocau deth vèrb. Ex.:

Mos an dit *que se mariden en junh*. → Mos **ac** an dit.

Te diguí *de non parlar mès deth tema*. → T'**ac** diguí.

Demana-les *s'an acabat toti es deuers*. Demana-les-**ac**.

(Aquestes proposicions pòden èster substituïdes per *açò* o *aquerò*.)

Observacion

Ei important, enes cassi d'emplec deth pronòm *ac*, de non confoner-lo damb *lo* (cas freqüent ena lengua parlada). Per tant, evitar tostemp construccions com:

~~Ja lo sabi, açò.~~ (Ja ac sabi açò.)

~~Me lo an dit aué.~~ (M'ac an dit aué.)

Eth pronòm *lo* sonque ei corrècte enes situacions que s'especificuen en cas a) deth CD.

B. Datiu o complement indirècte (CI)

Damb aquest complement sonque tenguem en compde eth nombre (sing. o plur.). Tieram es pronòms **li, les** (sing. e plur.). Ex.:

Li è dat eth vrespalh. («ath mainatge»).

Ditz-**li** qu'arribè d'ora. («ara mainada»).

Les è deishat sòs. («as companhs»).

C. Complement atributiu (CA)

Tieram tostemp eth pronòm *ne* (*en*). Ex.:

Diden qu'ei fòrça intelligent. → Diden que **n'**ei fòrça («d'intelligent»).

Aquest libre semble interessant. → Aquest libre **ne** (**en**) semble.

D. Complement de regim verbau (CRV)

Damb aqueri vèrbs que requerissen ua preposicion tieram tanben eth pronòm *ne* (*en*). Ex.:

Tostemp parlen *de política*. → Tostemp **ne (en)** parlen.
Cau mefidar-se *des mentidèrs*. → Cau mefidar-se'n («des mentidèrs»).

E. Complement circonstanciau de lòc (CCL)

Aciu eth pronòm varie segontes era preposicion que l'introdusís:

a) Damb era preposicion *de* tieram totemp eth pronòm *ne* (*en*). Ex.:

Aué tornen de vacances. → Aué **ne (en)** tornen.
Ara que venguem deth mercat. → Aran que'**n** venguem.

b) Damb es autes preposicions (*a*, *de cap a*, *damb*, *per*, *tà*, *entà*, *enquia*, *en*) tieram eth pronòm adverbiau *i*. Ex.:

Vam tà (entà) Les. → **I** vam.
Auem arribat enquiath parc. → **I** auem arribat.
Èm en Vielha. → **I** èm, e tot eth dia **i** seram.

F. Complement circonstanciau de companhia (CCC)

Tieram tanben eth pronòm *i*. Ex.:

Vau tath cine damb es amics. → **I** vau.

A còps se presenten problèms quan auem de substituïr dus complements, e per tant auem de combinar dus pronòms, principaument damb eth CD + CI.

3.2.4.7. Combinason de CD + CI

Es pronòms que s'utilizaràn en agesti cassi, depeneràn dera forma deth CD (entre es quate qu'auem vist).

A. S'eth CD ei definit (cas a deth CD)

a) S'es dus complements son singulars: l'ac.

Ex.:

È dat eth libre ar escolan.

Ena prumèra substitucion mos apareish era forma «*lo li è dat*» (o «*li lo è dat*»). En produsir-se cacofonia, un des pronòms càmbe era forma (eth CD). Alavetz apareish era forma «*l'ac è dat*».

Non tenguem en compde eth genre des somplements.

Observacion

Ei important d'evitar en aquest contèxte construccions dera forma *se lo* (freqüent calc deth castelhan), *s'ac* o *se les*.

b) S'i a un complement o es dus en plurau: les ac.

Ex. (CD plurau):

È dat es libres ar escolan.

Dera prumèra substitucion *les li*, se passarà a «*les ac è dat*».

Ex. (CI plurau):

È dat eth libre as escolans.

Dera prumèra substitucion *lo les*, se passarà a «*les ac è dat*».

Ei indiferent quin des dus complements ei plurau.

B. S'eth CD ei indefinit, numerau, quantificat o sense det (cas b deth CD)

a) S'es dus complements son singulars: li'n, li n'

Ex.:

Cromparam	un	entath
	<u>present</u>	<u>mainatge.</u>
	ne	li
Auem	un	entath
crompat	<u>present</u>	<u>mainatge.</u>
	ne	li

Es pronòms càmbien de posicion quedant: «**Li'n** cromparam» (*un*).
«**Li n'**auem crompat» (*un*).

Ei indiferent eth genre des complements.

b) S'eth CD ei plurau (madeisha forma): **li'n, li n'**

Ex.:

Portarè misharnons ath mèn vesin. (*bèth misharnon o fòrça*)
ne **li**

→ **Li'n** portarè (*bèth un, fòrça*).

È portat bèth misharnon ath mèn vesin.
ne **li**

→ **Li n'**è portat bèth un.

Ei indiferent eth genre des complements.

c) S'es dus complements o eth CI son pluraus: **les ne (les en, les n')**.

Ex.:

Cromparè uns presents entàs mèns hilhs. (*fòrça, quauqui presents*)
ne **les**

→ **Les ne** cromparè. (*fòrça, quauqui uns, bèri uns...*)

È crompat uns presents entàs mèns hilhs.
ne **les**

→ **Les n'**è crompat.

Cromparè un present entàs mèns hilhs.
ne **les**

→ **Les ne** cromparè. (*un*)

È crompat un present entàs mèns hilhs.
ne **les**

→ **Les n'**è crompat. (*un*)

Ei indiferent eth genre des complements.

d) Eth cas de CD indefinit combinat damb eth CI se pòt solucionar tanben observant unicament eth nombre deth CI:

- S'eth CI ei singular: **li'n** (non impòrte eth nombre deth CD):

Vrespalh ath mainatge, **li'n** dongui cada dia. (CD singular)

Creions ath mainatge, **li'n** cromparè quauqu'uns. (CD plurau)

S'eth CI ei plurau: **les ne (en)** (non impòrte eth nombre deth CD):

Vrespalh as mainatges, **les ne** dongui cada dia (CD singular)

Creions as mainatges, **les ne** cromparè quauqu'un. (CD plurau)

3.2.4.8. Foncions des pronòms atòns

Pronòms	Foncions
lo (l') - la (l') - les (es)	<ul style="list-style-type: none"> – Complement dirècte CD (acusatiu) en forma determinada. Ex.: Pòrta-la. Les è vistes. L'è crompat aué.
li - les	<ul style="list-style-type: none"> – Complement indirècte CI (datiu). Ex.: Li escriui ua carta cada mes. Les auria de díder quauquarren.
Pronòm nèutre, ac	<ul style="list-style-type: none"> – Complement dirècte, damb es demostratius nèutres (<i>çò, açò, aquerò</i>). Ex.: Qui a dit açò? = Qui ac a dit? Dèisha-me aquerò! = Dèisha-m'ac – Complement dirècte, quan se referís a ua proposicion subordinada. Ex.: Pensi que non i anarè pas! = Ac pensi! – Complement dirècte o complement indirècte, enes combinasons damb es pronòms <i>lo, la, les</i>. Ex.: L'ac pòrta (<i>eth vrespalh ath mainatge</i>, CD) Les ac è dat (<i>es libres ath professor</i>, aciu eth CI ei singular).

Pronòm adverbiau **i**

- Complement circonstanciau de lòc (CCL) non introduits pera preposicion **de**. Indique direccion.
Ex.: Vau entà Lhèida. = I vau. | Sò en casa. = I sò.
- Complement circonstanciau de companhia (CCC).
Ex.: A Pèir, lo veigui soent damb aquera gojata. = A Pèir l’i veigui soent.
- Complement circonstanciau de manèra (CCM).
Ex.: Minge tostemp damb hame. = Tostemp i minge.
- Complement circonstanciau d’esturment (CCE).
Ex.: Escrui damb eth creion. = I escrui.
- Complement predicatiu (CPred)
Ex.: Caminaue decidit. = I caminaue.
- Acompanhe es vèrbs de percepcion.
Ex.: Vedé-i. | Non i veigui arren (*disparièr de Non veigui arren. – Les balhe valor intransitiu*).
Ex.: (Un còp i auie un rei...) *Ath vèrb aué-i, li da valor impersonau*

Pronòm adverbiau
ne (en)

- Complement dirècte CD (acusatiu) expressat en forma numerau, indefinida, quantitativa o sense determinant.
Ex.: Se non as pan, crompa-ne. | An trapat fòrça ceps e mo’n an dat bèth un. | Te pogui deishar cent èuros, ne pòrti dus cents.
- Subjècte. Normalement introduit per un numerau, indefinit o quantitatiu e coneishent er antecedent.
Ex.: A arribat bèth avion? Òc, n’a arribat un. | Ena Val d’Aran n’i a fòrça, de toristes en iuèrn.
- Complement atributiü (CAtr.) en oracions

- damb vèrb copulatiu.
 Ex.: Que n'ei d'espavilat, aguest mainatge. |
 Sò paredèr, e tu, n'ès?
- Complement de regim verbau (CRV) o preposicionau damb era preposicion **de**.
 Ex.: D'aquerò, ja ne parlaram! | Bremba-te'n de jo. Tostemp ne parle, de fotbòl.
 - Complement circonstanciau de lòc (CCL) procedéncia o origen.
 Ex.: Quan nosati vam entà classe, eri ja ne gessen. | Que vies deth mercat, òc ara ne vengui.
 - Complement deth nòm (CN).
 Ex.: Des boni companhs, cau apreciar-ne es qualitats. | Açò n'ei ua pròva, deth crim.
 - Complement der adjectiu (CAAdj.).
 Ex.: D'aguesta comèdia, ne sò ben tip.
 - Complement predicatiu (CPred.).
 Ex.: De trabalhar, ja hè bèth temps que no'n vò saber arren.

3.3. Pronòms relatius

Damb antecedent explicit	<p>que Ex.: Era gojata <i>que</i> t'agrade (subjècte). Era causa <i>que</i> cercatz (complement dirècte)</p> <p>que (+ [<i>pronòm</i> / <i>possessiu</i> / <i>advèrbi</i> / <i>sintagma</i>]) Ex.: Er estudiant <i>que</i> ('n) parlàuem ager ei d'Arties. Era gojata <i>qu'eth</i> sòn pair ei eth President deth club.</p> <p>article + [<i>quau/quaues</i>] Ex.: Non acceptaram eth projècte, <i>eth quau</i> serà presentat deman.</p> <p>preposicion + [<i>qui</i> / <i>qué</i> / [<i>quau/quaues</i>]] Ex.: Eth projècte <i>de qué</i> parlàuem ager. Era estudianta <i>de qui</i> parlàuem ager. Era estudianta <i>dera quau</i> parlàuem ager.</p> <p>(preposicion) + (a) on Ex.: Eth país <i>d'a on</i> ven eth professor ei molt diferent.</p>
---------------------------------	--

Sense
antecedent

çò que

Ex.: | M'a dit que vierà deman, *çò que* me semble ben.

substantiu + que

Ex.: | M'a dit que vièra deman, *causa que* me semble ben.

(preposicion) + qui

Ex.: | Qui cerque, tròbe.

| Porta'c a qui pense qu'ei ua error, e qu'ac digue.

**(preposicion) + (tot) + [article definit / pronòm
demostratiu] + que**

Ex.: | Es que veigui mèts clars son aguesti.

| Totes es qu'ac volguen crompar, qu'ac diguen.

(preposicion) + (tot) + [çò / aquerò] + que

Ex.: | Çò que hèm aué ei istoric.

(preposicion) + (a) on

Ex.: | Cau determinar eth camin entà on volem anar.

([pertot/aquiu]) + (a) on

Ex.: | Ac pensi explicar pertot tà on vaja.

Que a un usatge generau en occitan. Plan soent *que* va acompanhat d'un pronòm personau, un advèrbi o un adjectiu possessiu.

Exemples:

Ar amic que li dèishi eth telefon.

Ara vesia que li an panat era bossa.

Er òme qu'a vengut damb eth.

Era ciutat que i auem passat tres dies (= a on auem passat tres dies).

Eth libre que te n'è parlat.

Es pomes que n'è hèt confetura.

Eth vesin qu'era sua casa a cremat.

Es pronòms relatius remetèn entà un element nominau apareishut per auança en ua oracion e introduïssen ua oracion subordinada que hè foncion d'adjectiu:

Era mainada que vedetz aqui seiguda, ven de comprar-se un tricot de lan.

Sa pair, qu'ère engenhaire en ua empresa, moric est'an passat.

I an dus tipos generaus d'oracions relatives, es adjectives e es substantives.

3.3.1. Oracions relatives adjectives

Es oracions relatives adjectives dan un explic sus eth substantiu que complementen.

Er òme *qu'auem vist* ère eth deputat.

Er òme *de qui auem parlat* ère eth deputat.

a) Especificatives: dan ua informacion coneishuda sus eth nòm que complementen.

Er òme dera cravata ròia *qu'auiem vist en parc* ère eth deputat.

b) Explicatives: dan ua informacion addicionau sus er èster designat peth nòm, mès sense besonh d'establir ua especificacion.

Aqueth òme dera cravata ròia, *qu'ère eth president dera Deputacion*, mos saludèc amistosament.

3.3.2. Substantives

Es oracions relatives substantives hèn eth papèr de nòm.

Non me platz bric *que sigue eth coordinador*.

Mos didèc *que vierie deman*.

En prumèr exemple era oracion introduïda damb *que*, pren eth papèr de subjècte e en segon exemple eth de complement dirècte.

4. Vèrbs

A. Conjugasons ²⁴

Prumèra	-ar	parlar
Dusau	-ir	dormir
Tresau	-er tonic -er atòn -èir, -eir, -ier, -òir (monosillabs) e hèr	poder méter, trèir, tier, vier, plòir, mòir, hèr

Era -r finau des infinitius se pèrd ena prononciacion aranesa des d'antic.

B. Formes non personaus

		Prumèra	Dusau	Tresau
Infinitiu	simple	parlar	dormir	méter
	compausat	auer parlat	auer dormit	auer metut
Gerondui	simple	parlant	dormint	metent
		en parlar	en dormir	en méter
		en tot parlar	en tot dormir	en tot méter
		en parlants	en dormint	en metent
	en tot parlant	en tot dormir	en tot metent	
	compausat	auent parlat	auent dormit	auent metut
Participi passat		parlat	dormit	metut ²⁵

²⁴ PRINCIPIS GRAMATICALS DE L'OCCITAN ALIBERT GRAMATICA OCCITANA DE 1935: «La primièra e la segonda son ditas «vivas», car comprenon tots los vèrb(e)s de formacion romana e pòdon servir encara a de novelas creacions: *eissalatar*, *batanar*, *casalhejar*; *entestesir*, *encodenir*, *enclausir*. Al contrari, la tèrça es dita «mòrta», car se compausa exclusivament de vèrb(e)s de derivacion latina e dona pas lóc a de formacions novèlas: *beure*, *mòure*, *plànher*, *saber*, *voler*. Es aquesta que clau la majoritat dels vèrb(e)s irregulars».

²⁵ En temps des trobadors s'afavorie es participis acabats en -ut

C. Auxiliars

Infinitiu	simple	auer	èster
	compausat	auer agut	auer estat
Gerondu	simple	auent	estant
		en tot auer	en tot èster
		en auer	en èster
		en tot auent	en tot estant
Participi passat	compausat	auent agut	auent estat
		agut	agut

4.1. Prumèra conjugason: cantar

Indicatiu

		Tempsi simples		Tempsi compausats	
		Present		Passat compausat	
sing.	1 ^a	canti ²⁶	è cantat		
	2 ^a	cantes	as cantat		
	3 ^a	cante	a cantat		
plur.	1 ^a	cantam	auem cantat		
	2 ^a	cantatz	auetz cantat		
	3 ^a	canten	an cantat		
		Imperfècte		Plus-que-perfècte	
sing.	1 ^a	cantaua	auia cantat		
	2 ^a	cantaues	auies cantat		
	3 ^a	cantaue	auie cantat		
plur.	1 ^a	cantàuem	auíem cantat		
	2 ^a	cantàuetz	auíetz cantat		
	3 ^a	cantauen	auien cantat		
		Preterit		Preterit anterior	
sing.	1 ^a	cantè	auí cantat		
	2 ^a	cantès / cantères	auís cantat		
	3 ^a	cantèc ²⁷	auec cantat		
plur.	1 ^a	cantèrem	auérem cantat		
	2 ^a	cantèretz	auéretz cantat		
	3 ^a	cantèren	aueren cantat		
		Futur		Futur anterior	
sing.	1 ^a	cantarè	aurè cantat		
	2 ^a	cantaràs	auràs cantat		
	3 ^a	cantarà	aurà cantat		

26 Era desinència -i ja apareish enes trobadors.

27 Aquest acabament en «c» ère ua «t» ena epòca des trobadors e començaue, en aqueth moment a aparéisher coma «c» (Coromines)

plur.	1 ^a	cantaram	auram cantat
	2 ^a	cantaratz	auratz cantat
	3 ^a	cantaràn	auràn cantat

Condicionau

Condicionau passat

sing.	1 ^a	cantaria	auria cantat
	2 ^a	cantaries	auries cantat
	3 ^a	cantarie	aurie cantat
plur.	1 ^a	cantaríem	auríem cantat
	2 ^a	cantaríetz	auríetz cantat
	3 ^a	cantarien	aurien cantat

Subjontiu

Tempsi simples

Tempsi compausats

Present

Passat

sing.	1 ^a	canta	aja cantat
	2 ^a	cantes	ages cantat
	3 ^a	cante	age cantat
plur.	1 ^a	cantem	ajam cantat
	2 ^a	cantetz	ajatz cantat
	3 ^a	canten	agen cantat

Imperfècte

Plus-que-perfècte

sing.	1 ^a	cantèssa	auessa cantat
	2 ^a	cantèsses	auesses cantat
	3 ^a	cantèsse	auesse cantat
plur.	1 ^a	cantèssem	auéssem cantat
	2 ^a	cantèssetz	auéssetz cantat
	3 ^a	cantèssen	auèssen cantat

Imperatiu

Present

sing.	2 ^a	canta
plur.	1 ^a	cantem
	2 ^a	cantatz

4.2. Dusau conjugason : servir

Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	servisqui	è servit
	2 ^a	servisses	as servit
	3 ^a	servís	a servit
plur.	1 ^a	servim	auem servit
	2 ^a	servitz	auetz servit
	3 ^a	servissen	an servit
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	servia	auia servit
	2 ^a	servies	auies servit
	3 ^a	servie	auie servit
plur.	1 ^a	servíem	auíem servit
	2 ^a	servíetz	auíetz servit
	3 ^a	servien	auien servit
		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	serví	auí servit
	2 ^a	servís / servires	auís servit
	3 ^a	servic	auéc servit
plur.	1 ^a	servírem	auérem servit
	2 ^a	servíretz	auéretz servit
	3 ^a	serviren	aueren servit
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	servirè	aurè servit
	2 ^a	serviràs	auràs servit
	3 ^a	servirà	aurà servit
plur.	1 ^a	serviram	auram servit
	2 ^a	serviratz	auratz servit
	3 ^a	serviràn	auràn servit

		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	serviria	auria servit
	2 ^a	serviries	auries servit
	3 ^a	servirie	aurie servit
plur.	1 ^a	serviriem	auriem servit
	2 ^a	servirietz	aurietz servit
	3 ^a	servirien	aurien servit

Subjontiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	servisca ²⁸	aja servit
	2 ^a	servisques	ages servit
	3 ^a	servisque	age servit
plur.	1 ^a	servigam	ajam servit
	2 ^a	servigatz	ajatz servit
	3 ^a	servisquen	agen servit

		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	servissa	auessa servit
	2 ^a	servisses	auesses servit
	3 ^a	servisse	auesse servit
plur.	1 ^a	servíssem	auéssem servit
	2 ^a	servíssetz	auéssetz servit
	3 ^a	servissen	auessen servit

Imperatiu

		Present
sing.	2 ^a	servís
plur.	1 ^a	servim
	2 ^a	servitz

²⁸ Es vèrbs incoatius preneren en catalan era forma -eix, en francés -is e ena lengua des trobadors er increment en -sc coma en aranés.

4.3. Tresau conjugason : méter

Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	meti	è metut
	2 ^a	metes	as metut
	3 ^a	met	a metut
plur.	1 ^a	metem	auem metut
	2 ^a	metetz	auetz metut
	3 ^a	meten	an metut
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	metia	auia metut
	2 ^a	meties	auies metut
	3 ^a	metie	auie metut
plur.	1 ^a	metíem	auíem metut
	2 ^a	metíetz	auíetz metut
	3 ^a	metien	auien metut
		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	metí	auí metut
	2 ^a	metís / meteres	auís metut
	3 ^a	metec	auec metut
plur.	1 ^a	metérem	auérem metut
	2 ^a	metéretz	auéretz metut
	3 ^a	meteren	aueren metut
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	meterè	aurè metut
	2 ^a	meteràs	auràs metut
	3 ^a	meterà	aurà metut
plur.	1 ^a	meteram	auram metut
	2 ^a	meteratz	auratz metut
	3 ^a	meteràn	auràn metut

		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	meteria	auria metut
	2 ^a	meteries	auries metut
	3 ^a	meterie	aurie metut
plur.	1 ^a	meteríem	auríem metut
	2 ^a	meteríetz	auríetz metut
	3 ^a	meterien	aurien metut

Subjontiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	meta	aja metut
	2 ^a	metes	ages metut
	3 ^a	mete	age metut
plur.	1 ^a	metam	ajam metut
	2 ^a	metatz	ajatz metut
	3 ^a	meten	agen metut
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	metessa	auessa metut
	2 ^a	metesses	auesses metut
	3 ^a	metesse	auesse metut
plur.	1 ^a	metéssem	auéssem metut
	2 ^a	metéssetz	auéssetz metut
	3 ^a	metessen	auessen metut

Imperatiu

		Present
sing.	2 ^a	met
plur.	1 ^a	metam
	2 ^a	metetz

4.4. Vèrbs auxiliars²⁹

4.4.1. Auer Indicatiu

		Temps simples		Temps compausats	
		Present		Passat compausat	
sing.	1 ^a	è	è agut		
	2 ^a	as	as agut		
	3 ^a	a	a agut		
plur.	1 ^a	auem	auem agut		
	2 ^a	auetz	auetz agut		
	3 ^a	an	an agut		
		Imperfècte³⁰		Plus-que-perfècte	
sing.	1 ^a	auia	auia agut		
	2 ^a	auies	auies agut		
	3 ^a	auie	auie agut		
plur.	1 ^a	auíem	auíem agut		
	2 ^a	auíetz	auíetz agut		
	3 ^a	aien	aien agut		
		Preterit		Preterit anterior	
sing.	1 ^a	auí	auí agut		
	2 ^a	auís /aueres	auís agut		
	3 ^a	auec	auec agut		
plur.	1 ^a	auérem	auérem agut		
	2 ^a	auéretz	auéretz agut		
	3 ^a	aueren	aueren agut		
		Futur		Futur anterior	
sing.	1 ^a	aurè	aurè agut		
	2 ^a	auràs	auràs agut		
	3 ^a	aurà	aurà agut		

²⁹ Es vèrbs semi-auxiliars en occitan: « Los semi-auxiliars son seguits d'un vèrbe a l'infinitiu en construccion dirècta : « Aquel trabalh que'u te poderà har », « Tu, me vas ajudar » ; aital, se destrian dels vèrbes auxiliars « estar » / « èsser » / « èstre » - « aver » que son seguits, eles, d'un participi passat : « Que son arribats pro lèu », « Avèm seguit lo camin ». *Maurici Romieu, vicepresident del Conselh lingüistic del Congrès Permanent.*

³⁰ En Pujòlo hèn [aβia], [aβies], [aβie]...

plur.	1 ^a	auram	auram agut
	2 ^a	auratz	auratz agut
	3 ^a	auràn	auràn agut

Condicionau

Condicionau passat

sing.	1 ^a	auria	auria agut
	2 ^a	auries	auries agut
	3 ^a	aurie	aurie agut
plur.	1 ^a	auríem	auríem agut
	2 ^a	auríetz	auríetz agut
	3 ^a	aurien	aurien agut

Subjontiu

Tempsi simples

Tempsi compausats

Present

Passat

sing.	1 ^a	aja	aja agut
	2 ^a	ages	ages agut
	3 ^a	age	age agut
plur.	1 ^a	ajam	ajam agut
	2 ^a	ajatz	ajatz agut
	3 ^a	agen	agen agut

Imperfècte

Plus-que-perfècte

sing.	1 ^a	auessa	auessa agut
	2 ^a	auesses	auesses agut
	3 ^a	auesse	auesse agut
plur.	1 ^a	auéssem	auéssem agut
	2 ^a	auéssetz	auéssetz agut
	3 ^a	auessen	auessen agut

Imperatiu

Present

sing.	2 ^a	ages
plur.	1 ^a	ajam
	2 ^a	ajatz

4.4.2. Èster Indicatiu

		Temps simples		Temps compausats	
		Present		Passat compausat	
sing.	1 ^a	sò		è estat	
	2 ^a	ès		as estat	
	3 ^a	ei / é		a estat	
plur.	1 ^a	èm		auem estat	
	2 ^a	ètz		auetz estat	
	3 ^a	son		an estat	
		Imperfècte		Plus-que-perfècte	
sing.	1 ^a	èra		auia estat	
	2 ^a	ères		auies estat	
	3 ^a	ère		auie estat	
plur.	1 ^a	èrem		auíem estat	
	2 ^a	èretz		auíetz estat	
	3 ^a	èren		aiuen estat	
		Preterit		Preterit anterior	
sing.	1 ^a	siguí / estè		auí estat	
	2 ^a	siguís / estès / sigueres / estères		auís estat	
	3 ^a	siguec / estèc		auec estat	
plur.	1 ^a	siguérem / estèrem		auérem estat	
	2 ^a	siguéretz / estèretz		auéretz estat	
	3 ^a	sigueren / estèren		aueren estat	
		Futur		Futur anterior	
sing.	1 ^a	serè		aurè estat	
	2 ^a	seràs		auràs estat	
	3 ^a	serà		aurà estat	
plur.	1 ^a	seram		auram estat	
	2 ^a	seratz		auratz estat	
	3 ^a	seràn		auràn estat	

		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	seria	auria estat
	2 ^a	series	auries estat
	3 ^a	serie	aurie estat
plur.	1 ^a	seriem	auriem estat
	2 ^a	serietz	aurietz estat
	3 ^a	serien	aurien estat

Subjontiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	sigá	aja estat
	2 ^a	sigues	ages estat
	3 ^a	sigue	age estat
plur.	1 ^a	sigam	ajam estat
	2 ^a	sigatz	ajatz estat
	3 ^a	siguen	agen estat
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	siguessa / estèssa	auessa estat
	2 ^a	siguesses / estèsses	auesses estat
	3 ^a	siguesse / estèsse	auesse estat
plur.	1 ^a	siguéssem / estèssem	auéssem estat
	2 ^a	siguéssetz / estèssetz	auéssetz estat
	3 ^a	siguessen / estèssen	auessen estat

Imperatiu

		Present
sing.	2 ^a	sigues
plur.	1 ^a	sigam
	2 ^a	sigatz

4.4.2.1. Emplec deth vèrb èster

a) Conjugason dera votz passiva:

Toti seram jutjats pes nòsti hèts.
Es prues sigueren minjades pes mainatges.

b) Demorar, víuer en un lòc, trapar-se en un lòc, èster plaçat...

Hè ueit ans que sò en Lhèida.
Èm en aguest pis hè dus mesi.
Ara èm en Bordèu.
Deman maitin seram en Salardú.
Es mainatges son dehòra, que jòguen.
Èren dreti ath cant deth huec.
Ja èm toti aciu. Ja i èm toti.

A viatges se se tracte d'un hèt acabat, o damb un sens de permanéncia, se pòt alternar damb *estar*:

Non i siguec guaire estona. | Non i èstèc guaire estona.
Siguí ua setmana dehòra de casa. | Estè ua setmana dehòra de casa.

c) Resultar, devier.

Aguesta pelha t'ei un shinhau cuerta.

Tanben pòt emplegar-se estar:

Aguesta pelha t'està un shinhau cuerta.

d) Seguit d'adjectius, en tot designar qualitat momentanèa o transitòria, o qualitat irreversibla:

Aué sò plan content, mès delanet non n'èra.
Ja èm prèsti.
Era sopa ei cauda.
Er accidentat ère mòrt.
Aguest òme ei fòrça vielh

e) Enonciar era data

A guaire èm aué?
Delàger èrem a dimèrcles.

4.4.3. Vèrbs irregulars

En aranés i a fòrça vèrbs irregulars. Consultatz *Es vèrbs en aranés* dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

5. Preposicions

a, ad, ada (seguit de pronòm personau tònic de 3au. persona)

Contraccions	ath, ar, ara, as
Exemples	<i>A jo non m'agrade.</i> Non ac vò dar <i>ad</i> arrés. Ac a dit <i>ada</i> eth. Ac a dit <i>ath</i> tònic amic. Ac a dit <i>ar</i> estudiant. Ac a dit <i>ara</i> sua hilha. Ac a dit <i>as</i> sues hilhes.
Consideracions	– Pòt anar deuant der objècte dirècte. – Destacam era construccion causativa hèr a + <i>infinitiu</i> , qu'ei tant pròpria der aranés («Hèr a baishar ua aigua.»)

(de) cap a

Exemples	Se'n va <i>cap ara</i> estacion. Vieràn deman <i>de cap ath</i> ser. Açò ei <i>de cap a</i> Bossòst.
Consideracions	– A ua valor direccionau mès tanben s'emplegue entà indicar aproximacion en temps o en espaci.

contra

Exemples	Tantes quèishes <i>contra</i> eth vaquèr. Mos meteram aqui <i>contra</i> er aire.
----------	--

damb³¹

Exemples	Es tues hilhes jòguen <i>damb</i> aqueri gojats. Parlarè <i>damb</i> eth. <i>Damb</i> tu, va plan.
----------	--

de

Contraccions	deth, der, dera, des
Exemples	Pèir parlarà de tot açò. Qué penses d'aguesta qüestion? Deman vierà er amic deth tònic hillh.

³¹ Era peculiaritat de Canejan ei que consèrve era finau ena forma arcaïca non nasalizada, qu'auie era lengua medievau «*ab*».

Consideracions	– Escriueram <i>d'</i> s'era preposicion va seguida d'un mot damb ua vocau iniciau.
dehòra de, deuant de, dessus de, dejós de	
Exemple	Ei dejós dera taula
des de	
Exemples	<i>Des de</i> Canejan enquia Les. Pera net vos guardi <i>des d'</i> aguesta sèrra.
enquia	
Contraccions	enquiath, enquiar, enquiara, enquiàs, enquiad, enquiada
Exemples	I a nhèu <i>enquiath</i> pòrt. Arribarà <i>enquia</i> Vielha. I aurà hèsta <i>enquiàs</i> dotze. Es fòrta vents d'ager seguiràn <i>enquia</i> deman. Auem arribat <i>enquiad</i> aguest punt.
Consideracions	– S'utilize entà exprimir ua relacion qu'indique eth tèrme en espaci o en temps on quauquarrés o quauquarren arriben sense de passar-lo. ³²
durant/pendent	
Exemple	Haràn es òbres durant/pendent eth mes de març.
en	
Contraccions (article)	en (<i>prep.</i> + <i>article masc. sing.</i>), ena, enes
Exemples	Joan demore <i>en</i> Tolosa. Maria trabalhe <i>ena</i> casa de Pèir.
entà/tà, entad/tad (coma <i>ad</i>), entada/tada (coma <i>ada</i>)	
Contraccions (article)	entath, entar, entara, entàs, tath, tar, tara, tàs
Exemples	Anaram <i>tà</i> Vielha deman. Açò non servís <i>tad</i> arren. <i>Tà</i> Nadau, cada vaca en sòn corrau. Arribarà <i>tàs</i> dotze. Ei <i>entà</i> tu.

³² Condò e Rohlfès recuelhen en Aran era preposicion “entò” der antic gascon “entrò”, “trò” (de inter hoc) entà mercar tèrmes de temps.

	Consideracions	– Valors: direccion/destinacion, finalitat, destinacion temporau o localizacion temporau, situacion temporau damb ores. – Atribucion.
entre	Exemples	<i>Entre</i> er un e er aute. Ac haram <i>entre</i> toti.
exceptat	Exemples	An votat toti es punts <i>exceptat</i> deth darrèr. Ac voi tot <i>exceptat</i> d'aquerò.
	Consideracions	– Forma literària e pròpria des registres formaus. Equivalenta de <i>lheuât</i> (<i>de</i>).
jós	Exemple	<i>Jos</i> era taula.
lagueus (de)	Exemple	<i>Lagueus</i> dera casa.
lheuât (de)	Exemples	An votat toti es punts <i>lheuât</i> (<i>d</i>)eth darrèr. Ac voi tot <i>lheuât</i> (<i>d'</i>)aquerò.
maugrat	Exemples	<i>Maugrat</i> es critiques, non ac cambiaràn. <i>Maugrat</i> que sigue car, ac cau crompar.
mejançant	Exemples	Eth decret serà adoptat <i>mejançant</i> eth vòt de qualitat deth President.
per	Exemple	Cau passar <i>per</i> aquest camin.
segontes	Exemple	<i>Segontes</i> eth, tot que va plan.
sense		

sus Exemple | Mos an deishat *sense* arren.

Exemple | *Sus* era cagira i a un coishin.

5.1. Eplec³³ de *en*

a) Situacion en repòs:

- Deuant des demostratius: «*en* aqueth prat, que i a».
- Deuant des nòms de lòc: «sò *en* ...» o «estongui *em* Arties», «*en* Gessa en didem».
- Damb nòms comuns, indicant un lòc: «es jordons creishen *en* ombra», «qu’ei *en* uart, *en* carrèr, *ena* casa» (Condò).
- Damb substantius: «eri *en* còth pòrten era halha» (Condò).

b) Damb moviment.

«Era ventada, segontes era dita, treiguec un òme de Bagergue e lo portèc en Canejan»

c) Damb nòms comuns de lòcs:

«espatlar-se ei tirar-se *en* un gotilh»
«que cau portar aqueth rulle *en* ressèc»
«a pujat *en* arbe e se li a trincat ua branca»
«er Ajuntament –tà passar-li ua maneta– lo demanèc *ena* Crasta» (Condò)
«entà ahíger ua pèrta *en* sa corona, / a un languatge tot sòn» (Condò)

d) Temporau. En convergència damb *tà* en d’auti cassi s’emplegue *en*, mès que mès *tà* situar en un mes o ua sason:

«*en* Abriu non me tòques damb lata ne damb sebiu»
«*en* iuèrn es mans se halhen per hered»
Provèrbis meteorologics:

«*en* Auents pugèn vents e baishen nhèus»

³³ Era major part des indicacions en eplec de advèrbis, preposicions e conjoncions a estat extrèt de *El Parlar de La Vall d’Aran* de Joan Coromines, adaptat ar aranés e valorat ena *Acadèmia aranesa dera*

«*en* Gèr que s’i sè»
«*en* Abriu cada goterèr, un riu»

e) Materiau: «es ... son *en* hèr o *en* cuer»

f) Foncions mèns sintactiques, en particular deuant d’infinitiu (e soent en tot prèner un shinhau dera valor deth gerundiu):

«*en* anar tà casa, queiguí» (Condò)
«pes uelhs amorosi dera Providéncia, / *en* veir-vos tan doces prengui tostemp / ...» (Condò)
«se jo *en* escriuer è parlat de jo, vosati, *en* liéger, aplicatz-vos aqueth jo, se vos semble» (Condò)

En bères locucions adverbiaus:

«vau tostemp de pòrta en pòrta / damb eth baston ena man / ...» (Condò)

5.2. Emplec de *entà/tà*³⁴

a) Emplecs locaux e temporaus

– Deuant d’ua particula gramaticau:

«—*Tà* on vas?—*Tà* ...» | «*tà* on va aqueth naric!» | «mo’n cau anar *tà* laguens, que plò» | «quan un pòrte era casqueta, lo de deuant *tà* darrèr, senhale aigua» (Condò)
«sap se me tòque ben *tà* laguens tot çò qu’ei dera mia tèrra»
«*tà* naut, *tà* baish»

– Deuant d’un nòm comun:

«vau *entath* bordau»
«pòc a pòc es crabes se’n van *entath* bròc»

– Nòm de lòc:

³⁴«Era etimologia de *entà* ei fòrça dificila mèslèu qu’escura, e eth caractèr deth mot ei tan insolit laguens des lengües romaniques, encara que sigue de quasi tot eth gascon, qu’a hèt a soscar plan es lingüistes. Ei impossible que vengue deth latin INTUS ‘laguens’: impossibilitat fonetica categorica, damb AD o sense, clara inversemblança semantica e foncionau; ua origina preromana non serie inversemblabla en principi, mès non a pas basa (encara mens qu’aqueth), e l’escarti egaument». (Coromines)

«e anat *entà* Les, e eth camin ...»
«d'aqui eth camin baishe *entàs* Morassi de Vielha» (*Arties*)
«diden qu'un francés anaue *tà* Espanha *tà* anar a apréner de béuer a galet» (Condò)

– Locucion compausada:

«L'acompanharàs *entà* çò deth capelhan.»

– Expressions deth temps:

«*Tà* un aute an.»

«*Tàs* onze e mieja, es campanes cridèren era gent.»

Dites proverbias:

«*Tà* Nadau, cada vaca en sòn corrau.»

«*Tà* Magràs, tot passe.»

«*Tà* Sant Antòni de gèr, / a miei palhèr e a miei granèr.»

Tanben acompanhe a un mot damb era valor de datiu:

«Tortolhon de palha, tortolhon de blat, *tath* mes de mai l'ages reservat.»

b) Relacions sintactiques de *entà/tà*

– Se regís un substantiu:

«plòigue, gèle o que nhèue, / cau cercar pan *entàs* dents / ... / quan es mies paupetes mòrtes, / *entath* mon se barraràn / deth cèu ...» (Condò)

«ei ua èrba que servís *entàs* herides»

«ua poma *tara* set»

«non ac voi sonque *tara* hemna»

«preguntatz-les ... / guaire còps an tocat a sometent / ... *tàs* enemics d'Espanha e des cristians / ...» (Condò)

«ua apreciacion favorable *entath* senhor ...»

– Se regís un infinitiu (comprenudi es cassi en qué s'i intercale eth complement der infinitiu):

«aqueth bon Diu que se hec praube / *tàs* praubi e riqui salvar» (Condò)

«se quauqui còps plorèrem / sigüec *tàs* enemics anar enterrar / ... / *entà* ahíger ua pèrta en sa corona / a un lenguatge tot sòn / ...» (Condò)
«hèr garbat ei ua auta causa d'un an *tà* un aute: *entà* poder liar era garba nauèra damb palha der an passat»
«agarraram ua branca cada un *tà* amortar eth huec»

Eventuaument damb *non*:

«se'n cau anar *tà* casa *tà non* banhar-se dera ploja»

– Se regís un pronòm personau o un pronòm relatiu:

«que mo'n cau *tà* tu e *tà* jo»
«òh qu'amarga qu'ei era vida / *tàs* qu'an d'amoinar com jo! / ... / *tàs* qu'auem aguesta sòrt / ...» (Condò)

– Locucion conjontiuva (*en*)*tà que*:

«posaria eth cap en pica-soc, *tà* que me talhen eth còth, se non ei atau!» | «es sopes cau que sigüen ben estovades *tà* que sigüen bones»
«calie amagà`c ath dejós deth braç *tà* qu'arrés non lo veiguesse» (Condò)
«clucar es uelhs *entà* que non i entre era bòla».

c) Variantes de *entà/tà*

En ocasions s'ahig *-d*: *tad*, e tanben *entad*, deuant d'un mot en *a*. Mès sonque deuant de demostratius (comprenudi es demostratius adverbiaus de lòc): «*tad* aciu, *tad* aqui».

«... mès *tad* aquerò, cau que ...»
«...er Ajuntament se veigüec obligat a passar-li ua fòrta maneta, e *tad* aquerò lo demanèc ena Crasta» (Condò);
«es hemnes que hilen ... *tad* aquerò, que mingen pomes hòrtes entà hèr saliuva ...»

Ei ua *-d* que da bon supòrt ara explicacion etimologica d'*entà* a base d'INDE AD.

d) *Tà* o *entà*

Era duplicitat entre *entà* e era forma redusida *tà* a fòrça importància. Era causida entre es dues variants aubedis a arrasons d'enfasi e de ritme de proposicion, que non se pòden cap especificar casuisticament. Era arrason mèis influenta ei qu'era forma plea *entà* la reserven, es parlants, entàs frases a on i meten mèis enfasi o energia d'expression; comparam, per exemple, er emplec des dues variantes ena proposicion citada “ei ua auta causa d'un an *tà* un aute *entà* poder liar...”» (Coromines).

- *Tà* predomine fòrça: *tà naut, tà darrèr, tà laguens*; mens frequent er aute: «aciu non ac didem, sonque *entà* baish».
- Tanben predomine *tà* quan i a un shinhau d'insistència: «Mo'n anam *tath* lhet».

I a *tà* enes dites mèis ordinàries:

«tornem-mo'n *tà* casa» (Condò)
 «se vas *tara* glèisa ja m'ac dideràs»
 «*tara* glèisa t'as d'ajulhar»
 «pujar-se'n eth vin *tath* cap»
 «anar-se'n eth vin *tàs* cames»
 «anar a cercar aigua *tara* hònt»
 «tirar *tath* palhèr»
 «s'arrenègues anaràs *tà* lunfèrn»

En nòms de lòc se met de forma abituau *entà*, lheuau de «*tà* Espanha», «*tà* França».

5.3. Emplec de *de*

- a) Elision: Normativament tostemp cau apostrofar *de* deuant de vocau, damb era excepcion de deuant de semiconsonanta e de *un aute, ua auta, uns auti, ues autes*. E maugrat qu'apostrofam, ena lengua parlada era elision non ei tostemp clara:

Coromines recuelh:

«ath cap d'un [/de yn/] garròt»
 «ath hons d'*un* [/de yn/] gotèr»
 «sò esbaït d'*un* [/de yn/] espant»
 «d'un [/de yn/] an *tà* un aute»
 «un còp [/de 'yngla/]]» (Condò)

Deuant de quauqui vèrbs era elision se hè ath revès, e s'omet era *a-*:

«ena glèisa t'as “d'ajulhar” [/de ʒy'ʎa/]»

Deuant des toniques es hèts son mens nets.

«Serà mestressa d'era [/de 'era/] madeisha»³⁵

- b)** - Er emplec en foncion anaforica, quan auem anticipat pronominaument un mot, e lo reprenem ena propausicion següenta, ei viu en aranés:

«quan es cònsols repotèguen eth pastor guiterós, replique:
—de qué vos queishatz? Jamès ne trobaratz un aute, *de*
vaquèr com jo: qui m'a vist a sèir jamès?» (Condò)

- Deuant des «motius» o «nòms de casa»: «Tòn *de* Joanchiquet», «Père *d'*Isabèl», «Tòn *deth* Baron», «Tonet *d'*Alòi»...

5.4. Emplec de *per*

- a)** Damb sens locatiu:

- 'a trauès de':

«hèr *peth* miei un soc»
«eth hum ges *peth* dessus dera humeneja»

- 'ath long de':

«ua pèira que campule *pera* montanha enjós»

- b)** Damb sens temporau emplegam *tà*: «*tà* Nadau» ...; mès se parlam de parts deth dia, ei *per* eth mot emplegat per aranés: «ager *peth* ser»; «dera Val es pòbles me'n guardi *peth* dia, / de nets a vosates ...» (Condò).

- c)** Deth punt d'enguarda dera forma, *per* se contracte normaument damb er article definit, a on se detalhen es formes *per*, *peth*, *pera*, *pes*.

³⁵ En Canejan refusen [/dera/] coma aranés defectuós (Coromines)

d) Ena lengua parlada a viatges quan *per* precedís un mot que comence per vocau, s'elidís era *e*: «polides estrelhes / ... / tà que non estramunca per aguestes [pra'gestes/] drecères / ètz lampes de plata que Diu a alugat» (Condò).

Deuant des advèrbis pronominaus de lòc (*aquiu*, *aciu*, *aquitau*) damb *a* iniciáu, era combinason *p'r a-* pòt sofrir alavetz era transposicion dera *-r-* pròpria dera fonetica gascona, d'a on resulten formes coma per *aquiu* [pa'r'kiu/] «que passaue [pa'r'kiu/] e ...» (Canejan, Sandaran); «non anatz ben: eth camin passe per *aquiu* [pa'r'kiu/]

5.5. Emplec de *cap a*

Ei en concurréncia damb *entà*. Era diferéncia de sens entre es dues sembla redusida, quasi tostemps, a un matís de mèns vaguetat ena direccion, en cas de *cap*, coma se diguéssem 'mès o mens *cap* *aquiu*, vagament en aquera direccion'.

«qu'anaram *cap ar* Espitau de Vielha»
«tirèren ua ròca *cap ar* enjós e escabocèc toti es arbes»

5.6. Emplec de *enquia*³⁶

Era major part der emplec ei locatiu, «de Vilamòs *enquia* Hòs», mèns tanben a un emplec temporau: «eth pòrc se ditz porcèth *enquiàs* sies mesi».

5.7. Contraccions de preposicion e article

a+er = ar	a+eth = ath	a+era = ara	a+es = as
de+er = der	de+eth = deth	de+era = dera	de+es = des
en+er = en ³⁷	en+eth = en	en+era = ena ³⁸	en+es = enes

³⁶ En competéncia damb aguesta forma dera preposicion, en Canejan diden *dequia*. Der encreuament des dues a resultat *denquia* (Bausen e Garòs) o *dinquia*.

³⁷ Per influéncia deth castelhan, enes darrèrs tempsi, s'a incrementat notablement era error «en+er = en er», «en+eth = en eth», que cau evitar.

per+er = per	per+eth = peth	per+era = pera	per+es = pes
enquia+er = enquiar	enquia+eth = enquiath	enquia+era = enquiara	enquia+es = enquiàs
entà+er = entar	entà+eth = entath	entà+era = entara	entà+es = entàs

Dera Val es pòbles me'n guardi peth dia.
 En iuèrn es mans se halhen deth hered.
 Méter un bocin de husta en huec.
 Tornar ara Val d'Aran.
 Ena glèisa t'as de julhar.
 Ath pè dera montanha.

38 Ena lengua parlada, deuant de vocau i pòt auer elision dera a [en'aigua] (ena aigua), [en'ombra] (ena ombra).

6. Advèrbis e locucions verbaus

Es advèrbis en *-ment* se formen a compdar der adjectiu femenin: *terriblament, possiblament, bonament, correntament, organizadament, pausadament, velentament, vertadèrament...* Ena oralitat se manten encara es formes en *-ments* coma [*possiblaments, correntaments...*]³⁹

6.1. Advèrbis de manèra e quantitat

Advèrbis	Exemples
amassa	Cau hèr es causes amassa.
arren	Non me convenç arren, de tot açò.
atau	Era vida ei atau.
aumens	Ne volem aumens tres.
a plaser	Ac cau hèr a plaser.
ben, mau	Aué es causes van ben, mès tot pòt anar mau.
bric	Tot aquerò non ei bric clar.
com	Com se ditz?
comsevolhe/ quinsevolhe	Non ac podem hèr comsevolhe.
de prèssa	Torna de prèssa.
fòrça	Ei fòrça polit.
guaire	Non n'i a guaire.
harai ⁴⁰	Tu harai qu'ès de hai!
lèu	Eth procès de construccion acabarà lèu.
massa ⁴¹	Açò ei massa car.

39 Congrès Permanent de la Lengua Occitana (Florian vernet): Adverbes de manière en «ment». Formés sur le féminin de l'adjectif : Triste > tristament, doç > doçament, clar > clarament, nèci > nèciament.

40 Rohlfis, Gerhard; le Gascon, Etudes de philologie pyrénéenne, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1977: « Er advèrbi "rai" (harai) a era foncion de reforçar era paraula que precedís o de meter-la en oposicion a ua auta. Ei ua antiga interjeccion de valor afectiva.»

41 Ère fòrça present en occitan antic e entre es trobadors. S'a perdut ena rèsta d'Occitània, a on s'a remplaçat per «tròp» ara forma francesa. «Aquí com en tants punts, l'aranès és l'ultim baluard de la individualitat occitana» (Coromines)

mès, mens	Ei mès interessant e mens car.
mèslèu	Haram un projècte mèslèu culturau.
miei	An trobat un audèth miei mòrt.
milhor	Calerà jogar milhor entà guanhar era liga.
molt ⁴²	Es causes van molt ben.
pitjor ⁴³	Eth encara parle pitjor/piri.
plan	Tot va plan.
pòc	Trabalhe molt pòc.
pro	N'i a pro de tot açò.
quasi	Eth projècte ei quasi acabat.
quauquarren	Voletz quauquarren deth mercat?
shinhau	Pòrta un shinhau de hormatge.
sonque	I a sonque tres persones.
sustot	Remercarè sustot tres cassi.
tant	Non cau cridar tant!
tau ⁴⁴	En tau casa vos diràn...

6.2. Advèrbis de lòc

Advèrbis	Exemples
aciu, aquiù	Eth gojat ei aciu, mès era gojata ei aquiù.
acitau, aqui tau	Ac haram acitau e punt.
aprop, luenh	S'ei aprop, òc. Mès s'ei luenh non i voi anar.
arran	Eth sègue molt arran.
ath torn / peth torn	Tot vire ath torn d'eth / peth torn deth pòble.
ath costat / peth	Ei ath costat dera glèisa.

42 Ère fòrça viu ena lengua des trobadors e ara ei en procès de decadéncia, ath que se li a volut dar un fals caractèr de malheu deth catalan.

43 Alibèrt recomane d'evitar «piri» per èster un gallicisme.

44 Non ei de raïtzes araneses. Ei eth resultat dera vocalizacion dera «l» implosiva de «tal», qu'ecara se manten en «tala»: «tala casa», que cedís terren a «tal casa» o a «tau casa». Tanben se hè presenta en «talament».

costat	
ath cant / peth cant	Ath cant der arriu
baish, naut	Jo viui naut.
darrèr, deuant	Deuant i a eth futur. Darrèr sonque eth passat.
endarrèr, endeuant	Cau anar endeuant. Jamès endarrèr.
deçà, delà	Se demores deçà, te cau pagar er impòst. Delà, ei ua auta administracion.
ençà, enlà	Me'n vau enlà.
dehòra, laguens	Dehòra hè heired. Laguens, non guaire.
dejós, dessus ⁴⁵	Tostemp i a agut es qui son dessus e es qui son dejós.
enjós, ensús	Cau guardar totemp ensús, jamès enjós.
enlòc, pertot	Maugrat que diden que n'i a pertot, jo no'n trapi enlòc.
entremiei	Passarè entremiei.
a on	D'a on son aguesti?
a onsevolhe	Ac podetz crompar a onsevolhe.
près	Non ei près de jo.

6.3. Advèrbis de temps

Advèrbis	Exemples
abans, ara, dempús	Abans l'estimaue. Ara, ja no. Dempús te picarè tà parlar.
adès	Adès m'a dit qu'ac vò hèr.
ager, delàger	Ager non trabalhè. Delàger, òc.
alavetz	Ara açò ja non ei possible. Alavetz es causes èren diferentes.
anet, delànet	È era foncion anet. Delànet non dormí guaire ben.

⁴⁵ En Canejan s'emplegue «damont».

arunan / ariguan, enguan	Arunan i auie molta nhèu, enguan non
aué, deman, (a) londeman	Aué non trabalhi mès deman, òc. (A) londeman tornèc.
encara	Encara ei eth president.
bèth còp/viatge/carrèr	I auia tornat bèth còp.
bèth temps a	Bèth temps a, i auie un castèth.
de seguida / tot seguit	De seguida començaram era classa.
est'an passat	Est'an passat cuelhérem mès tomates.
d'ora	S'a lheuath d'ora.
ja	Ja son arribadi.
jamès	Aciu non discutim jamès.
lèu	Lèu serà iuèrn.
mentretant/entretant/ mentre	Mentre tu guardes pegueries, jo trabalhi.
quan	Quan vengues, mos vedem.
soent	Vau soent entà Les.
tanlèu/autanlèu	Tanlèu arribes, mos veiram.
tard	Era nhèu arribe tard enguan.
tostemp	Tostemp vòlen çò de madeish.

6.4. Advèrbis d'afirmacion, dobeste e negacion ⁴⁶

Afirmacion	Dobte	Negacion
òc	dilhèu / benlèu	non

46 Congrès Permanent de la Lengua Occitana; Memento gramatical concebut per Florian Vernet, membre del Conselh Lingüistic: «*La phrase négative se forme avec «pas» toujours après le verbe* : Vòli pas. Es pas vengut. Pensam i anar pas. Non (forme litèraire ou dialectale) Non sabi (non sabi pas)

Forme de renforçament : Partirà tot, mas non pas nosautres, que demorarem . Vendretz amb nosautres ? -Non ! - Vendretz pas amb nosautres ? - Si ! Comparaison renforcée . Es mai fòrt que (non pas) son fraire. Es mens genta que (non pas) tu.

Avec les adverbes et les pronoms indéfinis , «pas» est toujours après le verbe. L'ai mes endacòm. Lo trapi pas enlòc. Vòl quicòm, tot. E el vòl pas res. N'ai pas cap. Ne sap pas res. Degun o sap pas. N'i aurà pas ges(brica). E n'avètz pas pro».

tiò	ça'm par	nani
plan		pas
bensè, bessè	bessè	paspu ⁴⁷
tanben, tanplan	tanplan	cap, bric, non cap
e tant		tanpòc
de vertat		non pas
si		de cap de manèra
segur		òbe
cèrt, cèrtament		sapu ⁴⁸
justament, evidentament		
tot a fèt ⁴⁹		

6.4.1. Eplec de *non*, *non pas*, *non bric*, ...

Non se pronóncia /nu/.

Exemples:

a) Introdusint constatacion negatiua:

Eth ac vedie e *non* ac didie.
Non trobaria jo paraules pro justes.
Non i pòt auer arrés qu'ac sàpie tan ben.

b) Responsa finau negatiua:

«Hèts boni, voleria, / mentides, ja n'i a pro / ... / e ditz-me sí
o *non*: / un punet volia jo, / e *non*, e *non*, e *non*!» (J.
Benosa, «Cançon dera Oelhèra»).

47 Recuehnt per Condò, e ara en desús. Ei equivalent a «pas plus» francés.

48 Coromines presente *sapu* coma un advèrbi d'afirmacion contradictòria. 'Òc contrariament a tu'. Ei en desús. Mantenguem era forma escrita per Coromines tot e qu'actuaument bèth autor que l'a emplegada ocasionalement a optat per escriuer «çapur», «çapu», «çapi».

49 Ei un francisme fòrça emplegat. «Advèrbi preposat as adjectius entà formar superlatius» (Condò).

c) Proïbitiu:

Non gesques.
Non vos arrigatz des lhòcos.

d) Entà arrefortir, *bric, pas, non pas, cap...*:

Es hèstes passades que ja non les veiram *bric* mès.
Non ei pas vertat aquerò!
Non ei *pas* malavient, mès...
Non cau pas creir que...
Escòtz mès *que non pas* eth bicho.

6.4.2. Eemplec de òc

Peth dessus de totes es particules afirmatives, en aranés, i a òc.

Sí ei tanben aranés, en concurréncia damb òc, e sense diferéncia neta de sens, com n'ère ja en occitan ancian: «Ditz-me *sí* o *non*.», «Dilhèu *sí!*». ⁵⁰

De un aute costat òc forme compòsti, en combinar-se damb ua sillaba precedenta —*tiò*, afirmacion incondicionau, categorica—; e es següentes damb *b-*. D'aguestes, n'i a tres, eth sens des quaus podem resumir atau:

- *òc-ben*: confirmacion decidida.

Soent se combinan: «—Òc, tiò!».

6.4.3. Eemplec de òbe [/'ɔβe/, /'ɔwβe/, /'ɔβa/]

Actuaument des tres formes [*òbe*], [*òube*], [*òbà*] se considèra que sonque n'a perviscut ua damb eth sens de [*òbà*], de negacion decidida, qu'escriuem *òbe* e que pronociam /'ɔβe/ e tanben /'ɔwβe/, /'ɔβa/.

a) Prononciat /'ɔβe/, a antecedents illustres, de poètes deth sègle XIII. Antigament dus mots, *òc* + *ben*. Ena actualitat en aranés s'a perdut deth

⁵⁰ Condò iguale *si*, sense matisi, a òc e *tiò*: «Veiratz qu'era Val d'Aran ei ben especiau, *sí*, però ath madeish temps, ei ben universau».

tot er accent deth segon e a demorat tot aglutinat, coma mot unitari. Eth sens antic ei mèslèu d'acceptacion concessiua, reticenta.

b) Prononciat /'ɔwβe/, ei ua sòrta d'òc ironic, soent equivalent logic de negacion.

Deuant d'ua propausicion menaçanta:

«—Te trincarè es morros. —Òbe, òbe! [/'ɔwβe/].»

A un que presumie d'auer hèt carregar ua tona de pes:

«—Òbe, òbe [/'ɔwβe/], non ei pas vertat, aquerò!».

En dialòg:

«—Es mèns bòs an tirat ua carrua de vint socs.

—Òbe, òbe! [/'ɔwβe/].»

«Òbe [/'ɔwβe/], non pas, non ac creigui pas».

c) Prononciat /'ɔβa/ ei ua negacion decidida fòrça despectiva, damb cèrta afinitat damb, /'ɔwβe/, fòrça mès que damb, /'ɔβe/.

«—Didetz aciu era paraula *arro dau*? —Òbe! [/'ɔβa/].»

«—No'n didetz un *coret*, d'una colhada? —Òbe! [/'ɔβa/].»

6.4.4. Emplec de *tiò*⁵¹

Prononciat /ti'ɔ/. Advèrbi d'afirmacion sinonim de *òc* e de *si*.

Non ei era expression dera afirmacion normau senon damb refòrç afectiu. Soent redoblat, o ben combinat damb *òc* precedent.

Tiò, tiò, però non me shòrdes.

6.4.4. Emplec de *ja*

La vedem damb d'auti papèr gramaticaus: advèrbi de temps, interjeccion, locucion causau *ja que*.

«Que *ja* m'arribe enquiara gargamèra.»

« ... / hèts boni voleria: / mentides *ja* n'i a pro/ ...» (J.

Benosa)

« ... *ja* ei causa sabuda que...» (J. Arro)

51 En *Canejan pronóncien* /ki'ɔ/.

«Es hèstes passades que ja non les veiram bric mès.»

6.4.5. Emplec de *tan*

Sense accent, proclitic, pronunciat /ta/.

Introdusis frases qu'indiquen quantitat o intensitat, comparades damb ua auta (generaument subsegüenta):

a) Que pòt èster introducida per *com*:

Ei *tan* bèth *com* er aute.

«Era ei *tan* rica d'èrbes *com* de mines... » (Condò, *Era Val d'Aran*)

«Non èm *tan* pègui es aranesi *com* se pensen es que non mos coneishen» (J. Arró Lager)

b) Convertint era comparacion en ua ponderacion:

Quin pan *tan* graüt!

Pògues se'n tròben qu'agen ua fisionomia *tan* marcada.

c) Tot introdusint ua frasa damb *que*, pòt designar eth resultat dera intensitat significada per *tan*.

«Aquerò ei era Val d'Aran, / però ei *tan* amagada, *tan* luenh, *tan* luenh, *qu'*Espanha non la i sap / ...» (Condò, *Era Val d'Aran*).

Sò *tan* baup *que* non me pogui valer des mans.

Eth cap, eth peu, «ac a *tan* pilhat *que* non se le pòt despilhar».

En fòrta relacion damb es emplecs de *tan* i a *tant*:

«Un lenguatge tot sòn, prò sòn solet, / mès despreciat de tota auta persona / que non sigue aranesa *tant com* eth» (Condò, *Era Val d'Aran*).

«Es còssos li'n dideren *tant que* poderen, e quan ..., deishèren parlar ath vaquèr» (Condò)

6.4.6. Emplec de *cap*

Renfortis ua negacion, en concurréncia damb *pas*.

Cabornats? Aquerò non ei *cap* gargolhes.
Aqueth estanh non ei gran, mès non se ve *cap* eth cu.
Non sè *cap* se com ne diden.

En concurrència damb *pas*.

Cau non confoner-lo damb eth pronòm indeterminat *cap* ‘degun’

6.4.7. Emplec de *plan*

Advèrbi de caractèr intensiu, que refòrce afirmacions de tipe mès afectiu que designatiu:

—Folano se vò morir... —Òbe, que ja ei guarit, *plan*!

Eth matís que lo diferencie de *ben* e *molt* non ei precisament concessiu, ne de mens fòrça, ne tanpòc pròpriament de mès, simplement mès afectiu, e coma d’un que percep o sospite ua contradiccion:

«Tu *plan* que n’ès, mandron!»
Aquesta *plan*, qu’a es molinets ben ahloishats!

Era *-n* s’i consèrve coma /-ŋ/.

6.4.8. Emplec de *tanben*, *tanplan*

Tanben prononciat /ta’βe/⁵². *Tanplan* ei eth sòn sinonim mès cargat de sentiment:

«Eth pastor ditz as esteles: “dera Val es pòbles me’n guardi
peth dia, / que gòis e esperances me sauven *tanplan*...”
(Condò, *Eth Pastor as Estrelhes, Bouts dera Mountanho*).

Era forma generau ei quasi pertot *tanben*:

Que te penses que tot ei planèr ena vida? *Tanben* trobaràs es
dues espònes...
Qu’en Les diden *pare e mare*? es d’aciú *tanben*.

52 En Canejan s’i a documentat era forma /ta’βen/ /ta’βeŋ /, coma en Bavartés e en Sant Gaudenç

7. Conjoncions

7.1. Conjoncions de coordinacion

Copulatives	Exemples
e	Voi açò e aquerò.
ne	Non veiràs eth tòn hilh ne era tua hemna.

Distributives	Exemples
ara ... (e) ara	Ara vò açò, ara vò aquerò.
ne ... ne	Non ei ne aciu ne aqui.
o ... o	O ac hèm ara, o non ac haram jamès.
sigue ... (o) sigue	Sigue peth deuant, sigue peth costat, anatz-i.
entre ... e	Entre directors e professors, se meteren d'acòrd.
un còp ... un còp/aute	Un còp a quèrra, un aute a dreta.
de còps ... de còps/d'auti (còps)	De còps hè calor, de còps hè heired.
d'un costat ... der aute (costat)	D'un costat ac volie, der aute ac trobaue massa car.
que ... (o) que	Que vòte òc, que vòte non, li darè supòrt.
tant ... coma	Volem un projècte tant culturau coma economic.

Disjontives	Exemples
o ⁵³	Vòs eth petit o eth gran?
o ben	Calerà decidir se volem açò o ben aquerò.

Adversatives	Exemples
ara	Parlaria damb eth deman. Ara, se non ac vòs, non i parlarè.
autament	Cau decidir quauquarren, autament, non foncionarà.

⁵³ Se pronóncie /ɔ/ e subertot /u/ e per aguest motiu non l'accentuam.

(e/mès) de tota manèra a ua auta manèra de ua auta manera	Çò que dides ei vertat, mès de tota manèra non ac podem assumir. Ac cau hèr atau, de ua auta manèra non fonicionarà.
mès ⁵⁴	Non ac volia hèr, mès non i a cap auta solucion.
mentre que, pendent que, mentretant que, entretant que, en tot que sonque	Jo preni es bones decisions, mentre que tu hès pegueries. Non ei cap aquera, sonque era auta.
mèslèu	Non ei vertat çò que dides d'eth. Mèslèu ei ath revès.
per contra	Volia votar aguesti. Per contra, finaument è votat es auti.
però ⁵⁵	Aquerò ei era Val d'Aran! Però ei tan amagada
senon	Non dormirà en Vielha, senon en Bossòst.
totun	Tot poderie anar melhor. Totun, va plan.

Continuatives

Exemples

a mès, ath delà	Non ac volia hèr mès e ath delà/a mès m'acuse a jo de non auer trabalhat.
atau/tau coma autament	Calerà decidir se volèm votar, atau coma a qui. Eth ei eth cap. Autament a de decidir qué cau hèr.
tanben/tanplan, (ne) tanpòc	Non te vò veir, ne tanpòc escotar.
encara	Ja m'ac creigui, e encara mès, ja m'ac imagini.

Illatives

Exemples

alavetz	Non ei vertat çò que dides, alavetz non te creigui mès.
---------	--

⁵⁴ Darrerament s'a emplegat en excés en un intent forçat de substituir ara mès genuïna *però*, qu'auie estat considerada coma castelhanisme.

⁵⁵ Fòrça viua en d'auti lòcs d'occitània e ena epòca des trobadors.

atau	Ei urgent que mos amassem tà consensuar quauquarren. Atau, quan te va ben?
donc/donques	Eri an perdut damb es de Les, donques nosati tanben auem bèra possibilitat de guanhar.
en conseqüència	Aquesta gramatica ei basica. En conseqüència, tostemp se pòt ampliar.

7.2. Conjoncions de subordinacion

Completives	Exemples
que	Pensi que deman i a era amassada.
se	Non m'an pas dit se vierien a sopar.

Temporaus	Exemples
abans que	Ditz-l'ac abans que sigue massa tard.
cada còp que / tostemp que	Cada còp que ges de hèsta arribe tard a traballar.
un còp que	Dinaram un còp auram acabat d'estudiar.
dempús / despús que	Dempús de hèr eth trebalh, anaram de hèsta major.
enquia que	Non gesseratz enquia que non acabetz d'estudiar.
en man en man	En man en man que passauen, les flocaue.
mentre que / pendent que / mentretant que / en tot que / entretant que	Mentre tu premanisses eth dinar, jo plancharè.
quan	Quan ages acabat, poderàs marchar.
que	Me cridèc que ja me n'anaua.
tanlèu que/tanlèu com(a)	Tanlèu qu'arribes, ditz-m'ac.

Modaus	Exemples
com(a)	Aué òc, qu'auem vist com ges eth solei.
atau com(a)	Qu'ac auem hèt atau coma mos manèren.
tant que	Tostemp li n'an dat tant qu'a volut.
tant com(a)	M'agrade escriuer tant com liéger.
tan que/tan com(a)	Arribaram tan lèu que/coma poderam.
com(a) se	Non ditz jamès arren, com se non i siguesse.
sense que	Ac auram de hèr sense qu'arrés ac veigue.

Causaus	Exemples
a causa de	A causa que i auie nhèu, non agarrèren eth coche.
que	Crida mès, que non t'enteni
com(a)	Coma non i auie arrés, mo'n tornèrem.
ja que	Ja que non as trabalhat pro, non anaràs de viatge.
pr'amor que / perque	Non è gessut pr'amor que ploiguie.

Consecutives	Exemples
donques	Non vòs vier damb jo? Donques ja ne parlaram.
de manèra que	Ja sabem era vertat, de manèra que non cau que t'amagues mès.
talament ... que	Anaue talament mudat que semblaue un prince.
tant ... que	Beuec tant que siguec dus dies en lhet.
tan ... que	Ère tan bona persona que tostemp lo rebrembaram.

Finaus	Exemples
entà/tà que	Cau estudiar mès entà aprovar.
pr'amor que	T'ac hèsqui a saber pr'amor qu'actues en conseqüència

que Venguetz, que vos diga eth resultat.
 de manèra / de tau N'è portat tant de manèra que n'i age pro entà
 manèra toti.

Condicionaus

Exemples

a condicion que	T'ac deisharè a condicion qu'ac hèsques a servir.
a mens que	I anaram toti, a mens que tu non volgues vier.
deth moment que	Deth moment que te trapaues mau, ja non auies de minjar tant.
en cas que	En cas qu'ac apròves tot, haram era matricula naua.
trèt que	Trèt que non hages hame, soparam d'ora
per pòc que	Per pòc que pogues, arriba d'ora.
se	Se mos volesses ajudar, n'auançaríem plan mès.
sense que	Sense que te veiguen, entra e agarra es claus.
sonque/sonque que	Sonque arribe en casa, ja l'ac diderè.

Concessives

Exemples

maugrat que	Maugrat qu'ac sap, non ac vò pas díder.
per mès que	Per mès que mos ac juraue, non lo creiguérem.
encara que	Non ac volerà encara que l'ac regales.
a despíet de	Les ac aufriram a despíet que non ac volguen.

Comparatives

Exemples

tan ... com(a)	Non ei cap tan valent com semblaue.
tant ... com(a)	Non se vante pas tant coma didíetz.
mès ... que	Aguest mainatge qu'ei mès treballador que tu.
mens ... que	M'interèsse mens que çò que pòs imaginar.
mès ... mès	Qui mès i guanhe, mès i pèrd.
mens ... mens	Mens trabalhe, mens vò trabalhar.

7.3. Emplec de *que*

a) Interrogatiu:

Que te penses *que* tot ei planèr ena vida?

Que vòs vier ja?

Cau non confoner-lo damb eth pronòm, pr'amor qu'aguest ei ua mèra particula, solament introdusís ua qüestion, e se pronóncie sense accent. Estranh a d'autes lengües romaniques, aumens ena lengua literària, mès non ad auti parlars gascons.

b) Ponderatiu

Que rèisho ès!

Que n'ès de lisa, tu!

Mès soent repren eth mot damb un dusau *que* (de caractèr relatiu):

Que uelhimacat *qu'*ei!

Ai! *qu'*esblancossit *qu'*ès, qué as?

Que bendita *qu'*ès

Que ben agarrat *qu'*ei eth senhor X

Eth mange d'aquera pica, *qu'*avient *qu'*ei!

*Qu'*ès un planhòt!

c) Repetit ei alternatiu-disjontiu

Que plòigue o *que* hèsque solei, gesseràn ...

Que nhèue, *que* gèle ...

«Ath maitin, quan un se lhèue / ... / plòigue, gèle o *que* nhèue / cau cercar pan entàs dents» (Condò, *Amoinaire*).

d) Comparatiu

Escòden mès *qu'un* bicho

Díder 'posqui' ei mès lèg *que* 'pogui'

...ei mès duro *qu'*eth hèr heired...

«... polides estrelhes / ... / *qu'*ètz mons *qu'*era tèrra mès beri, mès grani / ... es savis mos vòlen hèr creir» (Condò, *Eth Pastor as Estrelhes*)

e) Excludent, coma en francés e d'auti parlars occitans:

Non è hèt arren *qu'*arrir-me'n.

f) Causau

Met-te aqui, *que* i pòs càber.

“En abriu, / non me tòques ne damb lata ne damb sibi: /
qu’es comes me hèn hiu-hiu” implòre eth bestiar afeblit
pera perlongada nutricion escassa der iuèrn.

Met-me era truquèra / *que* ja m’arribe enquiara gargamèra.

g) Completiu⁵⁶. Ei er emplec mès corrent de *que*:

Ditz-li *que* vengue

Eth ditz *que* tu l’ac diguís

h) Declaratiu (o «enonciatiu») ⁵⁷

Ei caracteristic e innovador, pròpri deth gascon. Sense dobte ena Val d’Aran a estat tant emplegat coma en tot eth domeni gascon.

I e emplegat enes arrepervèris:

Eth hart *que* non se brembe deth languit.

«Ar en.hornar *que* se hèn es pans cornuts» (Condò)

«Des carbonats *que* gessen es gargolhes» (Condò)

«Tà Sant Andrèu, aciú *que* sò, s’a dit era nhèu» (dita meteorologica).

(Era nhèu) «En auents / *que* met dents / en gèr *que* s’i sè / er hereuèr ven damb era pala en còth e la’n trè».

Abriu, eth nere: [eth vent] *que* treiguet un òme de Bagergue / e lo portèc en Canejan».⁵⁸

⁵⁶ Vulgarament s’abuse der emplec pòc corrècte de *de que* (per exemple *non me brembi de que*, en compdes de *non me brembi que*). Cau recomanar que s’evite aquest barbarisme, tant estenut, que provòque confusion.

⁵⁷ Rohlfs, Gerhard; le Gascon, Etudes de philologie pyrénéenne, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1977: «En aranés auem d’outes particules enonciatives que ara ja non s’empleguen massa e que son en grana recession: *Be*: “be i anaram”, “be comprenes que ven a salvar era republica”, “be m’escruièras”...

Deuant de vocau s’apostrofe: “b’ei beròi aqueth canejanés”, “b’ère eth pare des der ostau”...

Ja: emplegada entà introduïr ua frasa afirmativa. A ua fòrça intensiva que neish d’un dubte. “ja seràn abolides”, “ja les trigaram”. En acompanhar eth pronòm ac, e a ua paraula que comence per vocau, cau apostrofar, “j’ac sabi”, “j’auem vist es parpalhòles”...

E: S’emplegue soent entà questions interrogatives. “E gesseràs, se non plò?”, “Bona tarde, e podèria entrar?”

Aquestes particules ara son en desús.

i) Elision

Cau apostrofar *que* lheuath deuant deth pronòm atòn *i* o deuant d'ua semiconsonanta. *Qué* non s'apostrofe jamès.

Totun era elision parlada seguís es sues propriès règles: *i* a elision dera *e* de *que* deuant d'ua *a* inaccentuada, o damb accentuacion febla, dierèsi deuant d'*a* accentuada, e deuant de tota *u*, e *que* deuant d'*é* era elision pòt mancar quan *i* a un shinhau mès d'ènfasi. «Escòtz mès /ke um/ bicho».

Deuant d'*auer* *i* pòt auer elision, s'er accent dera propausicion requè fòrtament sus eth complement d'*auer* (coma causa importanta) «tu rai /k/'as ièrles en Plaus!». Era *e* s'elidís, totun, en *perqué* interrogatiu, deuant d'*auer* fòrça fèble coma auxiliar deth passat «/perk/'as dit aquerò?».

7.4. Emplec de *se*

a) Ei emplec **condicionau**

se conéisher voletz totes es planes / d'aqueth libre ...
«e quauqui còps, *se* dempús d'eth plorèrem, / siguec tàs
enemics anar a enterrar» (Condò, *Era Val d'Aran*)
...que cau arretreir-se *se* plò...
...se siguéssem justicièrs poirièm hè'c, mès ...

Cau non confóner damb eth *se* condicionau, era particula originau der aranés que seguida d'un pronòm o particula pronominau, introdusis ua propausicion subordinada de caractèr negatiu o interrogatiu (dirècte o indirècte):

- *Se qui*: —Er aute dia me panèren es persecs. —Non sabi *se qui* ei... —“Sapu*” jo!
- *Se com*: non sè cap *se com* ne diden, m'a dit era mamà *se com* s'estimaue mès es ueus?
- *Se qué*: sap *se qué* ei?
- *S'on*: non sè *s'on* ei.

58 I a agut cèrta aversion contra aquesta característica gramaticau, tan estranha a toti es auti dialèctes e lengües dera família; era hèrma influéncia deth modèl catalan, francés, etc., a hèt que bona part des aranesi mès cultes l'evitèssen, e en generau ei en recession (Coromines).

7.5. Emplec de *com*

Conjoncion comparatiua o interrogatiua qu'en part se tracte, cèrtament, d'un advèrbi, mès tanben, e mès encara, d'ua conjoncion.

a) Interrogatiu: «*Com* ac hè entà... ?» (en concurrència damb *quin* advèrbi).

b) Ponderatiu: «*Com* bronís aué era Garona!»

c) Deuant d'ua propausicion comparatiua:

«s'i anatz veiratz *com* vòle ua agla»
«guardar *com* lambrege era lua»
«guarda *com* còrne aqueth cargòlh»
«guarda *com* se li holen es penjolètes»

Damb er orde invertit:

«*com* ditz aqueth senhor, tot estudiant ...» (J. Arró Lager).

d) En comparacion damb un element nominau:

«J. M. Espanha, un aranés *com* cap mès»
«es que, *com* jo, les bat eth còr quan vanten era Val d'Aran»
(J. Arró)
«Qu'ei duro eth pan dera amòina / quan lo dan rebotegant: /
per mès que sigue de chòina, / *com* suja m'ei amargant»
(Condò, *Er Amoinaire*).

e) En responsa comparatiua a ua propausicion introducida per *tan*:

«Era ei *tan* rica d'erbes *com* de mines, rica de doces flaires e colors / ...» (Condò, *Era Val d'Aran*)
«Es aranesi non èm tan pègui *com* se pensen quauqui espanhòus» (J. Arró)

f) *Com se*: «s'an desbrembat der aranés, *com se* tanben i auesse esclaus entre es lenguatges» (J. Arró).

g) *Com que*. Locucion que Condò nomena «adversatiua», coma comparacion contrastada:

«...eth pòble alavetz trauessen / mainatges e eth capelhan, /
ben armadi, com qu'anèssen eth mon tà anar conquistar: /
eri en còth pòrten era halha [er'aħa/] / eth rector [ri'tu/]
eth sobrepelhis / ...» (Condò, *Net de St. Joan*)

h) Coma. Podem escriuer *com* o *coma* excèpte enes construccions interrogatives qu'emplegaram tostemp *com*:

...le conegui *coma* vesin.
Aqueri mainatjassi, que son *coma* taupassi ...
...m'agraden: ei ua hemna, ei un òme, *coma* cau.

7.6. Emplec de *però*

Però, ei mès viua qu'en catalan, non purament literària, mès mens qu'enes auti parlars d'òc (Coromines).

Però ei tanben un mot normaument proclitic, que cau accentuar graficament.

7.7. Emplec de *sonque*

Conjoncion adversatiua, e limitatiua. Prononciacion: /'sɔŋke/.

...Non ei cap aquera *sonque* era auta...
...piquet de panquèra, piquet d'escorpion: / non cau ne
metge ne metjon / *sonque* era pala e eth paliron.
... / *sonque* era santa Estremoncion.

Se limite, damb un complement nominau:

...que non i a *sonque* aquera, no'n vien *sonque* dus.

Se limite damb ua oracion complèta o el·liptica:

...ja ei verd, ja, *sonque* auriolege un shinhau...
...que son dues comes, *sonque*, tà baish, formen ua ribereta...
...non ac voi *sonque* tara hemna...

8. Interjeccions

Se dividissen en *pròpies* e *impròpies*.

Classificacion		
	Pròpies	Impròpies
D'expression: alegria, admiracion, suspresa, dolor, pòur, coratge, hàstic...	A! Ai! È! Tè Au! Va! Ècs! Vai! Vai! Harai!	Praube! Pietat! Bon diu! Visque! Mèrda! Domatge! Moria! Òsca!
D'actuacion: entà cridar era atencion, er orde, animar...	Ei! E! Va! Eist! Nem!	Escota! Perdona! Atencion! Venga! Silenci! Compde! Se vos platz!
De contacte: salutacion, adiu, arregraïment, perdon, felicitacion, desacòrd...	Òla! Ei! E! A non!	Bon dia! Adiu! Adishatz! Andocien! Gràcies! D'acòrd! Entenut!

Era següenta classificacion complèta qualitativament, es interjeccions araneses:

PRINCIPIS GRAMATICALS DE L'OCCITAN ALIBERT GRAMATICA OCCITANA DE 1935: «Es interjeccions son mots brèus e rapids qu'expressen un sentiment de gò, de dolor o d'aversion, un avertiment, ua orden, una salutacion...

Equivalen a una proposicion elliptica. Son formades per sons, o per paraulas malheuades as divèrses parts dera gramatica.

1 Gòi: *a, è, òi, mon Dieu.*

2 Dolor: *ai, a, oi, ai praube, ben praube, ai mon Dieu, praube, praube de jo.*

3 Estabosiment: *òi, a, tè, ò, e ben, Jèsus, bon Dieu /budiu/, sauta-Dieu.*

4 Aversion: *au, òu, aló /alú/, bè.*

5 Menaça: *Dieu te sauve, arren non me tente.*

6 Malcontentament: *diable, au diable, diantre, mala sòrt, eth huec me creme, huec deth cèu.*

7 Indiferéncia: *rai, aquerò rai.*⁵⁹

8 Satisfaccion: *tan milhor, Dieu mercé.*

9 Desir: *Ja, ja tant de bon, se a Dieu platz, visca.*

10 Ironia: *Ja, tanplan, pecaire, diable, hè ben se, per ma fe, per ma bona.*

11 Interpellacion: *au, èu, ou, è, èp, e ben, er òme, era hemna.*

12 Excitacion: *i, u, zo, cho, arri, iò, òu, dau, anem, vai, tè, a tu, ardit, tira, tiratz.*

13 Avertiments: *ara, ara va, vejatz.*

14 Òrdes:

a Bèsties:

shivaus: *òu* (entà hèr-les arturar), *i* (entà hèr-les marchar), *arrèr, arrièr* (entà hèr-les recular), *bití, biò* o *ò-u-iò, iuò-u* (a dreita, a quèrra);

bòs: *iè, ça* (entà hèr-les marchar), *pro, cessa* (entà hèr-les arturar), *arri* (entà hèr-les virar), *arrèr, arrièr, rièr* (entà hèr-les recular);

cats: *minon, minet* (entà cridar-les), *fu, fut* (entà acaçar-les);

gosets: *ací, tè* (entà cridar-les), *aló, dehòra* (entà acaçar-les), *deuant, darrèr* (entàs gossets des ramats);

poralha: *petits, petites* (entà cridar-les), *cho* (entà acaçar-les);

auques: *bères* (entà cridar-les);

tirons: *lirons* (entà cridar-les).

b) Persones: *chut, calha, calhatz* (per las far calhar), *està-siau /estassiau/* (per las far tenir tranquillas), *la, pro /pru/, fòra, defòra, dedins, viafòra* (alarma), *al lop, a la bessa, pausa-bèla* (doçament), *aviat, lèu-lèu; para, para-te.*

15 Salutacions: *bon dia, bon ser, bon vèspre, bona net, bon viatge, boni camins, bon coratge, bona salut, ara bona salut, adieu, adishatz, a-Dieu-plan, Dieu vos sauve, Dieu vos ajude, mercé, grand-mercé, plan-mercé.*

⁵⁹ Tanben s'i pòt considerar «tant pis».

Formacion de paraules⁶⁰

⁶⁰ Aquesta part incorpòre subertot, e en bona part, ua adaptacion dera classificacion hèta per Joan Coromines en El Parlar de la Vall d'Aran, completada damb aportacions de Loís Alibèrt ena Gramatica Occitana de 1937, e damb apreciacions pròpies dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

1. Derivacion

1.1. Sufixes

1.1.1. Sufixes nominaus

-ar

Provenent de -ARIS, -ARE latin.

Substantivat: *haudar* (pèça dera camisa e dera borrassa); collectiu de nòms de plantes: *hauar* ‘camp de haues’, *segudar* de *seguda*, *hogarar* de *hauguèra*, *lastoar* de *laston*; soent se combine damb presufixes: *hajotar*, *vimassar*, *boishacar*.

-ac, -aca

Huelhaca; *bussaca*; *sobac*; *boishacar*; *hloraquèr/holaraquèr* (derivada de *hlor*); *moracàs* ‘aiguamòg’, *moracut*, de MOLLIS (aranés mòg).

-ada

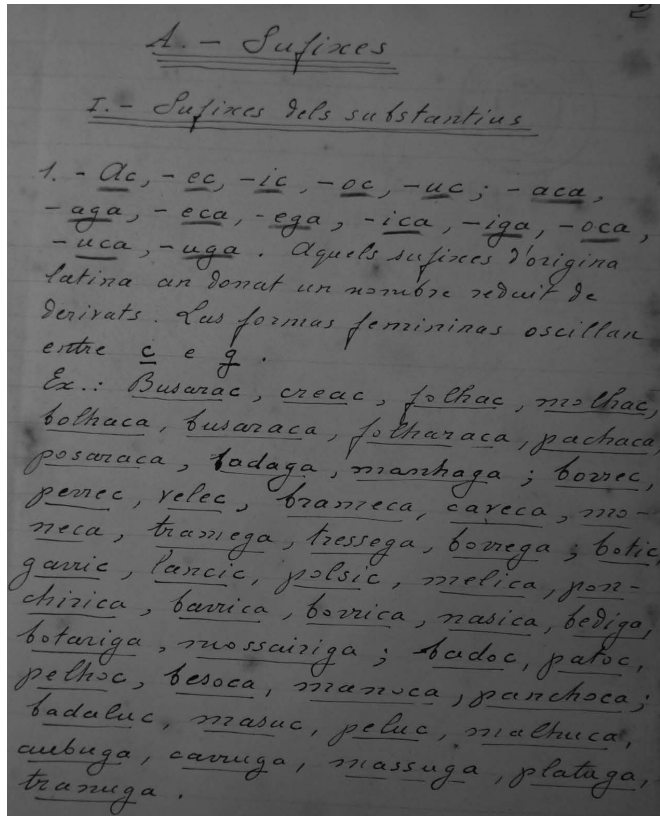
Coma derivat de vèrb:

- Se n'exprimis abstractament era accion: *baishada*, *alenada*, *pujada*, *arretirada*, *agüeitada* ‘*guardada*’, *virada*, etc.
- Producte dera accion deth vèrb: *harrada* (de *herrar*).

Coma derivat de nòm:

- Er espaci o quantitat qu'eth substantiu compren: *annada*, *litsada*, *amadar*, *uelhada*.
- Causa pròpria dera ocasion deth substantiu: *aubada*, *maitiada*, *vrespada*, *serada*, *jornada*.
- Eth tipe de dimension qu'er adjectiu exprimis: *amplada*, *longada* (igual a *longor*).
- Sens collectiu: *arramada*, *rosada*, *cabiroada*, *vacada*, *lobatada*, *crabada*; e, damb presufixe: *aigualada*, *portalada*, *plapassada*, *granissada*.
- Sens aumentatiu: *arcada*, *balconada*, *onada*, *carretada*. Vengut presufixe en *nhadèr*, de *niada* + *-èr*, *liader*, *puladèr*.

-adís, *cridadís*, *chapladís*.

Mòstra deth manuscrit dera Gramatica Occitana de Loís Alibèrt sus es sufixe

-adon

Prononciat /-a'ðun/; provenent deth latin -ATIONE: *gust de cremadon*, *macadon* 'mèrca, producte d'ua contusion', *hiamadon* (de *hiems*, *hiemar*), *plantadon*.

-aire, -ador, -edor, -idor (deth latin -TOREM, -TORIUM)

-aire ei un shinhau mès favorizat: *charraire*, *quistaire*, *quequejaire*, *cagaire*, *ploraire* (arbe), *amoinaire* (derivada d'*amoinar*), *gorrinaire*, *cardaire*, *poticaire*; soent i a opcion entre -aire e -ador, sigue coma sinonims totaus, o damb bèra diferéncia: *dalhaire*, *dalhador*, *arrendaire/arrendador*, *caçaire/caçador*, *jogaire/jogador*, *cantaire/cantador*, *pescaire/pescador*, *pecaire/pecador*.

Tocador, minjador, boridor, prestidor...

En -idor i a *servidor, traïdor*.

Es femenins se hèn en -adora, -aira, *pescadora, caçaira*. Ei important morfològicament eth femenin *lheuador*^{*61}

- **adura, -edura, -idura, cauçadura, parladura, poiridura.**

-alh

Era sua arraïtz pòt èster verbau, producte dera accion deth vèrb: *romialh, tornalh, estornalh*; o ben nomenau: *terralh, cimalh, puntalh*. A tier en compde **-alhar** (enes vèrbs). Mès singular ei *neurigalh* 'eth hilh o ueu dera abelha', que mèslèu que damb er aranés *neurir* (occitan *noirir*), ei restacat damb eth sòn derivat occitan ancian *noirigar* «nourrir, élever» (deth latin NUTRIX); *eth tardialh; moscalh, horcalh, esponalh, arrialh*.

-alha

Sens sustot collectiu: *grialha, batalha, poralha, gojatalha* 'collectiu un shinhau despectiu de gojats e gojates', *pegautalha* 'conjunt de gent bèstia'; *buscalha* (es rèstes d'un arbe sharramat); *bricalha*. D'auti còps, se ben damb matis semblant, se derive d'arraïtz verbau, damb pòc o fòrça dera valor d'abstracte d'aguesta: *sarralha* (romanic SERARE 'barrar'), *barralha, batialhes*, e soent i a coincidència de vèrb e nòm en punt de partida: *herralha, sarrabalha* (dilhèu SABURRALIA). Fòrça important ei *cistalha*.

-am

Pren valor adjectiua en collectius de tipus de bestiar, *bestiar mulam*. Coma sufixe viu notam qu'era forma aranesa ei -am, encara que i a -me en *hame, eishame*. Damb presufixe: *joenegam*.

61 Nòta extrèta d'*El parlar de la Vall d'Aran* de Joan Coromines: Se tracte dera pervivença isolada d'un hèt morfològic qu'auie agut ancianament ua grana extension ispanica e ja de latin vulgar.

Amator f. 'era amant' se senhale ja en ua inscripcion latina (Bücheler, *Glotta* 1, 1-9).

En catalan arcaïc trobam encara «per les coses *peridors* no vulams lo gog del paradís perdre» en *Homilies d'Organyà*, «tres polles *piuladors*» en *Spill* de Castellbò (a. 1518), 104r^o.

Se conservèc mès temps enes autes lengües ispaniques: *la deudor, la pecador, la morador, la remembrador* se tröben en Berceo (*Mil.* 815c, 866a, etc.), *mugier fablador, reina fiador*, en *Sta. Maria Egipciana*, «Dios e la mi ventura, que me fue *guiador*», «tu alma *pecador* así la salvarás», «culebra *mordedor*» en Archiprèste de Hita (697c, 1169d), e mès exs. ne cite Cuervo, ena nòta 20 ena *Gram.* de Bello (ed. 1936).

-ament, -ement, -iment, *afinament, acreishment, demoliment, establiment, neishment, moviment...*

-an

Parçan, catalan, sobeiran... Notam eth papèr collectiu en *goelhan*.

-ana

Cabana, costana ‘cadua des parets mèstres d’ua bastissa, mens era façada’, *moishana, coscorana* ‘casquelh verd dera castanha’.

-anc, -anca

Preromans damb traces mès esporadiques: *solanca* (< *soalanca, soala*)

-ança, -ença, (deth latin -ANTIA, -ENTIA) *comparança, deliurança, esperança, confiança, semblança, venjança, plasença...*

-anèr

Coma de Montanèr; ei er important afluent esquèrra der Aiguamòg, provenent de Pruedo, e en forma pregascona *Pales de Montanèro*, grani malhs en camin deth Pòrt de Vielha. En emplec comun *pastanèra* ‘era hemna que paste’, e damb extension modèrna a d’auti tipes de derivats: *eth sauanèr*.

A mantengut era -ND- originària: *logandèr* ‘jornalèr’. Era varianta formatiua -END-ARIU derivada des vèrbs en -ERE, a dat -inèr: *teishinèr*.

-ari

Era forma de sufixe, cultista, ath delà de *calendari, setmanari* e analògs, a baishat ath nivèu popular en bèra formacion naua: *termiari* ‘limit’, *calhauari*.

-arís, -arissa

L’auem en *Tornarissa*, nòm d’ua val adjacenta ara de Carlac (Bausen).

-arr-

Present sustot coma presufixe, deth sufixe iberoroman.

Petarrèr, petarrèra, esquitarrejar, matarràs, socarràs, piarron, boscarron, maçarreta ‘maça petita de hustèr’, *escarramicat* ‘escamassat’ < *es-cam-arr-icat*, *buisharrat* dissimilacion de *bruisharrat*, derivat de *bruisha*. *Cabarriàs* ‘cap enòrme’.

-art, -ard

Cebart ‘ceba de seme’, *lobartòt* ‘lop cadèth’, *cojardet* o *cojardon*, *picarda* ‘tipe d’esquera’; *mascart, -arda*.

-às, -assa (deth latin -ACEUS, -ACEA)

A valor aumentatiu: *aurelhassa* ‘aurelha grana’. «A queigut ua *nevadassa* terribla». Molt soent a ua valor pejoratiua o despectiua, o ben un shinhau des dues ath madeish temps, mès damb predominança pejoratiua: un *mandronàs*; *omenàs*, *hemnassa*; «aguesti *mainatjassi* que semblen a *taupassi*», e eth curiós nòm de lòc *Santa Bernatassa*.

En particular, eth femenin -assa a vengut important sufixe, quasi abstracte, que designe matèries e causes lèges, lordes o penoses. *Bauassa*; *merdauassa*; *padiassa* ‘era matèria des pàdies’, emplegada per exemple «tà *empadiar* es brinhons»; *crebassa* o *halhassa* ‘henerècla (era qu’er heired hè enes mans o era sequèra ena tèrra)’, d’a on er emplec coma presufixe en *crebassar*, en d’auti cassi vertadèr presufixe: *unglassada* ‘unglada, esgarnuisheda’, *cabasset* ‘caparron’.

-ast, -est, -ist, -òst, -ust

Sufixe preroman de vocau multiforme, d’a on proven, d’entre fòrça d’auti, eth nòm de Bossòst.

-astre, -astra (deth latin -ASTER) damb sens pejoratiu, *hilhastre*, *mairastra*...

-at⁶²

Latin -ATU, -ATUS. *Ducat*, *doctorat*, *marquesat*, *notariat*, *deputat*... En aranés i a innombrables cassi: *gojat*, *aucat*, *balenat*, *lobat*... Sonque calerà citar es exemples:

- Sens collectiu: *aiguat*, *buisharrat*, *tenhat*.
- Substància hèta damb era designada peth primitiu: *brenat*, *hariat* de *haria* e eth sòn duplicat *harnat* descendent deth ja ancian FARINATU, damb sincòpa pregascona.
- Abstracte: *prendat* ‘*prenhat*’, «Maria ja passege eth sòn *prendat*».
- ‘cargue exercit, o arthenhuda dera sua jurisdiccion’: *aciprestat*, *bisbat*.

-at, -ata

Provenent deth latin ATTU de valor quasi diminutiua: *colomat*, *aucat* ‘petit dera auca’, *vopat* ‘mascle dera vop’ damb /-t/; *pauessat* ‘petit’ dera *pauessa* ‘femella deth paom’; *cabornat/cabidornat*, damb /-t/; *Eth Lebrat* propietat d’ua casa d’Arties a on abonden es lèbes (Coromines).

Analògament en apellatius de persones: *gojat*; *boarat*, ‘joen qu’ajude ath *vegader*’. *Bagergat*, -ata, etnic dera gent de *Bagergue* (coma se diguéssem ‘joen bagergue, hillh de Bagergue’). *Joata* e *joaton*. *Regata* ‘arrupa, mèrca’,

62 Aguest morfèma se pronòncia /-tʃ/ en canejanés,.

en origina diminutiu de *règa*. *Piata* ‘agulha de pin’. -on: *lobaton* ‘petit deth lop’. *Era Ossatèra* paratge en naut de Bausen, «on er os s’i platz».

-atge (deth latin -ATICUM), *auviatge, coratge, maridatge...*

- Derivats de substantius: *noviatge, cortinatge, brancatge, ramatge, erbatge, boscatge, solatge*.
- D’auti de tronc animau, mès peculiars e ancians: *colandatge, postilhatge*.
- Damb arraitz de vèrb: *amoblatge, angelatge, calamiatge, montatge, passatge*.
- N’i a malheuadi deth francès: *menatge, garatge, pilhatge, etc.*
- Damb caractèr d’adjectiu: *sauvatge, auviatge, mainatge*.

-au⁶³

Deth latin -ALIS. *Caishau, cabau, didau, portau...*

- Consèrve era valor adjectiua basica, en estrats ancians deth vocabulari: *era casa pairau* (en d’auti parlars occitans *mairau, aviau, noviau; eth dissabte pascau; es trabalhs vediaus e comunaus*; bèth un sonque s’emplegue en vielhes dites proverbias: «ploja *maitiau* / non destrigue jornau»; d’auti an demorat fossilizadi en mots romanics comuns: *jornau, Nadau, vegariau*).
- Der aute costat, entre aguesti, fòrça mots en -au an passat ara categoria de substantius, en tot designar en masculin, alavetz, objèctes restacadi damb çò designat peth mot primitiu, e encara soent s’i percep un shinhau era naturalesa adjectiua: *piau; anar en piaus* ‘sense sabates, pròpriament sus es pès’; *aguau*; soent en tot designar un objècte mèslèu mès gran qu’aqueth: *campanau, esponau, artigau, gotau, gripiau, penau, cueishau, arrodaus, Dossau* (paratge e vesiat de Montgarri); *corau, corrau, pigau*.
- Era madeisha terminason, en genre femenin, se convertís en sufixe collectiu de nòms de plantes, *cassenhau* (coma eth sòn pair e ancian sinonim *cassanha* CASSANĚA), e apareish estereotipat en nòms de lòc: *Era Cassenhau* bordalat de Canejan (damb era -e malheuada ath primitiu *casse*), *Era Cassanhau* endret ath costat d’Arró; *Era Hajau* terren de Canejan; *Serrat der Auedau* (Arres); *arrominguerau*, damb un duplicat *Romingau* trèt directament de RUMEX (ancian primitiu de *rominguèra*, e damb pariera propagacion de nasau).

-aut

⁶³ Es mots acabats en -au son generalement de formacion tan antica qu’era etimologia quede totaument incèrta (Coromines)

Lebraut ‘petit dera lèbe’, *grapaud*; *pipaut*, *-auta*, *pegaut* damb eth sòn collectiu *pegautalha*.

-der, -dera (precedidi de vocau, que varie segontes era classa deth vèrb corresponent, *-ader*, *-eder*, *-ider*).

Sufixe que diferís de *-èr*, *-èra*, en timbre dera vocau (aquiu barrada), e damb valor semantica diferenta, que permet distinguir-lo tostemp der aute; encara qu’aguest pogue dar *-dèr*, *-dèra* quan s’ahig a un radicaü en *-d*, mès n’ei distingüible tostemp semanticament, tanplan en cassi damb propension a error, com *nhadèr*.

- Demore adjectiu: *segader*, *-era* ‘madur entara sèga’: «eth uerdi ja ei *segader*». *Era vaca va tauridera* ‘va de taure’. *Cordejader*, que nomente uns penents arribents d’a on soent calie despenjar-s’i damb còrdes o estacà’i, entà salvar-les, caps de bestiar, que s’i auien embauçat sense gessuda. *Era Hònt Bronidera* (Bossòst), que soent rage damb fòrt bronit. *Tirader*.
- Esturmentau, masculin: *abeurader*; *ventader* (Bausen) (tanben *ventador*) ‘endret a on venten gran’; *cargader*; *espatlader*; taula de *jogader*; *lauader*; *liader* (i a lòcs que prononcièn */lhader/*) ‘còrda de palha que servirà entà ligar’; *malhader* ‘husta a on hèn era batuda’; *moscader*, *peisheder* bigordan, en lòc deth *peishieu* aranés; *pregader* ‘oratòri’ (Escunhau).
- Esturmentau femenin: *debiadera*; *chicadera* ‘utís que tire e hè chic!’; *molhedera* ‘endret entà molher’ o *molheder*; *tiradera* ‘camin entà arrossegar troncs’. En cèrti cassi s’a innovat un shinhau eth sens, que ja non ei guaire «esturmentau»: *croishidera* ‘cartilag’, comprenut coma ‘causa que cau mastegar damb fòrça, croishir-la’; *demanadera* ‘demana insistenta’ («que volguen escotar era mia *demanadera*, perque eth mèn còs lèu ja non poirà...»).
- En bèri cassi s’a introdusit, damb aquesta valor, en parlars gascons, era forma panoccitana d’aguest sufixe, ei a díder *-dor* *-dora*: *minjadora* ‘grípia’ e *minjador* s’entenen en aranés, a on tanben i a *passador*, *porgador*; en d’auti cassi coexistissen es dues formes (*ventader* *-ador*), en d’auti era lengua vacille entre *-d(er)* e *-(d)era*: *raser/rasera*, *molheder/-dera*, *tirader/-dera*.

-dís

Acomanadís, *passadís*, etc. Ei fòrça originau dera Val d’Aran convertir-lo en un substantiu deverbau qu’exprimis causes repetides, *rosinadís* ‘petita ploja’, *pishadís*, *shurmadís*; e, en plurau: *halhadissi*, *escampadissi* ‘sostre’, *arrodisi*.

-èr, -èra

Deth latin **-ARIUS**, **-A**, MODIFICAT EN **-ERIU**S, **-ERIA** per influéncias germaniques. *Barbèr*; *cartèr*; *molinèr*; *ratèr*; *candelèr*; *pru(n)èr*; *ceridèr*..

- Eth masculin pòt designar eth lòc adequat a un substantiu, a on aguest abonde: *gotèr* ‘aiguamòg’, *goterèr* (< ‘abondància de gotères’), *halhèr* ‘a on se pòsen es halhes’, *ancesèr*, *vaisherèr* ‘endret a on s’eishuguen es plats’, *hanguèr*; e, damb caractèr parasintetic: *aigua-senhèr* ‘pica d’aigua senhada’.
- Era persona, o animaus, encargada dera causa o der èster: *anherèr* ‘pastor d’anhèths’, *vaquèr* ‘pastor de vaques’, *porquèr*, etc.; o, en femenin, *oelhèra* ‘pastora de oelhes’, *vaca anolhèra* ‘era que crie un anolh’.
- Damb predominància deth femenin. ‘Lòc avient a ...’: *aigüèra* ‘rec d’aigua’, *arquèra* ‘balestèra’ (pr’amor que des d’aqui tirauen damb arc o balèsta), *gotèra*, (*ar*)*ribèra* ‘val ath long d’ua riba’.

En particular, en masculin, aquerò coma nòm dera planta que produsís tau o tau frut: *perèr*, *pomèr*, *noguèr* (damb es sòns sinonims *escarèr* e *martoquèr*); en cambi, *haraguèra*, *auajoèra*, *pinsoèra*, *jordoèra*; en cèrti cassi se dobte entre es dus genres, pr’amor que son fruts de mesura intermèdia, o ben pr’amor qu’eth frut ei petit mès er arbe gran: uns diden *aueraèra*, d’auti *aueranès*; se preferís *pruèra* mès diden *prinhoèr*, que n’ei ua varietat.

- **-era** designe soent es talents de hèr ua causa, o era propension a hèr-la: *caguèra*, *pishèra*, *badalhèra*, *parlèra*, *casèra* ‘desir de maridar-se’, *piquèra* ‘gratèra’, *saliuèra*, *bauassèra* ‘tendéncia hastiosa de deishar anar baues’ (mot tant arraïtzat que bèth un i hè assimilacion consonantica: /wawa’sera/), *shutèra* o *shoguèra*, ‘set’; *hartèra* ‘ambicion desmesurada de minjar’, mot que soent se personalize, e le da genre masculin (sense mudar-le era terminason); designe ‘eth que s’abandone’: «aqueth, qu’ei un *hartèra*».
- Abstracte de cèrtes qualitats dolentes: *sordèra* e analògs; *lordèra*.
- D’autres designacions locals: *corsèra*, *drecères* ‘paratges de mau passar pera montanha’; *costalèra* ; *antèra*.

-èc

Borrèc, *gauèca* (audèth), *gauèc* (planta), *tenèca*.

-ena

Es numeraus collectius deth tipe *dotzena*, *desena*, *quinzena*, *vintena*.. Pòden pèrder era «n» ena prononciacion e hèn /dotzea/, /vintea/,...

-enc

Arguillenc; busholenc ‘d’ua família a on abonden es *busholosi*’; *pujolenc* pròpri de Pujòlo; *pèires garonenques* ‘calhaus deth riu’; *popenc*.

-ència

Diferència, clemència, providència, omnipotència; penitència.

-és, -esa (deth latin -ENSIS)

Aranés, canejanés, toranesi (abitants de Sant Joan de Toran). E de tanti paratges propers ara Val: *palharés, luishonés, biarnés, landés, bordelés*.

-esa (deth latin -ITIA)

*Arriquesa, bestiesa, vielhesa, beresa, noblesa, feblesa, tristesa...*⁶⁴

-essa, deth grèc, abadessa, sastressa...

Eth sufixe de femenim en dus mots ben arraïtzadi: *paoessa* (d’a on *paoessat*) era femelha deth *paom* (PAVONE → *pao(n)essa*); *mastressa* ‘era hemna que mane’; *jutgessa*; mès i a bèra vacillacion damb -esa.

-et, -eta (deth latin ITTUS, -ITTA), *bosquet, caulet, gosset, peireta, bladeta...*

Prononciat /-et/.

A ròtle diminutiu: *airet, peishet, portet, ticolet; borrasseta, tieta*, etc. *Arriulet* ‘riu petit’; *auderet* diminutiu d’*audèth* (*auderets dera montanha*, les ditz adiu eth pastor dera *Oelhèra* de J. Benosa); duplicat enfaticament «*saquetet* de palha, / *saquetet* de bren, / se voletz que bara / datz-me quauquarren».

Tanben a cèrtes valors peculiars fòrça aluenhades deth diminutiu:

- Dideriem caracterizador, en *bastet, oret* (Condò), e en cambi *espadiha*.
- Entà cèrta abstractes deverbaus: *piquet* ‘picada, mossegada de reptil, etc.’, *hilhet* (de *hilhar*, cridar damb alegria) ‘crit agut de montanhenc’, *punet*, *shiulet, bohet, arressopet*.
- Entà cèrta esturments o arnesi: *demoret, eishiulet o eishiuleta*, *espolsets*.

I a tanben un ample desenvolupament deth femenim -eta.

- En cèrta cassi hè de diminutiu afectiu o pejoratiu d’un primitiu masculin: *era moqueta* ‘era gota que li què a bèth un deth nas’.

⁶⁴ Per influència deth francès trobam -essa en *joenessa, noblessa, tristessa...* (Alibèrt)

- Eth femenin -eta pòt servir tanben entà formar nòms d'arnesi: *saucleta* 'rascle'.

-èu

Ei forma sustot malheuada deth francés e provençau: *hornèu, tamborèu, chapèu, nivèu*; en part creada des de laguens, per analogia: *pincèu, corrèu*; e dilhèu non estranha a formacions prefixaus dobtoses, coma *cri dauèra* o *mangeuèr*.

-ia

Sufixe grèc latinizat, *baronia, borgesia, carestia, gelosia, malaut, pagesia, senhoria, cortesia, abadia e arritoria* 'casa deth senhor rector'; coma abstracte d'adjectius *alegria*.

-ic, -ica

Cuic, poric, borrica, barrica. Eth *Horadic* entre Sant Joan de Toran e Mèlles; Era Escalica (*Era Escalica* e *Eth Dossic* de Bausen. Damb presufixe *Era Hontarica*.

-ich, -icha, -icho

Clòts de Comicha sus Montcorbau; *Prats des Comiches* en Arres; damb article IPSE: *Sacomicha* en Garòs, e en Arties. *Era Escalicha* (Bagergue), *Cabanicha* (Garòs), *Era Cabanicha* (Salardú), *Es Cabaniches* ena montanha de Betren. *Es Peniches*, endret entre Salardú e Unha; *Saubiches* (Casarilh); *Era Terricha* (Escunhau); *Es Bordiches* (Tredòs). *Hònt dera Olich*a, a on neishen es aigües mès nautes der Unhòla.

Tanben en masculin *-ich*, aumens coma nòm pròpri, d'antigues families: *Es de Guilhamich* en Vilac, *Perich* en Garòs.

Mès en masculin ei mès estenuda era forma *-icho* damb conservacion pregascona dera *-o*: tà *Pradicho* dessus des bòsqui d'Arres. *Castericho*: *Malhs* e *Coma de Castericho*, afluent dreth deth Varradòs en baishar deth trifini damb Vilamòs e Canejan; *Castericho*, sus es sèrres d'Escunhau, e un aute mès ensús de Casarilh.. *Cargadericho*, pujant de Vila cap a Serratrem..

Jaumicho ei nòm d'ua vielha casa de Casarilh.

-ici, laironici, traidorici...

-i[e]u

Dori[e]u adjectiu 'que se hè de dia'; *tardi[e]u, ombri[e]u, auri[e]u*.

Substantiu: *cali[e]u, amosi[e]u* (d'amòs), *eishiuerni[e]u* (d'iuèrn), *pleti[e]u* (de pleta). *Cabanieus*, nòm de lòc de Casau; *dalhi[e]u* apellatiu,

que se repetís en nòm de lòc damb article: *Eth Dalheu* o *Dalhieu*, entre Aubèrt e Es Bòrdes; *Plan des Dalhius*, cabanes de pastors a ua ora de Bausen; de formacion parallèla ath de *paishiu/peisheu* ‘pasturatge’.

-ida, *consentida*, *mentida*...

-ilh

Damb eth ròtle diminutiu que correspon ath latin *-iclu*: *Casarilh*, dissimilacion de *-lilh*, CASALE (> *Casau*); damb terminason pregascona, *Plans de Casarilho* (Vilamòs). *Esquerilh* (d’esquerra).

En forma femenina: *canarilha* (es vertiginoses *Canarilhes* de Montardo, ena cara Nòrd deth gran pic, (Arties); *Canarilhes dera Cauba* (Vilac), ena cima deth Barranc de Poton. *Coradilhes* jos eth Còth de Baretges, (Bossòst). *Postilha*, *escandilh* ‘mesura deth cap der indèx ath cap deth pòdo’.

En d’auti mots ei dificil de distinguir eth caractèr esturmentau o diminutiu: *Es Cantils* (< *-ilhs*, dreta dera Garona); *escampilh* ‘tipe de baleja’ (d’*escampar*); *garguilh* (*Estanh des Garguilhs* en Colomèrs, Arties), *gotilh* ‘barranquet’.

E tanben coma presufixe: *Eth Portilhon*, entre Bossòst e Luishon; *coquilhon*; *dormilhon*, *nerilhon*, e er adjectiu *nerilhós*; *Eth Pontilhò* pònt ath pè de Casau.

-imèr

Poirimèr; *bogimèr*...

-in, **-ina** (deth latin *-INUS*, *INA*), *pairin*, *topin*, *molin*...

Sufixe diminutiu fòrça afectiu: «òh, *praubina* Quimeta!»; *belina*, aplicat, per extension, a ua hemna delicada: «maridar-se damb aquera *belina*!»; a auer en compde eth poèma *Belina* deth poeta Camelat.

-ingla

Corderingla, damb presufixe *-er-*; *porcingla* ‘estable de pòrcs’; *esplinga*.

-inós

De bèri adjectius, damb presufixe: *plorinós*, *ploginós*, deth temps damb ploja fina.

-iron, **-iròt**

Vespirin; *clotiron* (*Es Clotirons de Baish* e *de Naut*, petites depressions sus Betren); *Goliron*, petit gotèr sus Arró; *somiret/saumiròt* (derivat de *somèr*); *cemiron*; *paliron* (baston que mercarà era hòssa deth defunt). *Es*

Paliròts ath costat d'*Es Pales* (Bausen). *Liròt* tant se ven de *lieiròt* derivat de *lin*, coma se derive de *lan*.

-ís, -issa

Saudissa varietat de *saude* (Bausen).

Originàriament sigueren adjectius substantivadi, caractèr ben perceptible en *neurís* e en *seguís*.

-istre

Varianta deth panromanic *-astre*: *huelhistre*, *belistre/bilhestre*, *colistre*, *garbist(re)*.

-ment

Precedit dera vocau terminau deth vèrb corresponent, *-ament*, *-iment*, *arrestrenhiment*, *abatiment*, *escorriment*; autament *aclariment*, *broniment*, o ben *ajuntament*, *acompanhament*, *arrendament*, qu'exprimissen non sonque çò que resulte dera accion deth vèrb, mès tanben era accion d'executar-la.

-nt

Son ancians adjectius en *-ant*, *-ent*, provenents d'un ancian participi actiu, des vèrbs en *-ar*, *acompanhant*; *amargant*; soent substantivadi: *tirant* 'tipe de biga'.

D'adjectius: *clarent veu clarenta*, *solei clarent*, *esteles clarentes*.

De substantius: *arribent* (de *riba*), *gotent* 'banhat, que degote'.

-òc

Ven de *-ÖKKO-*, celtisme tipic deth caractèr celtobasc der aquitan, damb arraïtz celtica visibla en fòrça cassi, coma *bostòc*, encara que s'a estenut tanben a arraïtzes latines (*milhòc*, etc.).

En generau a caractèr denominau, mès qu'en sens aumentatiu, damb eth matis de causa voluminosa, visibla: *tarròc/terròc*, *malhòc* (e *malhoquet*) enfront de *malh*, *tidòc* (damb *estidocar*) enfront de *tidon*, *panchòc* (damb *empanchocat*) enfront de *pancha*, *monjòc*, *milhòc* e d'auti.

-òi, -òia

Eth cas mès eminent ei eth de *beròi*; *polòi* sinonim de *perròt*.

-òla (deth latin *-OLUS*, *-OLA*)

Barbòles; *piantòla* 'piente de forma alongada'; *tringòla*, tipe d'esquera; *buhòla* 'auerans sense polpa'; *vantairòla*, masculin, 'pretensió'. *Estanhòl*, *cassola*.

-olh

Deth romanic -ÜCÜLU, *anolh*, *anolha* ‘vedèth o vaqueta d’un an’, *farrolha*, *arrolh* (a on aumens en part non ei sufíxau), *arrastolh* substituït parciaument per *arrastoth*; damb caractèr de presufixe: *tortolhon*; *escarrolhar*.

-on, -ona (deth latin -ONEM), generaument diminutiu.

Aigüeron d’*aigüèra*, *aurelhon* d’*aurelha*, *candelon* de *candela*, *cordon* de *còrda*, *unglon*; *esqueron*, d’*escara*; *metjon* de *metge*, *moscalhon* de *mosca*. Aquest tipe ei fòrça ancian en aranés; *Loseron* (Arties), derivat de *losèra* ‘camp de lòses’, *Loseron* cap a Bagergue.

Er emplec de *-on* ei ampli: *terçon*, *trishon*, *palon*, *laston*, *baston*, *auajon*, *cabiron*, *canon*, *erïçon*.

-onha

Ei era forma qu’a prenut en aranés e parlars gascons vesins, eth sufixe diminutiu *-on* en genre femenin: *-ona* a vengut *-onha* (prononciat /-’ũa/). Foncione coma sufixe viu, diminutiu de femenins: *branconha* ‘branca petita’, *aurelhonha* ‘aurelheta’, *manonha*, etc.

Non ei d’emplec exclusiu coma diminutiu, tanben i a *branqueta*, quasi sinonim de *branconha*; se poirie díder, tanplan, *aurelheta*; ath costat de *manonha* existissen *maneta* e *man ponina*; *-onha* ei especiaument avient quan se li ahig bèth matis afectiu; se diderie mèslèu *manonha* en parlar des mans d’un mainatget (mès encara, quan i a trendesa); «era poma trigada qu’ei auriòla e *vielhonha* / e encara hè perhum» hè a díder eth poeta Sandaran (Canejan) a un vielh, en tot comparar-la ara sua *vielha* hemna; «s’era broma va entà Gasconha / sortís-te dera *covonha*» ei eth provèrbi meteorologic (referit ath montanhenc que li a calgut refugiar-se en un lòc fòrça estret, mès era direccion dera bromada tath Nòrd li augure eth finau der oratge).

Era forma *-onha*, era analogia deth masculin /plaj/ a hèt a nèisher eth femenin *planha*, e es diminutius *planhèth*, *planhòt*, femenin *planhèra*.

-or (deth latin -OREM)

Abstractes derivats d’adjectius: *amargor*, *agror*, *fortor*, *frescor*, *negror*, *verdor*, *longor*, *nautor*, *tristor*; de *langor*, *eslangorit*. A genre femenin, vacillant en cas de *color*, mès ei femenin en *olor*, *valor*.

-ós

Airinós (d’*airina*), *angüejós* (d’*engüejar*), *airós*, *ventós*, *arronhós*, *cendrós*, *mostós*, *plajós*, *povassós*; e damb presufixe *ploginós*, *plorinós*.

-òs, -òssa

Ei un sufixe, sens dobte preroman, deth quau ne trobam representants ena tota era toponímia pirinenca, Arròs, Garòs, Tredòs...

-òt , -ota (deth latin -OTTUS, -OTTA), *pegòt, ratòt, manòta, ratòta,...*

En aranés a caractèr fòrça mès diminutiu que despectiu. *Gojatòt*, un *santòt* ‘petit oratòri’ (lòc a on se julhaue eth caminant jos ua rustica imatge, sarrada sus Gessa), *un planhòt; lharòt* ‘degotís jos ua penha’; *liròt; peiròt, pelhòts, parpalhòt* ei ua parpalhòla petita, *parpalhòla* ei gròssa. *Plò a chorròt*.

-rc-, -rl-, -rn-

Grop sufixau. *Hilharca*, ‘craba joena’ (comparatz damb *hilhastra*); *hinèrc(l)a* ‘henedura’, ath costat de *henerècla, pishòrla* ‘penis’, *piòrla* ‘trauessèr des ardegues’.

De -rn-: *misharnon, codorna*.

-ta, -te (-da, -de)

Vista, pauta, respòsta... cuelheta, venta, tenda, pleta, rota, etc. *Lhèute, malheute* en Canejan (de *malheuar*), mès *malheuta* ‘era accion de hèr-se a prestar quauquarren’, *mauta* ‘tapatge que se hè entà hèr a gèsser es crabes de montanha’; damb -da: *hienda* en lòc de *hiems*; e eth masculin *alende*, en aranés mèslèu redusit a *alend*.

-tat (deth latin -TATEM), *onestetat, sobeiranetat, aspretat, soletat, vertat, libertat*.

-uc

Sustot derivat de substantiu damb un sens diminutiu.

Hilhuc, vengut per dissimilacion *helhuc* en aranés, designe eth gojat que pope; *malhuc* (de *malhar* amassa damb *malh*).

Damb dissimilacion semblanta ara de *helhuc*: *penchuc*. Damb presufixe: *Eth Porteruc*, damont *Eth Pòrt*, a on atracauen es carrassaires, entre Plaus e Bossòst.

-uda, *creiguda, tenguda, cuelhuda*.

-um

Deth latin -ŪMEN. *Vacum, costum*; ei per influència d’aguest sufixe aranés qu’er arabisme aragonés *tarquín*, en implantar-se ena Val, a vengut *tarcum*.

-ura (deth latin -URA), *cobertura, frescura, pastura, verdura, vielhura, hereishura*, etc. Der occitan ancian *rancura, rencura* «reclamacion» sembla resultar, damb eth sens iniciu de ‘tèrres plaidejades’, eth nòm dera val de prats de *Rencules*, (Arties), damb dissimilacion *-r- > -l-*.

-us, -ussa

Palhús e sustot *palhussa* ‘es palhes que i a en nin entà meté’i es ueus e coar-les’; *carnús* ‘carn en procés de poirir-se’.

-ut

Vulgar, *aurelhut* ‘qu’a granes aures’, *bishoüt, -üda* ‘tocat de bishò’, *carnut, erbut, grossut*.

Substantivat e damb presufixe: *escombranuts* ‘sostre’; eth derivat verbau, per separacion analogica, en lòc de *-udar* pòt aparéisher ena forma *-utar*: de *graüt* (derivat de *gran*), *esgraütar*, en part metatizat en *esgruatar*.

1.1.2. Sufixes des adjectius

-able, (deth latin -ABILIS).

Da adjectius de sens actiu o passiu, *agradable, espantable, perdurable, plegable...*

-ador, -edor, -idor, -adora, -edora, -idora, (deth latin -TORIUS, -TORIA), *aplicador, barrador, corredor, maridador, pagador, penjador, pelador, sabedor, ...*

-au (deth latin -ALIS), *annau, corau, eternau, majorau, mortau, pairau...*

-as, -assa (deth latin -ACEUS, -ACEA) de sens pejoratiu, *grandàs, negràs, verdàs...*

-at, -it, -ut, *acabat, despoderat, presat, entendut...*

-en, -ena (del latin -ENUS, ENA).

Servis entà formar es numèros ordnaus dera anciana lengua. Conven restaurar-lo, *dosen, tresen, sinquen, seten...*

-es, -esa (deth latin -ENSIS).

Indique era nacionalitat, eth país, era qualitat, *anglés, francés, aranés, canejanés...*

-et, -eta, -òt, -òta, *grasset, grandet, polidet, polidòt...*

-ís, issa, (deth latin -ICIUS, -ICIA),
corredís, figidís, malautís, mestís, plagadís, ...

-iu, iua (-iva), (deth latin -IVUS, -IVA).
Indiquen era qualitat, agradiu, nadiu, tardiu...

-òu (-òl), -òla, (deth latin -OLUS, -OLA).
Indique era qualitat o er origen, *montanhòu. espanhòu, vantairòu...*

-ós, -osa (deth latin -OSUS, -OSA).
Indique era qualitat e era abundància. *Abondós, amorós, flairós, poderós, blanquinós, roginós...*

-ut, -uda (deth latin -UTUS, -UTA).
Merque era qualitat e era abundància, *brancut, espatlut, morrut, ponchut, saberut, brancarut...*

1.1.3. Sufixes verbaus

-ar

Pastar, popar, descrestar, amoinar, alimentar, amuradar, asclar, aurinar, bajocar, caperar, hartar, quilhar, harrar, jadirhar, modelhoar

-acar

Esbornacar.

-alhar

Esbricalhar; escafalhar (de cafalh), badalhar, trantalhar...

-anar

batanar

-arcar

Arquir: enheuarquir.

-arnar

Enfadarnar.

-arrar

Escagarrar-se, espitarrar.

-arrejar

Esquitarrejar, petarrejar, testar-rejar.

-arricar

Escamarricar > escarramicar.

-assar

Empovassar, eslauassar, esplu-massar.

-astar

Engrauastar.

-atar, -etar

Escarcatar, esgraiutar < esgrua-tar.

-egar

Bategar

-ejar

Sermonejar, sortejar, peguejar, cordejar, tringuejar, torbejar, peirejar, grauejar, abriulejar,

-iquejar

Ploriquejar.

-ilhar

Escampilhar e, damb presufixe, entortertilhar.

-inar

Ploginar, arrosinar.

-ir

taurir, verrir, (a)boquir.

-iscar

Endormiscar-se, en catalan ei identic; e ploviscar, plovisquejar, neviscar.

-ocar

Estidocar, empanchocat.

-olar

Espenjolar-se.

-olejar

Marçolejar.

-olhar

Escarrolhar.

-orlejar

Cantorlejar.

-oçar, -ossir

Escaboçar, esblancossir.

-otar

Canhotar 'parir era gosseta'.

-ucar

Talhucar, esperucar.

-ussar

Batussar.

-ussejar

Cantussejar.

1.1.3.1. Presufixes

-ac-

Boishacar, moracàs, moracut.

-al-

Aigualada, costalera, portalada, tombaleta.

-alh-

Moscalhar, moscalhon, moscalhons, camalhon.

-an-

Escombranuts, pastanera, sauanèr, Montanè(ro), que n'includís formes divergentes (logandèr, teishinèr).

-anc-

Mojanquèr.

-ar-

Sautarèla; hontarica, hontareta; Tintaralhèr.

-arc-

Veir **-erc-**

-ard-, -art-

Cojardet, cojardon, mossardet, galhardon, lobartòt 'cadèth de lop' (rivalize damb lobaton).

-arl-, -erl-, -orl-

Era Poterla, corada entre Sant Joan de Toran e Mèlles.

-arr-

Tustarrada, tustarrejar, petarrèr, -arrera, petarrejar, matarràs, socarràs, esquitarrejà, buisharrat, piarron, boscarron, escarramicar > escamarricar, cabariàs.

-ass-

Aiguassera (d'aigua), ueuassera, unglassada, pautassada, plapassada, empentassada, pautassejar, hangassejar, tustassejar, nariguessejar (< narigassejar), damb dissimilacion ultracorregida; hiemassós, temassut, crebassar.

-at-

Ossatera; Eth Vernatàs (Vielha); nauatèr.

-au-

Cridauera, merdauassa.

-aut-

Pegautalha, empegautit.

-eg-

Peiregar, e espeiregar. Sorteguetes. Lampegueres. Joenegam. Malegàs. Marregada.

-er-

Henerècla (de héner). Corderingla. Porteruc. Aigüeron. Loseron. Suscaleron.

-erc-, -arc-

Limercada/limarcada.

-ess-

Nariguessejar (de nas).

-et-

Saquetet (de sac). -etó en cognòms e nòms pròpris: Jaumetó, Calbetó.

-ic-

Sautiquejar, ploriquejar.

-ig-

Neurigalh (de neurir).

-ilh-

Nerilhon, dormilhon, Portilhon, mandilhon.

-im-

Bogimèr > mogimèr, poirimèr.

-in-

Plorinós, ploginós, rosinós.

-inh-

Arbinhòt...

-isc-

Endormiscar, plovisquejar, etc.

-iss-

Empanissat, saudisseth, carnissèr, espalissat, etc.

-oc-

Estidocar, empanchocat, martoquèr...

-ol-

Tirolera, virolet, penjoletes; Portolà, Portolés.

-olh-

Tortolhon.

-or-

Eslangorit.

-os-

Nerosenc.

-ot-

Hajotar, canhotar.

-uc-, -ug-

Talhucar, paurugalh.

-ul-

Campulet/escarpulleta.

-uss-, -oç-

Esblancossit, escaboçar.

1.2. Prefixes

a- (deth latin AD-), *aflaquir, afogar, assadolar, avergonhir...Adi(e)u, adishatz e andocien; ahèrs.*

Entre es vèrbs i distinguim:

a) Vèrbs derivats d'un aute vèrb en tot anteposà' i *a-*

Aclucar mens estenut *que clucar*; *acaperat* adjectiu, mès trèt deth vèrb *caperar*; *agüeitar* o /awi'ta/, sustot canejanés; *avantar-se* en lòc deth mès comun *vantar-se, avier-se, adreçar, acomanar, acogar de cogar*. En *acometer-se* o en *apercéber* eth prefixe matise eth sens; *amiar* a suplantat deth tot eth primitiu *miar* (quasi arcaïc); era lengua vacille entre *ahiscar e hiscar*.

b) Derivats d'un substantiu

Son un pialèr, damb es següents matisi semantics:

- Quan ua causa pren era forma o foncion deth substantiu: *ajadilhar, amadar, amodelhoar, apilerar*.
- Provedir dera causa qu'eth substantiu designe: *adotar, ahamar, acarrauvar, acauçadar, acunhar, acostumar, ahllamar, aleitar, amoblar, apedaçar*. Ena basa d'*amarar* i a *mar*, ena basa d'*abeurar* i a *béuer*.
- Quan ua causa deven aquerò: *amotar, acompanyar, ahocar*.

- Méter en lòc deth substantiu: *afonsar, ajaçar-se, ajocar-se, acorralar, arribar* e *acabar*, que, en definitiua, ei 'portar enquiath cap dera causa'.
- Servir-se dera causa designada peth substantiu: *abraçar, acalhauar, amarterar, amiralhar-se*; e er ispanisme *agarrar*.
- Hèr ar objècte era causa exprimida peth substantiu: *acariciar*.
Mens nombrosi son es cassi dera formacion prefixada en *a-* e damb terminason *-ir*. *Avergonhir* deth substantiu *vergonha*. *Aclarir, aplanir* des adjectius *clar, plan...*

c) Derivats d'un adjectiu

Er objecte pren era qualitat exprimida per adjectiu: *abaishar, abraçar, agermanar, ajuntar, ahloishar, alargar, alongar, agradar, amortar, aplanar, assegurar*.

d) Derivats d'un advèrbi o locucion adverbiau

Apressar de près, apropar de pròp. De locucions: *apartar de 'a part', ajulhar-se 'meter-se de jolhs', atrauessar 'mèter de trauès'*.

arre-, re- *Arrehilh, arreuelh...*

Damb es vèrbs i an diuèrsi matisi semantics:

- Iteratiu: *arredalhar, arretetar, arreconéisher, arrepicar, arrelheuar, arrembrebar*.
- Intensiu: *arrelúder, arremòir, arretòrcer, arreplegar, repleterar, ressaucalar, arressegar, arrenegar, arretirar, arressonar, arretronir, arremassar*.

ar-

En combinason damb *es-*, n'a resultat *arres-*: *arrestancar, arresquitar, arrescauhar*.

bes-, bis-

Bistornat, bisc-, biscoret ('hereishura ath cant deth còr').

con- (deth latin CON-) *compausar, congostar*.

contra- (deth latin CONTRA-), *contrabalançar. Còntravent*.

des-⁶⁵

Deth latin DE-, DIS-. Mèrque separacion, aluenhament, negacion o reversion. *Desplumar, descarar, desairat, despenjar, desgranar*. Pòt

⁶⁵ Acadèmia occitana-Consistòri del Gai Saber: «Dins lo sens de desfar o manlevar. Seguissèm L. Alibèrt que preconiza d'escriure *des-* «quina que siá la prononciacion»: *desboscar, descarar, descentralizar, desgelar...*»

expressir eth sens contrari deth vèrb primitiu: *descauçar, desbrembar; des.hèir* de *hèr, de(s)dider-se; destrigar; despopar, desandar, deslogar, desalendat*.

eish-

Aisharrisclè o *eishorrisclè, eishoriguèr* o *eishauriguèr*.

Deth punt d'enguarda formau, entre es vèrbs, i distingüim:

- a) Vèrbs a on demore eish-
- b) Vèrbs a on era *e-* ei venguda *a-*
- c) Vèrbs damb aferèsi, a on sonque demore *sh-*
- d) Aqueri a on eth prefixe EX- s'a superpausat a ua *s-* iniciáu deth mot d'a on derive: *eishecar*. Estenut ath substantiu: *eisharrisclè*.

En çò que tanh ath significat qu'apòrte aguest prefixe, ei:

- negar, o privar d'ua causa: *eishondrejar* o (*d*)*eishondrar* (a), *eishiuernar* 'hèr a passar er iuern, eth bestiar' (a), *sharramar - sharramar* un arbe 'arrincar-li branques' (c)
- provedir-ne: *eishaguar* EX-AQU-ARE (*adaiguar...*) (a), *eishartigar* 'artigar, convertir en artiga' (a); *aishamplir* (b), *hèr shairejar* 'hèr a entrar er aire' (c).
- intensificar: *eishecar* 'secar' EX-SICC-ARE (d); *eisheperar*, damb era idèa basica de 'separar', coma ultracorrecion de (c): *eishiular* (Sant Joan de Toran).

en- (deth latin IN-) *embalsamar, emboscar, encaishar, empalhar, empénher, empeutar, engüejar...*

Caracteristiques:

- A viatges s'ahig a un d'aguesti mots damb pòc o bric de cambi en sens: *emprestir, de pestrir; en.hiscar*, o tanben (*a*)*hiscar; empeneir-se*.
- Combinat damb un adjectiu, 'conferir era sua qualitat': *empeguir* 'hèr a vier pèc', *enlordir, anautar* 'auçar' d'ALTUS.
- En derivats de substantius, 'hicar en aguest lòc': *en.hornar, entorniar*; 'provenir o afectar d'aguesta causa o idèa': *en.hangar, empadiar, empodoar, enveriar, enamorar*; 'aplicar-la-i': *empuntar*.
- De còps s'i obsèrven quauqui accidents fonetics, cambi d'*en-* en *an-*: *engüejar > angüejar; engelatge* proven segurament d'*engenhatge; anclusa, ansunha, andito, amplir, anautar*.
- Duplicacion dera *n* coma en cas d'*en.hiscar* pronunciat /ennis'ka/.

entre- (deth latin INTER-) Merque ua situacion intermediària, ua accion mieï acomplida, mau hèta, era reciprocitat, *entredormir, entremesclar, entretalhar*.

es- (deth latin EX-), *escampar, escanar, escapar, escapçar, esforçar...*

Esgot; estornalh 'lòc a on vire eth laurador'.

Entre es vèrbs, s'i pòden hèr distincions analògues as de *eish-*, eth sòn ancian duplicat:

1^a) Mots eretadi ja deth romanic ancian: *escapar; escrombar, escorjar.*

1^b) Mots eretadi ja deth romanic ancian, probablament, mès de radicaü o formacion mès o mens dobtosi: *escurar, esmerar, esmolar, estonar-se, eslissar-se, esberit, esbarricar 'espàrger'; estronhar; escarcantar-se.*

2^a) Privatius, formadi sus un radicaü verbau: *estirar.*

2^b) Privatius de radicaü nominau: *escornar, escucar, espintar, estaloar, estalaranhar, esboherar, esmostar, esbedilhar, escanar, espolsar, esplumassar.*

3^a) Intensius, de radicaü verbau: *escórrer, escòder, esténer, escauhar; estornejar, esbandejar, esperreçar, espallissat; d'un vèrb espurgar o espregar ven era modificacion de purgatóri en espurg-, espreg-.*

3^b) Intensius de radicaü nominau: *escampar, estidocar, espadarnar, escamarricar > -carram-.*

ma(n)-

Originàriament compòsti, a on eth mot 'man' a vengut un vertadèr prefixe: *mantier, malheuar* (damb es ancians derivats *malheuta, malheute*), *mantornar, manifestar...*

mau-, mal-

Mauméter, maugraciós; maucatsat 'mau engiponat', ac è hèt, mès que m'ei gescut maucatsat; ua hemna malfargada.

Mauencarat; maugraciós; mauhèt; mauplanè, mauadret.

mes (deth latin MINUS-), sens despectiu, *mesparlar, mespresar, mesprètz...*

per- (deth latin PER-, PRAE-, PRO-), oscille entre *per-* e *pre-*

Perçaçar, perfumar, perseguir, perfilar, pertocar, perbocar, perdoar, perténher 'apartier', persignar, percéber, perfilar, perlongar, pertorbar, perborir o esperborir 'borir brèument un minjar', (es)perjurar.

re-, res- (deth latin RE-) mèrque repeticion, *retorn, reaccion, reciprocitat, rebombir, remaridar, remenar, resçaçar, resquitar...*

so-, sos- (deth latin SUBTUS-)⁶⁶

⁶⁶ Acadèmia Occitana-Consistòri del Gai Saber: «Per tot çò qu'es dejós : sosténer,, sospesar, sostítol, sostraire, sosterranh, soslòctenent, sosmarin, sosdiague, sosdirector, sosentendre...»

En vielh occitan ère *sotz-*

En formes pòc autoctònes, mès adoptades: *sofogant, solapa, solombre*.

Damb dissimilacion dera vocau: *secodir, sahumar*.

En part, substituït per *sos-*: *sostier, sostentar, sostrèir, sospirar, soslevar, sosméter, sospesar...*

Prats de Sovila (Arties), ath pè deth pòble, confluència deth Valarties damb Garona. *Sopena, Socasau...* cognòms aranesi e diuèrsi nòms de lòc, pròpriament ‘jos era penha’, ‘jos eth casau’.

sobre-, subre-, sober-(deth latin SUPER-), sens de «sus», sobrecarga, sobrepagar, sobrepés, sobrevier, sobrevalent...

Sobrecèu ‘era façada’. *Sobrepès. Sobrepelhis*.

Damb transposicion dera *r*, se tròbe repetidament en toponímia: *Sobercasa* designe es prats que se tròben immediatament sus es cases deth pòble (per exemple en Betlan).

Sobretot advèrbi ‘sustot’.

En cèrti cassi *subre-* o *sobre-* pòt èster substituït per *sus-* *sos-*, *susplombar, suspréner...*

tras-, tres- (deth latin TRANS-)

Escàs en aranés e pòc originau: *trasméter, transparent, trauessar, trauès*; alterat en *tres-*: *tresplantar, tremudar*.

